

Биљана Живковић
Разговори са Петром Милосављевићем
О СРПСКОМ ПИТАЊУ

Издавачи

Матица српска у Дубровнику – Београд

Логос – Грачаница

Уредници

Момчило Суботић

Слободан Костић

Рецензенти:

Бојан Радић

Момчило Суботић

Корице

Мирјана Исаков

Штампа

Тираж

1000

Биљана Живковић

Разговори са Петром Милосављевићем

О СРПСКОМ ПИТАЊУ

Матица српска у Дубровнику – Београд
Логос – Грачаница
2012.

С А Д Р Ж А Ј

<i>Предговори</i>	9
Бојан Радић, Петар Милосављевић, Биљана Живковић	

О СРПСКОМ ПИТАЊУ

О угрожености Срба	21
О геноциду на просторима где живе Срби	36
О европским вредностима и мерилима	49
О верском питању	61
О настајању славистике	79
О националном језику Срба	91
О филолошким стратегијама	109
О интегритету српске књижевности	133
О српским писмима	144
О српској историографији	169
О немишљењу и немислећим	178
О српском националном програму	184
О српским елитама	191
О тајним службама	199
О пројектима и одбрамбеним механизмима	207
О сарадњи са Владом Републике Српске Крајине	214
О обнови Матице српске у Дубровнику	224
О традицији и реституцији	232
О промени парадигме и операционализацији	240
О личном ангажовању	245

<i>Прилози</i>	249
----------------	-----

ПРЕДГОВОР

ПРЕДГОВОР

Књига разговора са др Петром Милосављевићем представља наставак разматрања основних проблема српске филологије, али се проширује контекстом и укључује интерпретацију политичких и националних питања које чувени филолог херменеутичким методама повезује са филологијом. Тако на пример, први пут филолог говори о геноциду над српским народом, о ратовима, и о учешћу филологије у тим догађајима. Геноцид над српским народом Петар Милосављевић посматра као чињеницу са тешким геополитичким последицама. А те геополитичке последице су очигледне. Оне су се показале у колонама избеглица и у много мртвих и рањених. Прво су се јавиле неодговорне изјаве неодговорних филолога, па су се после појавиле ратне пројекције и ратна дејства. Професор је више пута истицао да је рат деведесетих година имао превасходно филолошку основу. Одвијао се само на подручју штокавског наречја, још конкретније: превасходно на подручју ијекавског дијалекта. Православним Србима са тога подручја никако није било јасно да су они већ били предати (продати) од стране највиших српских филолога. Мало је њих стварно читало Новосадски договор. Још мање је могло да схвати шта је у томе Договору писало. Страдала је једнојезичка популација преко Дрине. Свеједно које вере била и свеједно како се у националном смислу изјашњавала. Ови несрећници истог језика су се нашли у невољи коју су им приредили неодговорни идеолози али и филолози. Да су се идеолози и филолози понашали као што се понашају филолози других народа, можда до тих несрећа не би ни дошло. Професор Петар Милосављевић отвара питање одговорности филолога. Филологе треба питати: зашто се олако пристајало на разбијање српског језика и српске

књижевности, на третирање српског народа мимо свих европских стандарда.

Проблематика и сложеност српског језика, који је у центру Милосављевићеве интерпретације српског националног питања, јесте у томе што је то лингвистички несумњиво *један* језик, са *два* писма и *три* изговора, који користе припадници *три* вере. Он указује на то да се не може језик идентификовати према вери: ако једним језиком говоре припадници једне верске заједнице, онда је то један језик, кад га говоре припадници друге вере, онда је то други језик. Ако се други европски народи не деле по вери, то правило мора да важи и за Србе. Ако се за Србе примењују други стандарди него за друге, онда са тим понашањем нешто није у реду. У Европи не постоји случај да се народи идентификују на основу вере. Тамо се народи идентификују на основу језика. Српски филолози, који су напустили европске стандарде, довели су српски језик у 20. веку до ивице губљења идентитета. У Европи такође важи правило да једна национална заједница може да обухвати више верских заједница. Само су се народи у некадашњој Југославији одређивали према верској припадности. Какве је последице таква политика имала могло се видети у ратним годинама. Подела народа према вери имала је и ратне поделе али, на крају крајева, и „поделе“ језика. Бошњачким језиком (у значењу муслиманским језиком) у Србији говоре само муслимани, а хрватским језиком (у значењу католичким језиком) говоре у Србији само истојезичници римокатоличке вероисповести. На питање где је извор ових идеја, доктор филологије Милосављевић даје сасвим јасан и прецизан одговор. Њихово порекло је везано за идеју југословенства. То је она идеја на којој ће бити изграђена Југославија и на којој ће се она и разбити. Срби нису следили ставове Вука Караџића и изворних ставова српских националних институција. Ставови Вука Караџића су били у пуној сагласности са ставовима и стратегијама других европских народа, па су сагласни и данас. У Европи се не воде се ни верски ни језички ратови, јер се сви европски народи држе општеусвојених принципа. На просторима бивше Југославије ситуација је друга-чија.

Петар Милосављевић као обновеитељ србистике обнавља идеје Вука Ст. Караџића. Наиме, србистика није нова дисциплина. Она се појавила заједно са рађањем славистике крајем 18. века и у првој половини 19. века. Њени главни творци су Вук Караџић и Павел Јозеф Шафарик. Али, већ од друге половине 19. века србистикy је почела да потискује сербoкpоатистика. Ова се већ примила код Срба и између два светска рата а када је на Новосадском договору о језику (1954) озваничен став да Срби и Хрвати имају један народни језик, српскохрватски/хрватскосрпски, сербoкpоатистика, као посестрима политичке идеје југословенства, сасвим је завладала. Разбијајући Југославију, Хрвати су одбацили Штросмајерову идеју југословенства али и Јагићеву идеју о српскохрватском као једном језику. Тиме је отворен простор за обнављање назива и појмова: српски језик, српска књижевност и србистика као део славистике. У значајној мери деловањем др Петра Милосављевића, у последњој деценији 20. века, назив србистика уведен је у савремену комуникацију.

Обнова србистике значи постављање српске филологије на њене основе. Ово значи и да Срби негују своје двоазбучје. Ставови професора Милосављевића су храбри у актуелном времену када владају многи неспоразуми. Доказао је да је латиничко писмо којим се данас сви служимо у основи дело Вука Караџића, настало на основи латинице дубровачких писаца и других српских писаца католика. Деценијама је негована предрасуда о ћирилици или „вуковици“ као српском и о латиници или „гајици“ као хрватском писму. Петар Милосављевић истиче да је изопштавање латинице, на почетку трећег миленијума, политички мотивисан и неодговоран посао. Срби се тиме одричу доброг дела своје културе, оног дела, који је стваран на овом писму. Данас је свима јасно, да латиница није гајица, како су мислили, већ вуковица! Није спорно да је ћирилица читав низ година била потиснута, али се њена афирмација не може осигурати изопштавањем латинице. Диграфија је израз богатства, сложености културе, способности мозга да аутоматски прелази са једног на друго, а не сиромаштва! Не можемо, чак и кад бисмо хтели, забранити латиницу, јер је сувише укорењена, јер је њено знање у сваком

случају потребно и јер нас спаја с већином других народа на Балкану и у свету. Тек после Другог светског рата постало је јасно да употреба латинице угрожава ћирилицу, да нема стварне равноправности. Томе је свакако допринела политика комунистичких власти, али и без тога латиница би однела превагу, јер је она данас глобално писмо. Двострука српска писменост настала је из дуге традиције у нас која обавезује. Међу онима који су за само једно писмо има и таквих који су за искључиво ћирилицу и који, из незнања или злонамерно, латиницу проглашују за хрватско писмо. С друге стране, има и таквих који би заиста одбацили ћирилицу и присилили српски језик да се служи само латиницом. Свако једнострано решење штетно је за српски језик и за српске националне интересе. Чувањем ћирилице Срби чувају своју сопствену баштину и своју вековну везу са блиским словенским језицима који употребљавају ћирилично писмо. Срби римокатоличке вере, као и западни словенски народи, користили су латиничко писмо, а касније су ово писмо прихватили и Срби муслиманске вероисповести. Постоји богата традиција књижевног стваралаштва српских латиниста, које се не би требало одрицати. Па и многи Срби православне вере писали су и штампали латиницом. И ту тековину не треба игнорисати! А без традиције нема ни културе ни опстанка ни будућности. Најодлучније се треба супротстављати обманама о наводној назадности, немоћности и непотребности ћирилице као и лажном представљању латинице као туђега писма. Прича о нашој латиници као о „гајици“ чиста је обмана са злим намерама у позадини. Ни наука, која треба да води рачуна о истини, ни српска јавност која треба да води рачуна о српским националним интересима, не треба да превиђају ове чињенице.

Ко хоће да учини нешто добро за српски народ и за Србију не сме да потцени деловање тајних служби. Стога није необично да је Петар Милосављевић дотакао и ову област. О обавештајним службама говори се у новинама, на телевизији, на улици. Отприлике као и о политици и о спорту. Према томе доктор Милосављевић није изузетак по томе што о њима говори. Може да буде само изузетак по томе како о њима говори. Неодговорно је

и сасвим лоше по судбину српског народа игнорисати деловање обавештајних служби. Све модерне државе такве службе имају. Обавештајна служба у Србији била је део југословенске обавештајне службе, а ова служба, бар у Титово време, била је у хрватским рукама. Из ових чињеница произлази тежак закључак: да Србија неку праву своју обавештајну службу није имала, такву која би штитила виталне српске националне интересе. То се јасно показује у негативном односу према србистици који је инсталиран у Србији. Ова оцена није произвољна. Њу је могуће поткрепити следећим чињеницама. У Србији се медији махом не понашају професионално зато што су под контролом одређених снага. То се најбоље види у њиховом односу према србистици. Образовни систем се не понаша нормално, зато што је и он под контролом. Политичари на власти и не знају ништа битно о србистици, српским националним институцијама и о могућности да оне стално буду под туђинском контролом. Све док ово питање Милосављевић није јавно отворио, у области највиталнијих тема које се налазе у овој књизи, оних тема које се тичу српског народа, било је могуће да свако ради шта хоће.

Логично је након свега да се запитамо шта је са српском елитом? Не чуди што су данас многи интелектуалци оријентисани против рада Петра Милосављевића. Постоје моћни медији и институције којима се елита додворава. Интелектуалцима је потребно да буду виђени, објављивани. Сујета тражи потврде. На жалост, та потврда се обично не добија цабе. Реторика је дисциплина која се бави изучавањем „лажном речи“. Жељни славе, жељни потврде, елита се често „пеца“ на лажну реч. А кад већ до тога дође, онда о њима више не можемо да говоримо као о српској елити.

Из разговора у књизи можемо сазнати понешто о настојањима да се начини неопходан и брз заокрет у правцу раскидања са сербокроатистиком и да се на свим нивоима прихвате поступати по којима ће у пуној мери бити омогућен даљи развој самосталног српског језика и народа. Петар Милосављевић, уважаван и као теоретичар и као практичар у својој струци, током дугогодишњег бављења умећем херменеутике, допринео је проширива-

њу обухватности саме интерпретације. У том смислу, интерпретацији постављених питања приступио је инсистирајући на непрекидном поимању везе која постоји међу текстовима и вантекстовним чињеницама: биографијама (ситуацијама) групних аутора и друштвене средине. Пажљиво осмишљена питања и рационални одговори у књизи могу да допринесу бржем откривању нових перспектива за развој србистике. Много казује околност, коју професор Милосављевић наводи, да су проучавању прилика под којима је српски језик доживљавао свој развој поједини научници приступили неовисно једни од других, да би након трагања за различитим истраживачким путевима стигли до сличних резултата. Све оно о чему можемо да читамо у поменутој књизи, ваља схватити као интелектуални прилог новом сагледавању филолошке ситуације код нас. Биљана Живковић се ухватила у огроман посао разговора са професором Милосављевићем. Од објављивања књиге разговора са Петром Милосављевићем, филологијом и питањем српског националног идентитета, више се нећемо бавити на неприличан и штетан начин и по струку и културу и цео народ. Сарадња Биљане Живковић и Петра Милосављевића је заиста веома конструктивна и представља најсјајнију могућност допуњавања различитих питања, могућност разрешавања искрслих проблема као нпр. двоазбучје у српском језику, пут ка упознавању са новим геополитичким тренутком Срба, али и питањима територијалне раслојености српскога језика. Њихов заједнички рад остаће несумњиво многим генерацијама као најбољи путоказ и подстрек за даља истраживања на разним подручјима филологије и националне политике. Смисао речи *политика* у овом контексту је много шири и највише греше они који на минуле епохе пресликавају њен скорашњи и актуелни смисао. У процесима о којима говори професор Милосављевић, преиспитује се удео струке у односу на политику, који није био маргиналан, филолози су били главни извођачи послова. Али послушајмо професора, да се не заносимо и криво не оптужујемо – и сада, са овим сазнањима, били бисмо поново немоћни! Али нас то не лишава даље одговорности према будућности! Досадашња искуства у том погледу нису охрабрујућа. Готово

ниједан министар просвете последњих деценија није био из филолошке струке, нити је иједан показао интересовање за Покрет за обнову србистике. Међутим, сасвим је природно је да ће идеје др Петра Милосављевића победити. Овакво стање једино се може решити применом научних критеријума који важе за све језике света и све народе света, за шта се професор залаже. У противном, неће остати губитници. Нестаће један народ. Ипак, треба више веровати у опстанак српскога народа! Ситуација није безнадежна. Идеја о променама је све присутнија. Да завршимо с Дучићевом мишљу: *Верујем у Бога и у Српство.*

Бојан Радић

О ОВОЈ КЊИЗИ

Госпођу Биљану Живковић, новинара, срео сам у животу неколико пута. Први пут је то било 2009. на састанцима у сали Одбора за Србе ван Србије у Скупштини Србије када смо обнављали Матицу српску у Дубровнику. Други пут је било на симпозијуму поводом овог чина у Земуну априла следеће 2010. године. Трећи пут сам је сам потражио. Повод је био њен интервју, објављен у *Хвосну*, са двојицом Чеха, ауторима филма *Отето Косово*. Хтео сам да је заинтересујем, а преко ње и њене пријатеље, за неке моје текстове о српским и словенским темама. Радим на томе да се обнови не само србистика, већ и славистика.

У мају 2011. госпођа Живковић ми је предложила да направим интервју са мноштем за српски недељник *Печат*. Договорили смо се да овај посао обавимо и-мејлом. Добио сам, у три маха, питања.

Може се одговорити на неколико питања држећи се њиховог реда. Али велики број питања ствара и додатне проблеме. То је пакет питања, а многа од њих имплицирају и подпитања и подпитањина подпитања.

Питања госпође Живковић су разноврсна и подстицајна. Из питања се види да моја саговорница не сматра да је ова ситуација настала одједном и без разлога, нити да је ишта стварно почело са доласком Милошевића на власт. Она више упућује на са знање да је на крају прошлог и на самом почетку новог миленијума био отворен један велики пакет проблема који се тиче Срба.

Као аутор више књига о српским филолошким питањима схватио сам да бих могао да јој будем саговорник у осветљавању овог пакета питања. А као аутор бар двеју књига о логосу, схватио сам и да би мој основни задатак био да, колико могу и умет, откријем логос збивања.

Текст који је на тој основи настао одговарао је, практично, на готово сва питања госпође Живковић. Али није то чинио непосредно, и по реду, како су ми питања постављана. Сам пред-

мет разговора наметао је своју логику; своју логику је наметао и текст који је требало саставити. Испало је да је моја функција била да будем медијатор између логике новинара који пита, и логике пакета питања који се отвара, и логике текста који се држи свог реда. Дешавало се, зато, да одговарам и на непостављена питања, која је предмет разговора тражио, и да то чиним на начин који сам текст тражи. У сваком случају, хвала госпођи Живковић што ме је подстакла да сачинимо књигу. Заједно смо обоје њени аутори, али одговорнији за њен садржај и организацију сам ја.

Пакет који је у овој књизи отворен заиста је сложен. Верујем да му наслов *О српском питању* одговара.

Петар Милосављевић

СРБИСТИКА И НОВИНАРСТВО

Није први пут да пишем, учествујем у стварању заједничке књиге, рекло би се да, у том смислу, имам неког искуства. Међутим, до сада сам се бавила оним темама које су од политичког, геостратешког, пре свега, историјског значаја за српски народ.

Морам да признам да ме је прилично мотивисала чињеница да треба написати књигу са проф. др Петром Милосављевићем, баш због тога што сам у њему препознала доследног човека, изванредног образовања. Интелектуалца изразито аналитичног ума, несаломивог духа, уз то врло темељног и мудрог ствараоца.

Професор Милосављевић уме ствари да постави на право место, без много буке и помпе. Његове реченице, пасуси, поглавља, бритко бране науку-теорију. И као сваки врсни педагог, чија је специјалност теорија и методологија књижевности, строго и принципијелно брани научну мисао, језик, писмо, српску књижевност, србистику, али тако да ниједног момента не показује антагонизме према било коме.

Сарађујући пет-шест месеци, колико је књига *Српско питање* стварана, постављајући питања, ишчитавајући море текстова, употпунила сам сопствена сазнања из области нашег језика, писма, историје српске књижевности, баш захваљујући професору.

Наравно, да би нешто вредно настало, не значи да смо проф. Петар Милосављевић и моја маленкост у свему истомишљеници, али свакако значи и др Милосављевић и моја маленкост - поштујемо своје професије. И свој народ!. Новинар је вичито у потрази за истином. Научник је увек у свету непобитног доказивања.

Од срца желим проф. Петру Милосављевићу да се са својим истомишљеницима избори за српску националну филологију.

Биљана Живковић

О СРПСКОМ ПИТАЊУ

О УГРОЖЕНОСТИ

Живимо са осећањем о угрожености српског народа. Да ли је то осећање оправдано?

Питање о угрожености српског народа садржи у себи више потпитања. Нека од њих сте навели. Рекли сте с правом да су нам угрожени и језик, писмо, традиција, култура. На свако од ових постављених питања вреди посебно одговарати.

Да почнемо најпре од појма угрожености. Тачан је став да је српски народ вишестрано угрожен. Али би нетачно било сматрати да смо само ми Срби угрожени, а да други народи, или припадници других народа, нису. Угрожене су и најмоћније земље. Само 11. септембра 2001, у неколико минута, погинуло је у Њујорку преко три хиљаде Американаца. Делимично знамо и колико је, друга најмоћнија земља, Русија, такође угрожена од стране тероризма. Постоје пројекти, и конкретна деловања, да се и ове најмоћније земље разбију. Слично је и са многим другим земљама и народима. Ваљда су све земље и народи на неки начин угрожени. У том погледу ни Срби, ни Србија, нису изузетак. Само су наши проблеми другачији него код других. Сигурно су данас и далеко већи.

Угрожен је, такође, и сваки човек, појединац. Јер је свако од нас изложен зрачењима, вирусима, стресовима.

Главна питање, отуда, није јесмо ли као појединци, као народ, као земља угрожени. Одговор је: јесмо! Јесмо и то више-струко. Главна питање отуда треба да гласи: јесмо ли и колико спремни да се бранимо, имамо ли снаге да опстанемо? Савремена медицина ће вам рећи: треба јачати одбрамбене механизме, треба јачати имунитет. У принципу исти одговор ће вам дати и озбиљна политикологија кад се постављају иста питања разним народима и државама. Увек се дође до теме о одбрамбеним механизмима. Неки ће, тим поводом, више говорити о улози војске, полиције, о разним службама безбедности, о улози националних институција итд.

На питање: да ли ми Срби с разлогом осећамо да смо угроженији од других, мој одговор је потврдан. Ми Срби треба да смо забринути не само због тога што смо угрожени споља већ и што смо угрожени посебно изнутра. Особито треба да смо забринути због тога што нешто није у реду са нашим имунитетом, односно са нашим одбрамбеним механизмима. Користим зато прилику да поручим својим сународницима: ако хоћемо да опстанемо јачајмо имунитет, јачајмо одбрамбене механизме. Вероватно има право министар полиције кад поручује да ако хоћемо да опстанемо треба да јачамо полицију. Не спорим да и то треба чинити. Али то је тек део система одбрамбених механизма. Немам утисак ни сазнање да се о другим видовима одбране од угрожености на сличан начин размишља. Чак ни да се уопште размишља.

Какав је данас научни, духовни и образовни систем у Срба, посебно у Србији?

У формирању личности човека учествује много чинилаца: породица, школа, црква, наука, националне институције, медији, политика. Да су ти чиниоци у југословенском периоду били анτισрпски оријентисани познато је. Они су морали да дају и катастрофалне резултате. Оваква сазнања не треба да подцењујемо нити да кријемо. С друге стране, морамо да признамо да је са тачке гледишта националног опстанка у основи много боље било у предјугословенском периоду. Другим речима, треба да схватимо да су Срби, као народ, у много бољем стању ушли у Југославију него што су из ње изашли. Тада је духовно стање и у Србији и у други српским земљама било и другачије и повољније. Не кажем да је тада било идеално. Већ кажем да је у основи било боље. Тадашње стање српског народа се могло поредити са стањем у другим земљама и у другим народима. Ни код ових народа стање данас није идеално. Али је нормално. А код нас очигледно није тако. Било би добро ако би се направиле честите анализе за деловање сваког од поменутих чинилаца који се тичу савременог човека. Таква анализа би сигурно много шта открила

и показала. Па ипак, за размишљања о проблему угрожености Срба таква анализа није, бар у овај мах, неопходна. Јер су многе предрадње које у њу спадају већ обављене. Зато је могуће дати бар прелиминарни одговор зашто је стање лоше. Затим такав одговор треба више пута и са више страна проверавати. Одговор на то питање дајем јавно већ од средине деведесетих година.

Мој народ чине и писмени и неписмени, и свештеници и пробисвети, и ко све још не. Зна се отприлике јасно од којих стручњака се на која питања одговори траже. На нека питања очекује се да одговоре дају економисти, на друга геолози, на трећа еколози, на четврта полицајци, на пета професионални војници. И тако даље. Постоје питања на која се с правом одговори могу очекивати само од филолога. А то значи од оних који се квалификовано баве националним језиком, националном књижевношћу, чиниоцима који одређују сваки народ па и српски.

А кад су у питању људи моје струке, филолози, морам да кажем да међу нама у одговору на ова питања постоје дубока неслагања. Та неслагања су посебно изражена око двеју групација. Једну чине филолози које окупљају официјелне српске институције: САНУ, Матица српска, катедре за српски језик или за српску књижевност. Другу групу чине присталице Покрета за обнову србистике. Ја сам један од њих. У овој оријентацији имам посебно место. Старији сам од мојих блискомишљеника 10-20 година, од неких и више. Са радошћу могу да нагласим да много блискомишљеника имамо међу младима. Делујем са дубоким уверењем да ће погледи ове оријентације преовладати и у институцијама од националног значаја.

Шта Вас је мотивисало да се бавите решавањем питања језичке и културолошке угрожености Срба?

Морам да нагласим да до одговора на питање о угрожености Срба као народа нисам дошао као некакав пророк или уображени појединац. Ствар је једноставнија. До одговора на ова питања дошао сам као стручњак који је у научном и образовном

систему своје земље и свог народа био на таквом месту да је природно да такве одговоре има и да може да их да.

Више од три деценије био сам универзитетски наставник методологије проучавања књижевности. Књижевност и језик на којем је она писана битно су везани за национални идентитет. А методологија је део логике. Према томе, био сам неко ко је, по предмету којим се бавио, имплицитно прозван да даје одговор на питање о угрожености српског народа на подручју његовог језика и књижевности. И да о томе даје логичка, научно утемељена образложења.

Сматрам зато и природним и нормалним што сам сам себи, негде средином деведесетих, дакле најтежих година, поставио питање: шта то други народи имају, а Срби немају? И дошао до поражавајућег одговора: сви други народи имају конституисане националне филологије, а Срби такву филологију немају. На мом Филозофском факултету у Новом Саду, на пример, постоје катедре за англистику, германистику, романистику, славистику, словакистику, хунгарологију, румунистику, русинистику. Али не постоји катедра за србистику. Очигледно се ради о грешци у систему. Уместо Катедре за србистику нешто, ипак, постоји. Постоје Катедра за српски језик и лингвистику и Катедра за српску књижевност и језик. Али то је ипак сурогат онога правога што постоји на другим катедрама. Српски језик и српска књижевност на овом Факултету изучавају се на независним катедрама, дакле, у основи дугачије него што је са језицима и књижевностима других народа. То са становишта професора методологије, не треба да буде тако. Треба и научна дисциплина која се бави Србима да буде део филолошког система.

Да ли је само у томе грешка?

Увид у ова одступања од система, показао је да постоје и друга, која такође производе лоше последице.

Анализе које сам правио показале су да је у самом овом образовном систему нешто постављено како не ваља. Филозофски факултет у Новом Саду је једна од главних научних и обра-

зовних институција у нашој држави. Моје анализе су показале да се управо на њему Срби третирају по другачијим стандардима него други народи. Проверавао сам последице таквог третмана на анализи наставних планова. На Катедри за англистику на истом Факултету, на пример, израз енглески се употребљава 19 пута, на Катедри са словакистику израз словачки се употребљава 16 пута. Слично је и на другим катедрама за националне филологије. А како је на Катедри за српски језик и лингвистику? Израз српски језик се употребљава свега три пута. На Катедри за српску књижевност и језик израз српски се употребљава пет пута. Разлике су драстичне, јасно је на чију штету!

Послао сам текст анализе крајем 1998. године Влади Србије. То је, дакле, било у Милошевићево време. Није било никаквог реаговања. Године 2000. текст моје анализе сам објавио у књизи *Српски филолошки програм*. Кад је књига изашла ујесен, на власти је већ био нови режим, за који се каже да је демократски. Ништа се за ових једанаест година није променило. Власти ни нове, као ни старе, не обраћају пажњу на овај проблем. Очигледно им ништа не значи анализа једног професора који има важно место у образовном систему.

Да ли су могли да помогну Ваши блискомишљеници?

Још пре тога, моји истомишљеници и ја, промовисали смо 1997. Покрет за обнову србистике на Филолошком факултету у тада слободној Приштини, где сам предавао на постдипломским студијама. Један од главних задатака које је овај Покрет имао, и који још увек има, јесте да се питање филологије која се бави Србима постави и реши на принципијелним основама. Решење је посве једноставно: место сербокroatистике, коју су већ давно Хрвати одбацили, треба да заузме србистика, филолошка дисциплина каква је постојала у предјугословенском периоду. Задатак обновљене србистике је да обнови српску филолошку традицију, и да ову научну дисциплину о Србима поново врати у систем научних филологија других европских народа. Нажалост, деловање овог Покрета и појединаца који га чине, а који иза себе имају

озбиљне научне биографије и библиографије, наилазе на глуве уши. Србистика се у Србији упорно не институционализује.

За повратак србистике у живот нису потребна никаква додатна улагања. Треба само нешто да се деси у главама на одговорним местима. То би, разуме се, морало да доведе до промена у научном и образовном систему. Али, богами и у политичком систему. Показало се, међутим, да су у Србији свуда у предности лењи мозгови. Али се показало и да управо они, зато што су такви, имају јаку подршку непријатеља српског народа. Тако су ето Срби, и у самој Србији, лишени присуства неопхоног одбрамбеног механизма. Цех за то плаћамо сви; плаћају поготово младе генерације.

Наметнут је и упорно се негује стереотип по којем се за све наше несреће кривци траже и налазе ван нас. Не кажем да нам многе несреће и невоље нису причинили други. Али има много невоља за које смо ми сами криви и које лако можемо да отклонимо уколико бисмо се потрудили. Полажем, и овога пута, рачуна за свој труд, па и за труд својих блискомишљеника. Али то је проблем који не може да промени мали број квалификованих филолога. Они много шта могу да промене у доминантним схватањима. Али они немају ни могућност ни мандат да мењају образовне системе. Очигледно је да је изостала подршка за операционализацију сасвим јасних ставова. Другим речима, у Србији се нису нашли државници који би знали које потезе треба повући да би се народ извео из, наизглед, безизлазне ситуације.

Какви су одговори надежних на ова питања?

Нема потребе доказивати да је српска ситуација лоша. На питање зашто је тако, дају се, нажалост, стереотипни одговори. Да наведем један од најсвежијих примера. То је последња књига водећег Србина већ више деценија, Добрице Ћосића. Његова књига мемоарских записа, која се свакодневно са више страна рекламира, зове се *У туђем веку*. Њене поруке већ се у наслову наслућују. Лоше пролазимо јер живимо у туђем веку, у туђе време, у условима које диктирају други.

Као неко ко се бави логиком, а свој људски век је углавном одживео, ја се са овом оценом не саглашавам. Дозвољавам себи да поставим овакво питање. У каквом сам веку, ја као савременник Добрице Ћосића, стварно живео? Мој одговор је другачији од одговора чувеног писца и академика. Осећам и знам да већ шездесет година бар ја и моја генерација живимо у веку Добрице Ћосића. Још као дечак, у Топлици, читао сам његову књигу *Далеко је сунце* (1951). Та књига нам је давала неке видике о борби нашег народа за бољу перспективу. Кад победи социјалистичка револуција, све ће бити боље. То боље је долазило са годинама мира. Показало се, међутим, да нам се баш, у овим годинама, припремао национални суноврат. За свих тих шездесетак година Ћосић нам се никако није склањао са видика. На неки начин је био израз сила које су обликовале свест српског народа. И кад не бих хтео, морао бих да признам да су резултати таквог деловања лоши. Као неко ко је предавао логику, немам право да кажем: све је са деловањем које симболизује Ћосић било добро, а за оно лоше што нам се дешава кривицу треба тражити на другој страни.

Био сам један од главних организатора Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“ који је одржан у Новом Саду 2007. године. Тај значајан скуп, иза кога је остало три зборника, и једна књига разговора Бојана Радића са мном, био је, међу осталим, и полемика са Ћосићем, и са естаблишментом, и са политиком коју и Ћосић и национални естаблишмент представљају. Српски медији, који већ шездесет година здушно рекламирају највише Ћосића, такорећи овај скуп нису ни забележили. Нису се, дакле, понели професионално. Другим речима, медији у Србији нису радили оно што је требало. Као и много пута до сада, они су само одрадили посао за оне снаге које не дозвољавају Србима да буду третирани (односно да се сами третирају) као и други народи.

Не искључујем могућност да су се медији тако непрофесионално понашали по налогу страних чинилаца. Али нико апсолутно не може да буде оправдан тиме што у Србији не може да буде институционализована научна дисциплина о Србима, срби-

стика. Слушам из дана у дан критике на рачун председника државе, председника Владе, невладиних организација, кога све не. Апсолутно ниједна од оних страна које се јављају с критичким речима, никоме од одговорних не ставља на душу чињеницу да у Србији нема србистике. А нама, који на погубност те чињенице упозоравамо, медији ускраћују реч или је пригушују толико да се готово и не чује. Ево нас, ту смо где смо.

Да ли такво понашање људи на одговорним местима треба да нас брине?

Као неко ко се деценијама бавио младима дође ми да заплачем над судбином која се припрема младим и долазећим генерацијама. Новим нараштајима се обећава, колико видим, само хлеба и игара. Али им се не обећава, као младима других народа, да ће проћи кроз адекватан образовни суистем. Не наговештава им се да ће се њима бавити, на сличан начин, и адекватна филологија. Оно што треба да им донесе и што би могла да им значи србистика нико не спомиње. Зато подсећам на познати Дисов стих: „Будућности затровасте све изворе!“

Потребу да се Срби окрену србистичи, јасно је изразио тек недавно, у Скупштини Србије, Милорад Буха, народни посланик, који је истовремено и председник Владе Републике Српске Крајине у прогонству. То је било у оквиру расправе о Закону о заштити националног блага. Буха је говорио у име Срба са територије данашње Хрватске, дакле у име оног дела српског народа који је свету дао Руђера Бошковића, Николу Теслу, Милутина Миланковића, дубровачку књижевност, и да не набрајам великане које је поменуо и могао поменути. Апеловао је да се и тај део доприноса Срба заштити. Помоћ за такву заштиту могао је да види само међу присталицама Покрета за обнову србистике. Бухин говор је била прва нова ластва у политичком животу Србије и Срба изговорен на главном политичком месту. Тачно је да једна ластва не доноси пролеће. Верујем да је ова прва ластва у Скупштини Србије најавила неко ново пролеће.

Какво место заузима национална филологија у националној политици?

Као и други људи у нашем народу, и ја сам, разуме се, политичко биће. Али у овом послу и домену морам да се понашам као стручњак. Зато сам се определио да не приступим ниједној политичкој странци. И као политичко биће, и као стручњак, саглашавам се, на пример, са одлуком да се прави *Српска енциклопедија*. Али као стручњак морам да кажем да је то подухват који се мора извести на стручан начин. Нажалост, на овом подухвату почиње да се ради баш у тренутку када се србистика игнорише. Не говорим о овоме случајно. Једна од мојих најважнијих књига зове се *Увод у србистику*. Књига има два издања на 598 страна. Озбиљни творци енциклопедије сербике не би смели ту књигу да заобилазе. Ако се србистика (serbica), као научна дисциплина о Србима, игнорише, природно је да се игнорише и та књига. Али ако се игнорише србистика која има сасвим тачно место у систему националних филологија, онда све што се тиче Срба може да иде кривим путем. Академик Добрица Ћосић или академик Чедомир Попов, као личности, могу да игноришу шта хоће, па и србистику. Али ако тако чине као репрезентанти највиших националних институција у српском народу, онда су последице по српско друштво огромне. Дужни смо да учинимо све што треба да се српске националне институције одговорно понашају. А то значи да се одговорно понашају и они који се прихватају да буду чланови Српске академије наука и уметности, и да раде на националним енциклопедијама. Ако можемо да кажемо да постоји Покрет за обнову српске филологије, србистике, а српски академици и овај Покрет и србистику игноришу, онда ту нешто дубоко није у реду. „Нешто је труло у држави Данској!“ Тако гласи чувени Шекспиров стих.

Објашњавате да одговор на питање зашто се у Србији србистика не институционализује морамо потражити у сфери политике.

Сведоци смо да у Србији, на политичкој сцени, има доста политичара. То су они који се овако понашају: дајте ми само власт, па ћу ја боље радити од својих претходника. Дешава се слично оном афоризму Душана Радовића који би, парафразирани, могао овако да гласи: „Дајте ми добар народ па ћете видети какав ћу ја бити руководицац.” Сведоци смо да се политичари на власти смењују, али и да промене стања нема.

Изгледа да, ипак, проблем није у томе која ће гарнитура доћи на власт да би тај посао обављала по истом моделу. Проблем је, по свој прилици, у одсуству правих државника у политичком животу Србије.

Државника, отприлике, овако замишљам. То је онај који би умео да сагледа ситуацију у Србији и српским земљама, односно да направи анализу ситуације. И да каже: „располажемо оваквим и оваквим националним и људским потенцијалима. Са њима можемо да учинимо ово и ово.” И тако даље.

Нажалост, затечени образовни систем у Србији не може да однегује такве државнике. Образовни систем у Србији успостављен је у југословенском периоду. Чим негира србистику не може да одговори савременим потребама српског народа. Поменуо сам вам два често истицана Србина данас, Ћосића и Попова. Први није прошао ни кроз никакав озбиљни образовни систем; прошао је само кроз партијски. Други је, нажалост, прошао кроз погрешан, у којем су се образовали историчари југословенског и постјугословенског периода.

И Ви сте били део тог система!

О томе шта је то школски систем могу, чини ми се, да говорим с познавањем. И ја сам, заиста, кроз тај систем прошао. Међутим, бавећи се методологијом проучавања књижевности, од првог дана свог наставничког ангажовања на Факултету, био сам, у ствари, и у самом том систему, али и изван тога система, јер ми је сам предмет којим сам се бавио отварао светске видике. Управо као неко ко се више бави другим народима и литературама, могао сам да видим и нешто што је нама недостајало. Кад то

кажем, не истичем, разуме се, личне предности, него предности струке, увида у научне и образовне системе које сама струка пружа.

Овој предности могу да придодам и предност самог метода којим сам се служио. То је метод дијалектике конкретног тоталитета, специфичан по томе што се односи метакритички према другим методама и теоријским концепцијама. Ово о чему говорим може се проверити на читавом низу мојих књига, међу којима више од десетак спадају у подручје србистике.

Сматрам да они који настоје да буду српски државници морају обавезно да прођу кроз курс србистике, дакле научне дисциплине о Србима. То, разуме се, не значи да обавезно треба да студирају на данас непостојећим катедрама за србистику. Али морају да стекну основна знања која та дисциплина може да пружи. То није никаква додатна обавеза која се очекује само од људи који хоће да руководе Србима. Кроз курсеве националних филологија пролазили су на разне начине сви национални и политички радници који потичу из других озбиљних народа. Моји истомишљеници и ја, дакле, присталице Покрета за обнову србистике, не тежимо да дођемо до власти. Ми тежимо да се у Србији успостави власт која ће институционализовати научну дисциплину о Србима, управо онако како је код напредних или озбиљних европских народа.

Политичари и државници баве се практично истим послом. Каква је суштинска разлика међу њима?

Разлику између начина мишљења државника и политичара могу да објасним помоћу једног примера из теорије књижевности. Један од највећих енглеских књижевних теоретичара, Ричардс, правио је разлику између поезије укључивања и поезије искључивања. Да би се поезија уопште остварила, треба по Ричардсу, да се догоди систематизација порива. Али између њих постоји разлика у обиму порива који се систематизују. Права велика поезија остваривана је тако што је укључивала велики број

порива; мање значајна поезија укључивала је мањи број или обим порива.

Овај начин размишљања може се применити и на област филологије. Вук Караџић је, на пример, својом концепцијом српског народа, успео да у српски народ укључи сва три његова дела: и православце, и католике, и муслимане, и сва три наречја: екавско, ијекавско и икавско; и оба писма којим су Срби писали: ћирилицу (као писмо Срба источне цркве) и латиницу (као писмо Срба западне цркве). Понашао се, при томе, исто као и највећи људи других европских народа: изграђивао је дисциплину о Србима на истим основама на којима су то чинили и други у Европи.

Погледајмо сада како се понео Павле Ивић, номинално највећи српски филолог друге половине 20. века. Ивић је из српског корпуса искључивао и Србе католике и Србе муслимане. Третирајући српски језик као српскохрватски, он је практично искључио могућност да српски језик постоји као посебан европски језик. Сматрао је да се исти језик мора делити са Хрватима, јер су Хрвати, као католици, други народ, а после и са муслиманима, јер су и они други народ, који се самопрогласио за Бошњацима. Тако је, на политици искључивања, Ивићева филолошка концепција сводила српски језик само на једно његово парче, а српски народ само на један његов део, на православце.

На питање зашто је Ивић тако чинио, лако је дати одговор. Ивић није следио српску и европску филолошку традицију. Следио је Јагића, што значи најзначајнијег хрватског филолога. А Јагићева филолошка концепција је, такође, била редукционистичка. И она је ишла ка томе да Србе сведе само на православце, српски језик само на екавски, а српско писмо само на ћирилицу. Као једна од последица те концепције јесте пуно протеривање србистике као научне дисциплине о Србима. Та јагићевска концепција у пуној мери оставривана је у време превласти хрватске идеје југословенства. Њу су остваривали Виктор Новак, и Крлежа и Тито и Титова Комунистичка партија Југославије, и Југославенски лексикографски завод који је Броз основао у Загребу. При разбијању Југославије Срби су већ концепцијски би-

ли сабијени у ћошак. За то сабијање Срба у ћошак, у безначајни привесак Хрвата, трансфорисане су и националне институције! За њих су годинама припремани кадрови који ће у пуној мери спроводити хрватски програм, изграђени су лобији и обавештајне структуре. Деценије таквог деловања учиниле су да се српска мисао нађе у стању умртвљености.

Има ли разлике у изразима српска и србијанска политичка сцена?

Израз српски и израз србијански немају исто значење. Србијанско је оно што је везано за Србију, а српско је оно што је везано за Србе све и свуда (било које вере били и било где живели). И једна и друга политичка сцена, нажалост, у лошем су стању. Србима је период југословенства оставио у наслеђе политику искључивања, другим речима један негативан, редуccionистички начин мишљења. У Милошевићево време промењено је име језика па се он уместо српскохрватског опет прозвао српски, али тако није учињено у главној српској националној институцији, у САНУ. Слободан Милошевић није хтео да зна о Србима католицима, а становнике Црне Горе, одакле му је отац, сматрао је посебним народом, као што је посебним народом сматрао и муслимане, преименованим у Бошњаке. У томе нема разлике између њега и његових противника и наследника. Сви се у овом питању понашају редуccionистички.

Са становишта веза са националном културом требало би да има највише препорука актуелни председник Србије, Борис Тадић, син академика Љубе Тадића. Међутим, са становишта начина мишљења о фиолошким и нашим националним питањима, то је најгора препорука: најдубље је припремљен да се у овим питањима не сналази. Лично највише веза са културом међу људима на власти требало би да има Предраг Марковић, актуелни министар културе у Влади Србије, некад и председник Скупштине Србије. Он је власник једне познате издавачке куће, *Стубови културе*. Својом издавачком кућом показао је да се залаже за разне стубове културе. Али у систему тих стубова до сада ни-

је било никаквог места управо за онај стуб који Србима недостаје, а који треба да чини србистика. Слично је и са другим представницима политичких партија које су на власти.

Нажалост, није боље ни са опозицијом. Већина опозиционих партија је већ била на власти. Кад би опет дошле на власт не би требало очекивати неке дубље промене. На видiku је, колико видим, једна нова политичка снага: покрет младих окупљених око часописа *Двери српске*. Часопис је почео као „гласило студената србистике“, негде крајем прошлог века. Нажалост, нека сила је учинила да ови млади пођу линијом искључивања, односно редукције. Идентитет српског народа они не граде на српском језику већ на православљу. Хоће и они власт, али у систему политичких визија које нуде ни код њих се не види место за србистику. Ако власт освоје, мораће место србистике да уведу нешто друго. Колико видим, јавно хоће да се боре за идентитет српског народа, онако како што чине други европски народи. А понашају се како се не понашају ни Немци, Французи, Мађари, Словаци, на пример, који су вишеверски народи. У њиховој идеалној републици највероватније не би било места за такве ствари као што је *Андрић град* у Вишеграду који подижу Емир Кустурица и Милорад Додик. Такав град не може да буде само православно, али може да буде српски и европски. Најављују да би из њихове идеалне републике требало искључити латиницу. Све у свему, уместо једног система искључивања *Двери српске*, најављују други систем искључивања, уместо једног редукционизма најављују други. Све ове редукције, у крајној линији, воде ка умањивању српског корпуса. Срачунајте, па ћете видети.

Какав смисао може да има политика укључивања у актуелном политичком животу Срба?

Нисам политички активиста, и не желим да се страначки на било који начин ангажујем.

Неко сам ко се деценијама бавио идејама, теоријским концепцијама, моделима и методама. Верујем да знања из ових области могу да послуже за боље разумевање и грађење поли-

тичке мисли у Срба. Мислим да се, и у том погледу, крећем у границама струке. Природно је да ми је стало до бољитка народа којем припадам, стало ми је до младих са којима сам проводио деценије. А то значи да морам и о тим чиниоцима да водим рачуна.

Прихватио сам Вашу иницијативу да озбиљно поразговарам, да потражимо решења. Полазимо од тога да је стање од којег полазимо лоше. Уверен сам, сем тога, да постоје бољи модели од ових који се јављају на српској и србијанској политичкој сцени. Сматрам да је природан овакав став: Хајде да се, бар ми који се осећамо позваним, потрудимо да до тих модела, односно до тих решења, дођемо!

О ГЕНОЦИДУ НА ПРОСТОРИМА ГДЕ ЖИВЕ СРБИ

Да почнемо од геноцида, теме о којој се данас много говори.

Признајем, дуго нисам хтео да се бавим овом темом. Стекао сам био уверење да су сазнања о злочинима геноцида над Србима из Другог светског рата толико јасна и утемељена, да их само треба употпуњавати новим детаљима и осветљењима. Вероватно сам имао утисак да је са поразом фашизма, ово питање, бар као теоријско и политичко, скинуто са дневног реда.

Нажалост, показало се да је то много озбиљнији проблем. Тема геноцида јавила се опет у новом виду, посебно поводом случаја Сребренице. У сагледавању тога случаја уплеле су се различите политике, и различити интреси, и различите интерпретације. Мене, као Србина, сигурно погађају искази да су Срби геноцидан народ. Стално говорим о разним гресима Срба, али им је овај приписан без основе. Хтео не хтео, прихватио сам бачену рукавицу. Потрудио сам се да и сам донекле испитам да ли за такве исказе има озбиљне основе.

О томе да је у Сребреници било и нешто што је за јасну осуду, сазнао сам још крајем прошлог миленијума. Предавао сам тада на Филозофском факултету на Палама. Делио сам исту собу са Лазом Ристићем, професором методологије са Филозофског факултета у Бања Луци. Имали смо, током две ноћи, плодне стручне расправе, јер нас је повезивала најужа струка. Али сам ја новог пријатеља питао о ономе што се тада тек почело шушкати о Сребреници. Лазо Ристић је у војсци Републике Српске имао функцију команданта бригаде, што значи да је био посвећен у војне проблеме. Стекао сам тада утисак да ни он не зна баш шта се тамо тачно десило. Изразио је, међутим, уверење да је могуће да се десио злочин, али да не треба превидети да је било веома могуће да злочиначко понашање буде приређено баш од противничке стране. Помињао је неке убачене јединице о ко-

јима ја, разуме се, ништа нисам знао. Колико се сећам, обојица смо, као методолози по струци, схватали да је проблем веома озбиљан, и да га, из методолошких разлога, као озбиљан и требало третирати.

Од онога што се десило у Сребреници прошло је 16 година. Не само да се ствари нису разбистриле, него су се још више замутиле. Да би се уопште могло кренути у сувисло испитивање нужно је одговорити на два питања: а) да ли је, теоријски, могуће да у злочин буде уплетена муслиманска страна и б) да ли се може уопште сматрати да Хашки суд у свом досадашњем раду не суди ни одговорно ни непристрасно?

У прилог одговора на прво питање, подсећам на два позната случаја. Тврди се, на пример, да је Рузвелт знао за предстојећи јапански напад на Перл Харбур, али да није хтео да га спречи. Поступио је тако зато што је, тек на основу овог очигледног злочина, успео да придобије америчко јавно мњење за улазак Америке у рат. Из сличних разлога је Тито, у бици на Сутјесци, практично жртвовао пола своје војске у борби са Немцима да би дочекао најављени долазак енглеске војне мисије. Од ње је очекивао да ће западним савезницима јавити да се партизани, а не четници, боре са Немцима. Више хиљада живота својих бораца подредио је извештају енглеске војне мисије. Толико је било довољно да се направи ратни преокрет. Преокрет је био у томе да се Енглези, од подршке четницима као до тада, окрену ка партизанима. Видите, у оба случаја су се врховни команданти, Рузвелт и Тито, понашали у складу са принципом који је у основи био да циљ оправдава средство.

На сличној основи треба схватити како је дошло до покоља цивила у улици Васе Мискина и на пијаци у Маркалама. Злочин је очигледно постојао. Питање је само ко ће за злочин бити окривљен. Било је више извештаја међународних војних стручњака који су указивали на то да је за ове злочине крива муслиманска страна. Али је било и оних који су окривљавали другу страну. Последице почињених злочина и оптужби су биле такве да се западни свет окренуо против Срба. Има логике у ставу да је једна од зараћених страна „нешто” и жртвовала да би добила

„много више”. Од тога је још јаснији случај Рачак на Косову и Метохији 1999. Злочин који се тамо догодио, са наводно масакрираним албанским цивилима, био је разлог за бомбардовање СР Југославије 1999. године. Овај злочин је требало да послужи као покриће за већ донету одлуку о бомбардовању. Срећом, па је природа овога злочина већ демаскирана! Али то није променило став према Србима. Односи снага у свету су још увек такви да аранжери злочина нису изведени на суд.

У контексту таквих потеза треба сагледавати и случај Сребренице. Постоје тренуци просветљења и сазнања (каква су и она Еда Харимана) да је Бил Клинтон обећавао Алији Изетбеговићу интервенцију против Срба у БиХ, ако се деси да „буде побијено” бар 5.000 муслимана. Знамо, по последицама, да је тај услов био испуњен. Не знамо само довољно о техници како је то учињено! Опет је циљ био да се, као у случају покоља у улици Васе Мискина, Маркале, Рачак оптужи српска страна.

И на друго питање о природи злочина у Сребреници је могуће дати одговор. У Поточарима близу Сребренице, постоји за сада огромно гробље од преко преко пет хиљада муслимана. Сахрањени посмртни остаци сведоче о величини људских жртава. Немогуће је да су сви изгубили живот у току борбених дејства. Њима се сваке године 11. јула одају посмртне почасте на којима учествује више представника разних држава. Нажалост, у суседству Поточара, у селима око Сребренице, постоје гробови од преко 3.500 православних Срба, недужних жена, деце, стараца, које су претходних година побиле муслиманске јединице. И то су жртве истог рата, само са противничке стране. Неко је очигледно лишио живота и православце. Али Међународни суд у Хагу није нашао доказе да те злочине санкционише. Међународни угледници не долазе да се поклоне несрећним српским жртвама. Њима се за сада поклањају само представници православног српског народа.

Суд у Хагу и међународна заједница очигледно имају двојструку аршину према овим људским бићима која су лишена живота. Кад се те њенице имају у виду, не може се избећи закључак да суд у Хагу суди селективно и навијачки. Усуђујем се да са

своје стране осудим такво понашање. Најмање што могу да кажем јесте да је оно нељудско. До извесног помирења припадника двеју религијом подељених страна истог језика могло би да дође ако би суд осуђивао конкретне злочине на обема странама. Зато ја отворено сумњам у овај суд. Нажалост, понашање суда у Хагу сведочи о великом поразу међународног права. Сматрам зато да све његове пресуде треба подврћи преиспитивању. Да би, на поправном, суд и стварно положио испит пред струком.

Кад све саберем и одузем, нема никакве сумње у то да је у Србеници великог злочина несумњиво било. Имам разумевање и за тврдње да су за злочине, пре свега, криве међународне снаге које су на том подручју претходно биле присутне. Са разумевањем примам и чињенице да је злочин био аранжиран са муслиманске стране да би се, потом, Америка отворено војно ангажовала на њиховој страни. Упркос свему томе, битне одговорности се не може лишити ни српска страна, односно страна православних Срба. За организовану војску негативна је оцена, ако уопште може да се каже да је било и непотребног убијања из освете. Интересантно је и запажање, да је и пре него што се злочин десио, француски генерал Морион бојао освете. Било који број људских жртава је неопростив.

Питање је, међутим, да ли би тај несумњиви злочин требало оквалификовати као геноцид. Чим се употреби израз геноцид, злочин над цивилима се у принципу третира другачије него што се чини према другим злочинима. Прве асоцијације воде ка убиствима који су почињени над 3.500 православаца. Поређења између ових и оних злочина су неизбежна. Ако се суди само за једне злочине а не суди за друге, право се тада ставља у функцију неке политике, а то није добро. Са посебним разумевањем пратио сам стручно тумачење професорице међународног права Смиље Аврамов. Она је осуђивала злочин, али се није слагала са оценом да је то био злочин геноцида. Да би несумњиви злочин био третиран као геноцид требало би да има карактеристике овог злочина. А ту се „све коцке” очигледно не слажу. Чуо сам да је Чомски поводом збивања у Сребреници рекао отприлике ово: „Ако је то геноцид, онда дефиницију геноцида треба мења-

ти”. Предавао сам годинама теорију књижевности. У низу случајева књижевне појаве се могу и морају различито интерпретирати. Можемо се, на пример, разликовати у тумачењу да ли је једна песма симболистичка или романтичарска. Али постоји читав низ случајева кад се стручњак строго мора држати дефиниција. Стручњаци се, на пример, не могу разликовати у ставу шта је дистих, шта терцет, шта катрен; шта је сонет или шта је станца. Чак и да је потпуно несумњиво да је у Сребреници 1995. побијено невиних 7.806 како пише на споменику у Поточарима, не би то требало оквалификовати као злочин геноцида. У центру овог догађаја си, ипак, била борбена дејства у рату сукобљених страна. Никако не треба обезвредити невине жртве православаца који су, по правилу, губили живот ван ратних дејстава. Треба строго водити рачуна да се израз геноцид не злоупотребљава у политичке сврхе. А у рату је било много злоупотреба. Нажалост, светске политичке игре се настављају. Настављају се, макар страдало и међународно право.

Вреди се подсетити и великог немачког писца Зебалда (1944-2001) и његовог чувеног текста *Ваздушни рат*. Текст је писан 1999. године а у њему се највише говори о бомбардовању Немачке 1945. године.

Више него злочини почињени над православцима у околини Сребренице, и злочини над муслиманима на истом подручју, постоји нешто у сфери идеја што је са становишта односа у Европи неприхватљиво, и што је могло да буде подлога геноцидним пројекцијама. То је *Исламска декларација* Алије Изетбеговића (1972), политички документ који носи идеју исламске и унитарне Босне. Упозоравам да та идеја у основи пориче право на опстанак припадницима другим двама великим верским заједницама у Босни и Херцеговини, православној и католичкој. Страшила би ме, исто тако, и нека декларација која би ишла за тим да се цела Босна учини католичком, или цела учини православном. Европа би боље схватила овај страх ако би се појавила слична декларација о католичкој Немачкој или о протестантској Мађарској. Може се претпоставити да би такве деларације морале да изазову снажне реакције код представника других верских

заједница у овим државама. Овакве декларације би данас развијене европске земље враћале у време верских ратова које су оне преживеле још у средњем веку. Оно што се у Босни и Херцеговини дешавало крајем 20. века, на темељу *Исламске декларације*, у основи подсећа на оно што се у Француској дешавало када су католици извршили покољ протестаната. У Француској се зна да је тако нешто било могуће да се деси у давна времена. Нажалост, на нашим теренима се то дешава данас.

Доследно заступах став који данас важи у целој Европи: да на истом простору могу да живе једни поред других припадници разних верских заједница. Тако се у Босни и Херцеговини, уз све проблеме, живело вековима, у разним државама, па и у првој и другој Југославији. Са идејом о исламској држави, мање бројне верске заједнице морале су да воде рачуна о свом физичком опстанку. У Сарајеву и Тузли, у колони, у име идеје, побијени су војници регуларне војске државе Југославије која је још постојала. Ни то се није десило без разлога. Главни и јавни разлог биле су идеје *Исламске декларације*, чији је аутор био лидер најмоћније политичке странке у овој Републици. Нешто се битно у вези са идејом о новој држави десило кад сви знамо да је преко 150.000 православаца такође преко ноћи одмах морало да напусти Сарајево. То се све збило пре него што је истински рат почео. Ако хоће да се уђе у корене ратних збивања, мора се ући у узроке. А узроци сежу до *Исламске декларације*, али и даље. Мени је та декларација страшнија од било чега што ће се у Босни и Херцеговини после тога десити. Јер је она неодвојива од каснијих дешавања. Разумем мајке Сребренице које плачу над губитком најмилијих. Али зар они младићи који су изгорели у запаљеним тенковима на 1992. у Сарајеву или Тузли нису имали мајке? Зар их нису имала и деца сахрањена у гробљима око Сребренице? Примените Алијине идеје из *Исламске декларације* на друге европске земље па ћете добити свуда русвај, као и у Босни и Херцеговини. Нико нормалан у свету неће олако пристати да мења идентитет. Није данас лако бити ни Србин, ни православца, а камо ли старац у мојим годинама. Па ипак не пристајем да мењам свој идентитет.

Са темом геноцида и страшним страдањем наш народ живи од Другог светског рата. Пред тим злочинима свет затвара очи!

Кад се каже геноцид мисли се на физичко уништење српског народа. Нико не спори да је оно плански спровођено у Независној Држави Хрватској. Зверства почињена у НДХ нису спорили ни руководећи људи Бакарићеве, а не споре га ни руководећи људи данашње Хрватске. Само ни онда ни данас нису учинили што треба да се бар приближно попише број жртава геноцида. Нове комунистичке власти са Титом на челу могле су да учине да се свака жртва попише. Изгледа да је Титова власт учинила то намерно да би био остављен простор нагађањима и проценама. Све више бива јасно да су се власти у Хрватској и Југославији после Другог светског рата тако понеле са задњим намером. Тито очигледно није учинио оно што му је била обавеза. Била му је обавеза да оде у Јасеновац. Ни то није учинио! Његов однос према геноциду и жртвама геноцида очигледно је имао неку скривену рачуницу.

Признајем да су ме оптужбе да су Срби геноцидан народ натерале да о овом проблему озбиљније размишљам. Бавио сам се дуго година славистиком и србистиком. Знам како је српски народ био поиман у Европи почетком 19. века и касније, а како се поима данас. Моја сазнања кажу: у почетку су за све европске народе важила иста правила. Од појаве Илирског покрета за све европске народе важе једна правила, а Србима се намећу друга.

На завршетку Другог светског рата Срби су могли да констатују да је од српског корпуса, геноцидом на тлу Независне државе Хрватске, физички нестао значајан део српског народа. Он се мери стотинама хиљада људи. Релативно тачно се може израчунати колико је Срба на истим просторима живело пре и после рата, колики је био и колики је остао проценат становништва. То је оно што може свима да буде видљиво. У Титовој Југославији ситуација је била таква да оптужбе нису могле да се упуте на рачун братског хрватског народа, односно стратегије

хрватске државе која се стварала под Титом. Нове власти и њени идеолози су разлоге за те жртве упућивале на рачун Римокатоличке цркве и Ватикана. А то значи водили су и политику у духу оне народне: „Бриго моја, пређи на другога!”

Постоји ли инжињеринг умањивања српског народа?

Победничка Брозова политика, која је добила ореол политике братства и јединства, али и „правилног” решавања националног питања, онемогућавала је обезглављеним Србима да примете и друге промене које су долазиле са успостављањем нове власти. Један од главних резултата партизанске борбе био је да се од корпуса српског народа изузму два његова значајна дела: становници Црне Горе и становници Македоније. У време самосталне Црне Горе, при попису 1909, око 96 одсто становништва ове државе изјаснило се као Срби. При попису 1948. Срба је у Црној Гори било нешто изнад два одсто. Цео један део српског народа, или једна српска етничка група, Црногорци, тако је нестала! Нешто се слично десило у Македонији. Нема толико јасних доказа, као што су пописи становништва, да је Македонија била српска. Али је, у одређеној мери, то сигурно била. Међу моје омиљене песнике били су Дис и Настасијевић. Обојица воде порекло из Македоније, потомци су, дакле, српског народа који је тамо живео. Али је и Македонија, једним потезом врха Комунистичке партије Југославије, ипак престала да буде српска на сличан начин као и Црна Гора. Тиме хоћу да кажем да је Срба у Македонији било и да би било природно да их данас има. Где су?

У годинама постојања Независне Државе Хрватске, али и у годинама партизанске победе, што значи дословно победе Титове политике, нешто се страшно дешавало са српским народом! Нестајали су читави делови српског народа, на овај или онај начин. Али су нестајали. Свест о тим дешавањима до сада је била сасвим потискивана. Такву свест, за сада, није донела ни нека нова идеологија, ни нека нова оријентација у историографији. Нису је отварали ни фолологија, ни политика.

Напомињете да су Покрет за обнову србистике, и појединци ангажовани у њему, почели ова питања да отварају.

Све се више показује да је још у 19. веку почео процес одузимања делова српског народа и преливања ових делова у друге народе. Хрватски идеолози прво су прогласили да су сви јужнословенски народи Илири и да имају један језик, језик илирски. Од те идеје испало је да само Срби и Хрвати имају један језик, а да је тај један језик, у ствари, онај који је Европа идентификовала као српски. Затим су главни хрватски идеолози Штросмајер и Јагић проглашавали Србе и Хрвате једним народом, који се ипак дели на основу вере на два народа. По тој концепцији сви који су говорили српски а били су католици постајали су Хрвати. И то је водило драстичном умањивању српског корпуса. Тим преливањем се стварно десило да један део Хрвата истински говори истим језиком као што говоре и Срби сведени на православце. Тако се десило да нестану Срби римокатоличке вере и да постану Хрвати штокавци. Српски корпус је на тај начин умањен, а хрватски увећан. Павелић и Тито су нашли само начина да то умањивање српског корпуса спроведу до још драстичнијих видова.

У другој Југославији ишло се даље у коришћењу верских разлика да би се умањио српски корпус. Извесно време у ондашњој Титовој Југославији, постојала је категорија Неопредељени. Она се односила на припаднике муслиманске верске заједнице која је говорила истим језиком којим су говорили Срби православне вере и Срби римокатоличке вере. Израз Неопредељени у време владавине тезе о томе да се у средишњем делу Југославије говори заједничким језиком Срба и Хрвата односио се на муслимане који се нису опредељивали ни као Срби ни као Хрвати. Пошто је таквих било много, у Брозово време почео се употребљавати израз муслимани са великим М, односно муслимани у смислу народности. Тако се практично десило да се у Југославији створи још један народ, Муслимни, а да Срби муслиманске вере нестану!

Ствари су тако доведене до апсурда. Део Срба је у несумњивом геноциду физички уништен. Такође, од српског националног корпуса, одузети су читави делови: одузети су им Црногорци, Македонци (бар они који су говорили српским језиком), али су у истом процесу одузети и католици и муслимани. Не треба да чуди да су се нашле снаге које настоје да тако пострадалом народу опет задају нови ударац. Уместо да се говори о Србима као народу пострадалом у геноцидном одузимању делова српског народа, сада се говори о Србима као геноцидном народу. Сматрам да у том процесу има некакве логике. Али је та логика наопака. Она ће бити наопака све док се ствари не врате на своја места. А то значи, све док се разни облици геноцидног понашања не схвате и објасне.

Данас се протура теза да је Република Српска геноцидна творевина. А као пример геноцидности наводи се случај Сребренице.

Догађаји у Сребреници десили су се у јуну 1995. У јесен те године начињен је Дејтонски споразум. По овом споразуму Босна и Херцеговина подељена је на два ентитета: на Бошњачко-муслиманску федерацију и на Републику Српску. Прича о Републици Српској као геноцидној творевини настала је, дакле, тек накнадно. Па и та прича могла би да има последице, уколико би се показала као заснована. Свака од зарађених страна има на души, нажалост, сличне догађаје.

Колико видим, на простору бивше Југославије стварно постоји једна геноцидна творевина. То је она где је геноцид стварно почињен и где је битно, у ратним догађајима, измењена структура становништва. То је Република Хрватска. Она је све до 1990. године важила, по њеном Уставу, као држава Хрвата и Срба у Хрватској: дакле, као двонационална држава. У децембру 1990. Хрватска је, у Сабору Хрватске, противустановно, прегласавањем, проглашена једнонационалном. Променом у Уставу на нелегалан начин, Срби су, пре опаљеног метка, од конститутивног народа, проглашени за националну мањину. А то значи да је,

тачно од одређеног датума, ова Република постала само држава Хрвата и националних мањина. Чим је то учињено, онда је ова држава увела нови уставни поредак. Према овом новом поретку одмах су борци за дојучерашња права српског народа (нелегално одузета) постали побуњеници против таквог легалног поретка. Таквим „побуњеницима” могло се прилепити све и свашта. Јер стварно њихово понашање није било у сагласности са новопроглашеним уставним поретком. Могли су се прогласити и злочинцима. А они који су се борили за новопроглашени уставни поредак могли су се прогласити и бранитељима домовине. А то што је било могућност, постала је политичка стварност.

Догађаји који су се збили последњих деценија могу се схватити као историјски. Шта се на простору Хрватске стварно десило, моћи ће се схватити тек кад се пореде статистички подаци о структури становништва ове државе. На основу тих поређења мора се доћи до спознаје да је у Хрватској читав један конститутивни народ нестао. Зашто је и како нестао, то се све може схватити из речи новог „оца домовине“, Фрање Туђмана на Брионима 1995. да ће Србима задати такве ударце да са ових простора нестану (а то значи да нестану са простора на којем су вековима живели). Те Туђманове речи су изговорене као део плана који је у суду у Хагу дефинисан као злочиначко удруживање. Овај план се не може везати само за једну војну операцију, за операцију „Олуја“. Овом војном операцијом се завршавало оно чиме се, од Туђмана, почело у Сабору Хрватске, године 1990. То је исти процес. Овај процес има једну тачку која се може схватити као почетна и једну која се може схватити као завршна. Почетна је седница Сабора из децембра 90-тих; завршна је седница пред „Олују“.

Политичке и војне операције на тлу Хрватске биле су уперене против једног дела српског народа, Срба православне вере, који је још увек сачувао име и идентитет. То је, дакле, био само онај део српског народа који се још називао Србима. Други део српског народа више се тако није називао.

Тај други део српског народа, о којем се, такође, мора говорити, јесу Срби католици. Шта је било са Србима католицима у

Хрватској? Највећи број Срба католичке вероисповести живео је у предјугословенска и предтитовска времена на територији која је касније проглашена за Републику Хрватску. Постоје уверавања да су сви они кроатизирани. Они који тако говоре мисле да је са тим процесом готово. Ништа се више не може учинити. Средом, па није тако. Чим је тај процес доведен до краја, прича о кроатизирању Срба католика покренута је са мртве тачке. Ништа као та чињеница није толико оптужујућа према Римокатоличкој цркви као целини. Пошто је кроатизирала све Србе католике, пошто Срба католика очигледно више нема, (или је њихов број сведен на занемарљивост) постаје јасно да је Римокатоличка црква изгубила свој идентитет. За њу се више никако не може казати да је католичанска. Католичанска црква треба да буде отворена за све народе. Она може да се бори за своју веру али не сме да се меша у идентитет постојећих народа. Црнац може да прими католичку веру али да остане Црнац, Јапанац може да постане католик, али да остане Јапанац. У случају Срба ово правило је прекршено. Испало је да Србин католик обавезно мора да постане Хрват. То се правило прећутно поштовало у Титовој Југославији. Али то не значи да се не може отворити и питање крајњег смисла постојања овог правила. Јер је ово правило у односу на саму бит Римокатоличке цркве патолошко. Рак рана је у бићу ове Цркве.

Треба ли отворено поставити питање о томе да ли је Римокатоличка црква и даље католичка?

Римокатоличка црква је изгубила игру пред играчима, хрватским идеолозима и политичарима. Изгледа да су ови играчи све су надиграли. Надиграли су Аустро-Угарску, коју су помоћу идеје југословенства растурили. Надиграли су српске политичаре па су створили Југославију која Србима није била потребна. Надиграли су и Југославију, у свету поштовану заједницу разних народа, па су је растурили кад им је то било потребно. Надиграли су и Европу па су за растурање Југославије, које су сами започели, и за сва страдања, која су затим настала, окривили Србе, и

ставили их на оптуженичку клупу. Надигравају УНЕСКО јер многе српске вредности регитрују као хрватске. (И УНЕСКО ће се некад зацрвенети од стида). Али су у нечему ипак надмашили себе. Показује се све очигледније да су надиграли и стару Римокатоличку цркву, познату по политичкој вештини. Довели су је до тога да она, практично, цео један народ искључи из својих редова, да их све денационализује и претвори у други народ. Тако је Римокатоличка црква, позната по поштовању правила, доведена дотле да више није католичанска. То јест, да није оно што мисли да јесте, и како се у свету представља.

Римокатоличка црква је стара, па се може подсетити и своје и српске прошлости. У прошлости су Срби католичке вероисповести били стекли једну од највиших титула у хијерархији Римокатоличке цркве. Стекли су титулу Примаса српског, прву у католичкој хијерархији до Папе. Поменутом игром хрватских играча, десило се да је Римокатоличка црква управо тај народ, са стеченом титулом примаса, избацила из својих редова, да их је денационализовала. Вреди озбиљно размишљати о природи таквог чина. Јер он сигурно има неке везе са геноцидом.

О ЕВРОПСКИМ ВРЕДНОСТИМА

Долазимо тако до питања о европским вредностима.

Стратегија савременог политичког врха Србије је јасна. Овај врх хоће да Србија што пре уђе у Европску унију. Мени је та политика, у начелу, прихватљива. Замерах политичарима што кажу да тај смер нема алтернативе. Политика која нема у виду и алтернативна решења није најбоља политика.

Са више разумевања примам оријентацију коју исти тај врх промовише у виду захтева да се поштују европске вредности и европски стандарди. А то значи да прихватам оријентацију која каже: „И ми Срби (а то треба да значи и ми становници Србије), треба у свему да се понашамо у складу са вредностима и стандардима који важе за све друге европске народе и државе.” Односно, да будемо део цивилизованог света као и сви други.

Чини ми се да је свакако важно правити разлику између поштовања разних прописа Европске уније и захтева да се поштују европске вредности и стандарди. Европска унија је млада организација. Она постоји тек неколико деценија. Пријем у чланство те Уније одређују неке комисије у којима седе неке бирократе. Европске вредности и стандарди су нешто што се изграђује вековима. Говори се и о томе да ће се Европска унија распасти, да ће престати да постоји. Надам се да ће оне истинске европске вредности и стандарди имати дугорочнији карактер. Откако се бавим проблемима културе, а томе је више од пола века, није се могло у српској култури мислити мимо европске. У ту културу спадају и Стара Грчка, и Рим, и христијанизована Европа, и Византија, и Просветитељство, и Романтизам. Срби, кроз своју историју, ни од кога нису тражили да буду део европског света. Европа је била наш избор и кад су први људ наше културе чинили Орфелин, Доситеј, Руђер Бошковић, или Вук, или Лаза Лазаљевић, или Дучић и Шумановић.

Какви су у Србији погледи на Европске вредности и стандарде Европске уније?

Ради разумевања наше ситуације, треба јасно раздвајати правила Европске уније од европских вредности и стандарда. То у многим случајевима може да буде исто, али и не мора.

Најлакше је то видети на примеру Хрватске. Ова држава се очигледно веома лако уклопила у стандарде Европске уније. Али се она никако не би могла уклопити у стандарде европских вредности. Ни кад је у питању језик, ни књижевност, ни однос према националном питању, ни однос према религији. Кад тад, и разматрање ових питања мораће да дође на ред. Патологија на једном месту у Европи, тиче се и целог њеног тела.

У Европску унију су ушле земље које су многе европске вредности већ апсолвирале, па није било ни потребе да се оне проверавају. То су оне кључне које се тичу националног језика, националних књижевности, одређења нације. А управо су те вредности, када су Срби у питању, биле у југословенском периоду темељно поремећене. Сада, колико видим, да би се стигло у Европску унију, потребно је задовољити нека правила. Али се друга правила мимоилазе, и то она која су за Србе, поготово у постјугословенском периоду, од суштинске важности. Што се Срба тиче, бољи би био овај редослед: да се прво задовоље управо те неспорне европске вредности, па да се тек онда задовољавају правила неких комисија Уније. А пошто се тако не дешава, нека буде по алтернативном решењу: нека власти раде на пријему у Европску унију. Са стране културе треба стално подсећати да се упоредо, у ходу, морамо усаглашавати са европским вредностима и стандардима са којима нисмо сагласни.

Да ли правите паралелу између Покрета за обнову српистике и европских вредности?

Мој полазни став о овом питању треба овако схватити. Ако иста правила треба да важе у свим областима и за све европске народе, па и она у области националних језика и књижевности,

онда иста правила треба да важе и за Србе. Покрет за обнову србистике, од свог промовисања 1997, када су била друга времена и када се о Европској унији у Србији није ни говорило, залаже се за исте ове ставове. Овакви ставови Покрета за обнову србистике нису у супротности са стратегијом политичког врха Србије. Па ипак, не наилазе на подршку са те стране. Разлике долазе, очигледно, отуда што су за власти у Србији споредна питања језик, књижевност, нација, а за Покрет је то нешто најбитније. Присталице Покрета за обнову србистике не виде супротности између свог захтева да треба обновити српску филолошку традицију и, такође, свог захтева да истовремено треба поштовати европске вредности. Власти, нажалост, у свом тумачењу српске прошлости, не желе да иду даље од Милошевића и критике његових потеза. Отуда и долази до неразумевања. Испада тако да се политички врх Србије, у својој политици према научној и културној сфери, не сналази најбоље у односу према европским вредностима. Овом врху се може пребацити да сноси несумњиву одговорност што се код Срба у данашње време управо поменуте вредности (језик, књижевност, народ) распарчавају.

Чини ми се да сам ушао у разлоге несналажења гарнитура на власти. Ове гарнитуре јасно могу да виде како се сви представници европских народа ослањају на своје националне институције. А кад представници наших власти тако чине, то даје лоше резултате. До тога долази зато што политичари немају у виду да су управо ове националне институције у југословенском периоду доживеле дубоку трансформацију. По ставовима које заступају, и по политици коју воде, оне су биле примерене Југославији Титовог периода, а не самосталној Србији и српском народу ван Србије. Такав однос, разуме се, има и тешке практичне последице.

А Европа и Срби?

Ради бољег разумевања, потребно је, опет, да направимо једно неопходно разјашњење. Пограм Покрета за обнову србистике подразумева промену парадигме, односно, модела односа

међу народима и популацијама на нашим просторима. Самим тим он не рачуна ни на реституцију, ни на ренесансу, односно обнову Југославије, државе која је настала на хрватској идеји, на идеји илираца, а затим Штросмајера и Јагића. Она подразумева да, у принципу, и на нашем терену буду поштовани европски модели.

Показао сам, пре свега у књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2007) да је упоредо са хрватском идејом југословенства, чак и пре ње, настала једна друга идеја, коју су објавили прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић, још тридесетих година 19. века. Она се залагала да се не прави никакво тобожње унитарно јединство балканских народа у виду илирства, тј. да се ови народи (Бугари, Срби, Хрвати и Словенци) не претапају ни у какве Илире, већ да се развијају као посебни, али и блиски народи. Идеја Павловића и Суботића никакву Југославију није предвиђала, али је предвиђала сарадњу међу југо-словенским народима (подразумевајући у ту скупину сва четири народа). Ова, по пореклу српска идеја југословенства, одржавала све до Првог балканског рата. Данас се јасно показује да је та идеја била добра. Она се полако са разних страна рехабилитује. Треба је, дакле, рехабилитовати са свим импликацијама.

Програм за који се залажем најкраће је овакав. И Срби су један од европских, и балканских, и словенских народа. Треба у свему и доследно да поштују вредности и норме које важе за све друге европске народе. Све док су Срби имали томе сличан програм, положај Срба је био такав да су и други народи на Балкану хтели да се здружују са Србима. Један од главних разлога за такав однос јесте у томе што је поменути програм почивао у основи на поштовању европских вредности. Сви елементи овога програма објављени су у документима Покрета за обнову србистике. О томе сведоче други и трећи зборник са симпозијума „Српско питање и србистика“. Сада, 14 година после промовисања Покрета за обнову србистике, Срби су у још гореј ситуацији. Али управо та погоршана ситуација подстиче уверење да од овог програма не треба одустајати. Јер је програм по духу европски, компатибилан са програмима других европских народа. Не ви-

дим да Срби треба да теже нечему другом него да буду народ међу народима.

Прокоментаришите однос хрватских идеолога и Немаца?

Пре него што је дошло до рушења берлинског зида свет је другачије изгледао. Од тога чина опет постоји једна моћна немачка држава. Треба се ипак подсетити нечега што је рушењу овог зида претходило. Пре тога чина важио је став да су се Немци темељно денацификовали. Да будем јасан: то је значило да су се темељно обрачунали са својом хитлеровском прошлошћу, са фашизмом у немачком народу, односно са својим нацизмом. Немци су узимани као пример денацификације, државе која се развија на демократским основама. Не кријем да сам се ја таквој Немачкој радовао. То је она Немачка која ми је одувек уливала поштовање, јер је један од главних стубова европске културе. То је Немачка Хердера, Гетеа, Канта, Хегела, Моцарта и Бетовена, Хелдерлина, Рилкеа и Томаса Мана. Дакле она Немачка која је задужила цео свет, а посебно нас Европљане. Не знам како би свет изгледао без те Немачке, без ових великих Немаца које сам поменуо, али и без многих које нисам поменуо.

Мој отац, који је био немачки заробљеник, а умро је 1946. од туберкулозе, имао је само речи хвале за немачку породицу, којој је био додељен да ради. Немам и не могу да имам антинемачко осећање. Али имам антифашистичко. Такво осећање је нормално.

Из сасвим личних разлога да споменем и овај податак. У мојој књизи песама постоји и једна стара, љубавна песма која се зове *Наш песник је био Хелдерлин*. Чуо сам многе моје читаоце да им се она посебно свиђа. Хердер, Хелдерлин, Моцарт, Гете, Томас Ман, биле су моје велике опсесије. У највеће комплименте примам оне који су истицали да мислим као Немац. Не поричем да сам и ја, делимично, немачки ђак. Следбеник сам Вука Караџића, најзначајнијег реализатора Хердерових идеја. У томе нисам изузетак.

На жалост, догађаји на тлу бивше Југославије, крајем 20. века, показали су да ни она хитлеровска, нацистичка компонента у немачком народу није нестала. Само се била притајила, променила имиџ. На то указују чињенице. Хитлеровска Немачка омогућила је стварање геноцидне творевине Независне Државе Хрватске. Није далеко од тога ни ова њена нова наследница Република Хрватска Фрање Туђмана. И она је наследница оне Павлићеве. Није случајно да су се многи знакови обнове те старе државе појавили. Не може се све сакрити. Не може се сакрити да су на овим просторима стари хитлеровски савезници нашли на истој страни. Између почетка напада Хитлера на Пољску и почетка бомбардовања Србије, постоји доста сличности. На посве сличан начин је аранжиран повод. А таквих сличности има и у другим областима. Треба се с разлогом бојати да се фашизам у другом облику јавља у Европи. Не толико у самој Немачкој, али не и без њеног посредништва у другим деловима Европе. Поготово у оним деловима где је било савезника нациста.

На ове појаве треба упозоравати док је време. Свет не може без Немачке, али ни свету ни Немцима није потребна свакаква Немачка. Ни свету ни самим Немцима није потребна хитлеровска, већ демократска Немачка. Демократске снаге међу самим Немцима треба на време упозорити да се оне снаге које су и Немце и свет довеле до хаоса још увек нису престале да постоје. Оне се већ показују на делу. То су оне снаге које не обећавају добра ни разним европским земљама, али ни самој Немачкој.

Не видим да су, у процесу разбијања Југославије, понижене само Срби. Понижена је и западна цивилизација, па и цивилизација уопште. Кад тад, она ће морати да се брани. Као што се морала бранити и кад је фашизам показао своје право лице. Боље да почне што пре.

У овим догађајима свакако је важно и понашање Американаца.

Историчарима је познато шта су све у Другом светском рату противници Хитлера, поготово Енглеска, све чинили да би

Америку увукле у рат на својој страни. Резултати америчког опредељења су познати. Америка је после тога постала једна од највећих светских сила.

Борбе за придобијање Америке на своју страну било је и у сукобима деведесетих на подручју бивше Југославије. И тада су се сукобљене стране бориле за наклоност Американаца. Њено опредељење је познато. Али се мора приметити да је после овог рата Америка незадрживо кренула силазном линијом. Сведоци смо њеног суноврата на економском пољу. Више од овога што сви виде мени је привукло пажњу једно узгредно, неполитичко сведочење чувене америчке глумице Камерон Дијаз, објављено у интервјуу са Миром Панајотовић у *TВ ревију* од 5. августа 2011. Каже глумица:

Деведесете године су биле политички и економски безбрижне, готово невине. Економско стање је у Америци било добро, људи су били оптимисти. Данашња политичка и свака друга ситуација у друштву чини да је око нас, у свим професијама, све више бескрупулозних људи попут професорке коју играм у филму *Лоша учитељица*.

Чини ми се да могу делимично да одговорим на питање шта је по среди. Навешћу речи једног од највећих Американаца свих времена, Николе Тесле. Кажу да је Тесла негде рекао да је запазио да нико од оних који су му нанели неки велики бол, и без икаквог његовог чињења, није пролазио добро. Неки бескрупулозни Американци су, у новије време, Теслином народу наносили много бола и патњи. А то су чинили и неки бескрупулозни Норвежани, и неки бескрупулозни Британци. Могли смо да видимо да су се клице те бескрупулозности пренела и на њихове земље. „Логос ради свој посао навелико“. Тако је говорио Хегел.

А Руси?

Недавно је био један скуп који је организовало Друштво српско-руског пријатељства у Ветернику, предграђу Новог Сада.

Говорећи на том скупу, говорио сам и о понашању Руса, Американаца и Немаца у новије време. Пошао са притом од једног од најчувенијих места у великом Хегеловом опусу. То је оно место из *Феноменологије духа* о односу господара и роба. Кад неко хоће да буде господар, мора да има некога коме ће бити господар. Дакле, по Хегелу, он мора да има и свог роба. Ако нема свог роба он више није господар. Самим тиме он је постао роб свога роба.

Та прича о господару и робу може нам много шта објаснити о ономе што се код нас дешава. Хтела је Америка да успостави нови светски поредак. Да би у томе успела, морала се послужити неким робовима и слугама. На нашем терену настојала је да се послужи шиптарским терористима и хрватским и муслиманским сепаратистима. Хотећи да се послужи њима у своје мегаломанске сврхе, она је натоварила себи на врат и обавезе које не би имала док није хтела да господари светом. Те обавезе нарушавају њену бит. Она више није и не може земља која се ослања на своје старе вредности, а то значи и на своје старе пријатеље, због којих је дуго била земља достојна поштовања. Морала је да у своје понашање унесе много шта од логики и понашања снага које подржава. Уместо да стварно буде њихов господар, постала је тако њихов слуга. Не може се са сигурношћу рећи да Клинтонови господаре Тачијем. Више изгледа да Тачи господари Клинтоновима. Јасни су резултати. Не само да Америка не господарити светом, него више не господари ни самом собом. А тако како је са Америком, тако је у основи и са другим европским земљама, пре свега са Немачком. Садашња Немачка је преко Хрватске настојала да оствари утицај у овом делу света. Није узимала у обзир да Туђманова Хрватска наставља да остварује програм Павелићеве Хрватске. Немачка која се била усправила постала је тако слуга хрватске неонацистичке политике. И европске земље су се слично понеле. И оне су постале слуге својих слугу. И оне су доведене дотле да руше своје вредности. Сви смо сведоци да садашњој Европи не иде добро. А то значи да смо присуствујемо процесу који је Шпенглер називао *Пропашћу Запада*. Ми Срби припадамо западној цивилизацији. Морамо да

жалимо због тога. И морамо да чинимо нешто да Запад одустане од пута којим тренутно иде.

Садашња Русија, Путинова Русија, очигледно има други модел понашања према Србима. Она се према Србима не односи као порема робовима већ као према браћи. На неки начин враћају нам дуг. Док се Србија борила са негативним тенденцијама које су долазиле са Запада, Русија је била на коленима. Примивши терет борбе на себе, ми Срби, стварно смо помогли Русима да се уздигну. Сада нам браћа Руси узвраћају. Било би добро да се овакав модел братског понашања настави. Имати роба, по Хегелу, значи робовати свом робу. Доследно том начину мишљења другачије је кад имате брата. Имати брата значи имати ослонац у борби за опстанак. Руси се економски и политички уздижу. Ја видим да се и Срби уздижу на духовном плану. Треба очекивати да ће се уздизати и на другим плановима. Дешава се по Хегелу: „Логос ради свој посао навелико“.

Има ли излаза за Запад који срља ка пропасти?

Верујем да има. Хришћанство нуди поруку о греху и испуљењу. Кантов категорички императив каже: не чини другоме оно што не желиш себи. Ако добро схватам Хегела, он би посаветовао да се они који имају амбиције да буду господари таквих амбиција уздрже јер ће тако постати робови. Достојевски би рекао: смири се горди човече! Мени је сваки од тих ставова прихватљив. Јер сви имају исту матрицу. Не желим лоше ни Американцима, ни Немцима, ни западној Европи. И ми Срби припадамо истом цивилизацијском кругу, делићемо са њима у основи исту судбину. Да би се Запад спасао од пропадања, он мора да промени модел понашања. Уместо односа господар – роб, мора да се окрене односу брат – брат. Треба се стално сећати братског односа великих Немаца према Вуку Караџићу без чије помоћи ни Вук не би био што јесте. „Сви ће људи браћа бити“, то су речи Бетовенове из *Ероике*. У Вуково време, на таквом духовном склопу Немци су били у највећем духовном успону. Ја видим да данашња Немачка више није велика духовна снага. Немачка да-

нас јесте предводник Европе, али у другом смеру, у смеру који води Европу у пропадање. То ни за Европу и за Немачку није добро. Верујем да ће се и Немци окренути својим аутентичним вредностима. У данашњој ситуацији, сигурно, најважније је одржати присебност и имати као оријентир праве вредности. Сећам се рећи мудрог Андрића из најтежих дана Другог светског рата: „И то ће проћи“.

У време НАТО агресије, бомбардовања Србије, и на Новосадском универзитету, у априлу 1999, сећате се, били су организовани прорестни митинзи.

Ови протестни скупови имали су академски карактер. Учесници скупа, највише професори, свако са становишта својих струка, осветљавали су овај чин. Говорио сам и ја. Моје излагање носило је наслов *Обнова логоцентризма*. Главна моја порука је била да до овог бомбардовање није дошло случајно. Иза једног оваквог чина стоји једна лоша филозофија, филозофија пост-модернизма. То је, у другој терминологији, филозофија деконструкције логоцентризма. Логоцентризам је друго име за оно што се зове метафизика. Пред нашим очима се дешавало да се деконструишу три основне идеје, и то оне које је идентификовао Платон, творац једног од најзначајнијих метафизичких система. То су: идеја истине, идеја добра, и идеја лепоте. Живимо у свету где та филозофија егзистира и не треба да буде чудо што се операција рушења ових вредности назива *Милосрдни анђео*. Контратеза за коју се залажем јесте да треба обновити логоцентризам. А то значи да треба дати адекватно место логосу, логосу истине, логосу добра и логосу лепоте. Објавио сам ово излагање у *Радовима Филозофског факултета* на Палама. Али десетак година касније појавила се моја књига која под насловом *Обнова логоцентризма*. Било је и неких реакције на ту књигу. Издвајам оне које су, чини ми се, говориле нешто битно. А то је: да ова књига, на неки начин, чини заокрет у филозофији. Заокрет је у томе што се напушта досадашњи курс филозофије која од свега прави перформанс, па и од огромних људских страдања. Филозофија

за коју се залажем тежи ка томе да се обнови свет у којем би владао логос.

Обратимо пажњу на реч обнова из наслова Ваше књиге.

Наша реч обнова може да подсети на једну француску реч у основи истог значења, на реч ренесанса. Она значи поновно рађање. Подсећајући на ту реч, подсећам, у стари, на велики покрет ренесансе, који стоји у основи западног света. Залажем се дакле за ренесансу старих вредности на које смо заборавили. Стари свет је дошао до тренутка кад мора да се обнавља. Мора да се обнавља свуда, можда најпре тамо где је одступање од вредности највидљивије. А највидљивије је данас у правосуђу.

Кад је у питању правосуђе, подсећам на тезу једног од првих људи постмодерне филозофије, на Франсоа Лиотара, из његове књиге *Постмодерно стање*. Лиотар тамо заступа став да истине нема. Овај истакнути филозоф постмодернизма каже да је истина оно што се легализује као истина. Није добро ако се значење ове тезе сагледава само у академским оквирима. Њено стварно значење се проверава и сагледава у стварности. Стално се сусрећемо са ситуацијама у којима се неистине проглашавају за истине, жртве злочина за злочинце. И то се чини безочно, пред целим светом. А обично се дешава на веома драстичан начин. Залажем се сасвим отворено да се овакав свет промени и то у сасвим одређеном правцу. Да се промени у свет у којем би владао логос, логос истине, логос добра и логос лепоте.

Поводом свих ових дешавања често сам се сећао оне народне приче о вуку и јагњету. По тој причи, јагње пије воду из потока испод вука, а вука га оптужи што му мути воду. Америка оптужи Србију што јој угрожава безбедност па је нападне. Сећам се како је једна Српкиња, са својом децом полу-Србима полу-Немцима, дошла из Немачке у Београд код својих родитеља. Деца виде порушене зграде Генералштаба и питају: који су ово варвари урадили?

Жао ми је што се последњих деценија и Америка овако понашала. И Америка ми је доскора била идеал. То је била земља у

чијим су филмским причама, на крају, тријумфовале истина и добро. Та Америка је зрачила и неком лепотом која је привлачила свет. Али се то променило. Сада свуда по свету влада антиамеричко расположење. По мојим сазнањима у овим процесима који су се дешавали у нашем делу света није лоше пролазила само Србија. Показало се и све се више показује да је лоше пролазила и Америка. И Америка је платила и још плаћа цех. Велика земља је допустила да изгуби компас, да њоме владају разни лобији и разне обавештајне службе. Због таквог њеног понашања нису на губитку само Србија и Америка. На губитку је цео свет. Верујем да у свету све више расте потреба за правдом и за правом. Правда је свету потребна, али не оваква каква постоји у Хагу, већ каква би требао да постоји у складу са логосом. Са оним логосом који треба обнављати. Обнова, то је нешто што је свету у којем живимо својствено. Према томе, има наде.

О ВЕРСКОМ ПИТАЊУ

Тврдите да је једна од европских вредности и однос према верском питању.

На ово питање постоје различити одговори током новије српске историје. На један начин се на исто питање одговарало у 19. а на други начин током 20. века.

Могу ли се те промене доводити са променом династија на престолу Србије? Били су Обреновићи. Њих су сменили Карађорђевићи.

У мојој књизи *Обнова српског националног програма* (2010), у истоименом тексту, направљена је оваква периодизација новије српске историје: а) *Предјугословенски период*, б) *Југословенски период*, в) *Постјугословенски период*. Та периодизација је прецизнија него она по династијама. Али она јасно казује и која је династија, у основи, везана за који период. Очигледно Обреновиће треба везивати за предјугословенски период, а Карађорђевиће за југословенски.

Југословенски период, између друга два, може да служи као оријентир. Његове границе су тачно омеђене. Оне трају од настанка југословенске државе (1918) до њеног коначног разбијања (1992), дакле седамдесетак година. Само се прва Југославија може везивати за Карађорђевиће. За другу се с правом каже Титова Југославија.

Јасно је шта значи предјугословенски, а шта пост-југословенски период. Предјугословенски период је онај који је водио стварању Југославије. Постјугословенски је настао после њеног разбијања. То је онај у којем сада јесмо. Неизвесно је када ће се и како он окончати.

Да бисмо се могли снаћи у свему ономе што се збило, предложем да имамо у виду и концепције које могу помоћи јаснијем и потпунијем схватању новије српске историје. Једна од тих концепција тиче се појма процеса, а друга се тиче појма парадигме.

Што се српске историје тиче, на прва два периода треба гледати као на смену двеју парадигми. Владајућу парадигму у предјугословенском периоду сменила је владајућа парадигма у другом, југословенском. Смена парадигми није се десила без разлога. Та смена је резултат процеса. А ови процеси су противречни. По схватању које сам у разним приликама износио, то су, у суштини, процеси деструктуризације једних ставова и идеја и структурализације других.

Разлике једне и друге прадигме најлакше ћемо пока-зати ако упоредимо елементе владајуће парадигме код Срба и код Хрвата током ова два периода.

Вук Караџић, са ослоном на славистику, сматра да Срби говоре српским језиком, а Хрвати говоре хрватским језиком. Такви ставови нису неки посебни Вукови ставови. То су доминантни ставови слависта, односно славистике његовог доба.

Илирци инсистирају на тези да сви јужни Словени (Словенци, Хрвати, Срби и Бугари) јесу један народ, Илири, и да говоре једним језиком, илирским.

Штросмајер, родоначелник идеје југословенства, сматра да су само три народа: Словенци, Хрвати и Срби један народ и да говори једним језиком, југословенским.

Предочили сте да не треба мислити да постоји само једна идеја југословенства, идеја хрватска, већ да постоји и српска идеја југословенства.

Тачно је. Тако сам учинио у уводном тексту књиге *Идеје југословенства и српска мисао* (2007). Српска идеја југословенства старија је од оне хрватске. Са хрватском има, практично, заједничко само ме а не и садржај.

Теодор Павловић и Јован Суботић, у отпору према унитаризму илирског покрета, заступају став да она четири поменута балканска народа нису никакви Илири, већ да су само Југо-Славјани (у данашњем значењу Јужни Словени), дакле, посебни али блиски словенски народи. Штросмајерова идеја води ка томе да

она три народа, која живе у Аустрији (Словенци, Хрвати и Срби) треба третирали као један народ, Југословене.

Српски филолози су у предјугословенском периоду имали нормалан одговор на питање о томе које су Срби вере. Њихов одговор је био, у принципу, исти као и одговори других народа. Одговор је најпознатији у формулацији Вука Карацића по којем су Срби „по правди“ они који говоре српским језиком. Таквих Срба, по Вуку, има три вере: православца, католика и муслимана. Или у његовој терминологији: закона грчкога, закона римскога и закона турскога. Исти одговор заступали су и српски државници. Бар они из обреновићевске Србије. Али и Милетићев покрет у Војводини.

Ово је потребно истаћи да би било јасно да је тек у југословенском периоду став према овом питању био промењен. Српски државници и филолози одступили су од свог традиционалног одговора приликом стварања прве Југославије. Нови одговор је био у духу сагласан са идејом југословенства која ће у новој држави бити владајућа. Иза нове формулације више не стоје српски мислиоци и филолози из 19. века које сам помињао. Идејни носиоци усвојеног одговора су идеолози југословенства Штромајер и Јагић. Према новој формулацији, Срби су један народ са Хрватима, јер говоре истим језиком, српскохрватским, хрватским или српским. Али се они могу сматрати и другим народом у односу на Хрвате, јер се од њих разликују по вери. По тој концепцији Хрвати су сви католици заједничког језика, а Срби су само православци. У устројству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, државе „једног троплеменог и троименог народа“, уграђен је и трећи народ, Словенци. Због тога је званични назив језика морало да буде троимен: српскохрватскословеначки. Али присуство Словенаца у заједништву Срба и Хрвата само је ситуацију чинило још компликованијом.

Живимо у постјугословенском времену. На делу су још идеје које су до јуче, у југословенском периоду, биле важеће. За преовлађујући став у савременом српском друштву може да буде репрезентативна једна реченица Добрице Ћосића изречена на Крушевачкој филозофској школи негде почетком новог милени-

јума: „Ја сам атеиста, али сматрам да су Срби православаци“. Тако, као Ћосић, мисли садашња српска политичка, али и интелектуална елита. Овакво мишљење, очигледно је, рецидив југословенског периода. Нажалост, ове идеје се разилазе са владајућим идејама у Европи. Можемо отуда да кажемо да је, као и идеја југословенства, и ова о идентификовању народа на основу вере допринела да се српски народ нађе у ћорсокаку. Ако из очигледног ћорсокака хоћемо да изађемо, то можемо да учинимо на два основна начина: подсећањем на решења других европских народа, и подсећањем на српска решења из предјугословенског периода.

На балканском простору на којем живе Срби присутне су три религије: православна, римокатоличка и муслиманска. Све ове три религије су католичанске. Израз католичански значи општи, универзалан. У пракси то значи ово: свако на свету може да буде православцац, римокатолик, муслиман. А то, даље, значи дословно и ово: Србин може да буде и православцац, и католик и муслиман. На исти начин као што то може да буде и Јапанац, Кинез, Арапин, Француз. Ако те норме кршимо, осуђени смо на примену двојних стандарда. Двојни стандарди су се нама Србима многоструко обили о главу. Опредељујем се за принципијелно решење. Дакле, за решење по којем бисмо заобишли двојне стандарде, али остали верни и својој традицији и европском моделу понашања.

Какав је био однос значајних политичких субјеката у прошлости према вери?

Да се подсетимо основног полазишта. Српски филолози и државници у предјугословенском периоду, сматрали су да су народи у принципу вишеверски. Вук Караџић, на пример, изричито заступа став да Срба има три вере: грчке, римске и турске.

Штросмајер, а још изразитије Јагић, заступају став да Хрватско-Срби ипак нису јединствен народ, већ да се деле по вери. За Србе сматрају православце истог језика а католике схватају као

Хрвате. То практично значи да нема и не може да буде Срба католика; све католике треба третирати као Хрвате.

Могли бисмо још више да конкретизујемо елементе и ставове ове две парадигме. Али и оволико је довољно да закључимо да су то заиста две различите парадигме, да су оне непомирљиве, и да је европским решењима била дале-ко ближа српска парадигма. Готово ништа се од оне хрват-ске парадигме, са гледишта европских вредности, ни данас не држи.

Па ипак је, нешто модификована, победила она хрватска парадигма. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца је створена као држава „једног троименог и троплеменог народа“, у којој се говори једним језиком, српскохрваткословеначким. Све остало последица је тог чина.

Каква је улога у процесу стварања Југославије била регента Александра? Краља Ујединитеља.

Изеђу два светска рата Александар је слављен и као творац Југославије и као краљ Ујединитељ. У Титовој Ју-гославији његова улога је била вишеструко маргинализована. Али му није замерано што је створио Југославију. Тек кад је Југославија дефинитивно пропала, стављана му је, са српске стране, на душу ова творевина без перспективе.

Да бих своје виђење улоге овог веома способног човека могао да представим, подсетићу на стари Платонов израз Демијург. Демијург је онај који ствара према идејама. Сматрам да је, у основи тачна, оцена да је Александар створио Југославију. Треба, међутим, признати и да је стварао према хрватским идејама. Њихове идеје су биле уграђене у његово дело.

Да ли је Александар био свестан тога шта чини?

Убеђен сам да није. Он је хтео и српском народу, али и другима, које је уједињавао, све најбоље. Кад је почео Први светски рат, млади принц је имао 28 година. Ослањао се на најважније људе своје државе. Највећи српски књижевни критичар,

Јован Скерлић, био је очигледно про-југословенски оријентисан. А тако је било и са другима. Милан Ћурчин, на пример, би је творац *Српско-хрватског алманаха* (1911). У правцу југословенства деловала је и Млада Босна. И да не набрајам. Идеји сербо-кroatистике од 1916. приклонио се и млади српски лингвиста, са значајним местом на Београдском универзитету, Александар Белић.

Оцењујем ипак да је најпресуднији утицај на принца Александра учинио Јован Цвијић. Цвијић је већ био стекао име географа светског реномеа. Знамо и да је био бечки ђак и пријатељ Ватрослава Јагића. Из дневника његове супруге Љубице знамо и да је био у блиским односима са принчевима Крађорђевићима, а нарочито са Александром. Обично се мисли да је Цвијић у антропогеографији наставио идеје и дело свога земљака Вука Карачића. Тако, нажалост, у старности није било. Јагићев израз Хрвато-Срби Цвијић је само преименовао у Србо-Хрвати, а у складу са овим именом буквално је тумачио и виђење Срба и Хрвата у области језика и нације. И то не било где, већ и у свом главном делу, у *Балканском полуострву* (1918).

Постоји, међутим, још један разлог због којег је вероватно Александар прихватио идеју југословенства у Штросмајеровој варијанти, односно у Јагићевој филоло-лошкој интерпретацији. То је један велики пројект Руске императорске академије наука из Петрограда посвећен стварању словенске енциклопедије. Александар је био руски ђак и русофил. Ако су Руси прихватили Јагићеве ставове о словенским народима, па и идеје југословенства, Александар је био убеђен да их могу прихватити и Срби. Треба имати у виду и да су неки од виђенијих Хрвата упорно и несебично радили на пропагирању својих ставова. Јагић је, на пример, удао своју ћерку Станку за Србина католика из Дубровника Милана Рештара, учинио га је својим наследником на месту шефа Катедре за славистику у Бечу. Али га је, у истом пакету, учинио и својим слобеником у идејама југословенства и српско-хрватског језичког јединства. Јагић је написао десет хиљада писама. Очигледно се здушно борио за прихватање својих идеја.

У погодном историјском тренутку ова промена парадигми успела је. Југославија је створена. Од стварања Југославије доминантна идеја у области филологије је сербокroatистика. Главни српски филолог у 19. веку био је Вук. Главни Вукови следбеници били су Даничић (до одласка у Загреб) а при самом крају 19. века Стојан Новаковић и Љубомир Стојановић. Да није у питању само династички однос према србистици, не треба прећутати ни чињеницу да је Карађорђе подржавао Доситеја, дакле некога ко се може сматрати једним од родоначеника у славистици и србистици код Срба. Такође, не треба превидети ни улогу Обреновића у подршци истој овој оријентацији. Милош је, као што је познато, у основи подржавао Вука а имао је непријатна искуства са Гајем. Краљ Милан негативно се односио према Штросмајеровим ставовима о југословенству. Један од најзначајнијих његових потеза било је оснивање Српске краљевске академије 1886. Тај потез је био, у ствари, одговор на Југославенску академију знаности и умјетности. Краљ Александар Обреновић подржавао је филологе Новаковића и Стојановића. У његово време почело је Државно издање Вукових дела, дошло је до преноса Вукових посмртних остатака из Беча, 1897. По његовој наредби пред улазом у Саборну цркву у Београду постављена су два светла српска гроба, гроб Доситеја и гроб Вука. Не треба губити из вида ни да су оба ова великана имала јасне ставове да су Срби мултиконфесионални народ. Њихови гробови пред главном светосавском црквом у Београду на неки начин имају и симболично значење. Казују да српски народ има три главна стуба: Светог Саву, Доситеја и Вука.

Кад се те чињенице имају у виду, јасно је да је Александар Карађорђевић, ипак, најодговорнији што је у његово време Србима наметнута једна друга парадигма: парадигма Штромајеровог југословенства, односно сербокroatистике. Све оно што се после десило последица је тога чина.

Шта је са постјугословенским периодом?

Живимо у постјугословенско време. Шта нам је у разним областима то време донело, није предмет овог разговора. Ако, међутим, обратимо пажњу на идеје које се тичу националног питања, још уже на идеје у области филологије, онда ствари постају знатно јасније. У сукобу су ставови сербокroatистике и србистике. У сукобу су две идеје југословенства, хрватска и српска. А у сукобу су и ставови према религији главних представника два народа из 19. века.

Још су на делу, с једне стране, идеје које су до јуче, у југословенском периоду, биле важеће. За преовлађујући став у савременом српском друштву може да буде репрезентативна она реченица Добрице Ћосића изречена на Крушевачкој филозофској школи: „Ја сам атеиста, али сматрам да су Срби православаци“. Тако, као Ћосић, мисли садашња официјелна српска политичка али и интелектуална елита. Овакво мишљење је очигледно рецидив југословенског периода. Пошто су идеје југословенства постале депласиране, оне још животаре и имају смисла у виду југоносталгије. Нажалост, овакве пројугословенске идеје се разилазе са владајућим идејама у Европи. Можемо отуда да кажемо да је, као и идеја југословенства, и ова о идентификовању народа на основу вере допринела да се српски народ нађе у ћорсокаку. Ако из очигледног ћорсокака хоћемо да изађемо, то можемо да учинимо на два основна начина: подсећањем на решења других европских народа, и подсећањем на српска решења из предјугословенског периода. Та два подсећања воде у истом смеру.

Јавила се снага која на та решења упорно подсећа. То је Покрет за обнову србистике. Овај Покрет има одговоре на стратешка питања која се тичу српског народа данас. Његови одговори се тичу односа према језику, према вери, као и односа Срба према другим народима.

Да почнемо од односа према верском питању.

На балканском простору, на којем живе Срби, присутне су три религије: православна, римокатоличка и муслиманска. Све

ове три религије су католичанске. Израз католичански значи општи, универзалан. У пракси то значи ово: свако на свету може да буде православац, римокатолик, муслиман. А то, даље, значи дословно и ово: Србин може да буде и православац, и католик и муслиман. На исти начин као што то може да буде и Јапанац, Кинез, Арапин, Француз. Ако те норме кршимо, осуђени смо на примену двојних стандарда. Двојни стандарди су се нама Србима многоструко обили о главу. Опредељујем се за принципијелно решење. Дакле за решење по којем бисмо заобишли двојне стандарде. Једино тако бисмо остали верни и својој традицији и европском моделу понашања.

Какав је био однос Срба према верама у прошлости?

Нажалост, живимо на простору где су извесно време царовале, али још увек царују идеје о томе да се народи деле и идентификују по религијама. То су идеје по којима Срба не може да буде ни католика, ни муслимана; по којима Срби могу да буду само православци. Такве идеје у историји Србима нису биле својствене. Отац Светог Саве, Стефан Немања прво је крштен у католичкој цркви. Ако би се сада владајуће идеје и на овај случај доследно примењивале, испало би да он прво није био Србин, па је тек крштењем у Петровој цркви у Новом Пазару постао Србин. Зна се да је Свети Сава, над моштима свога оца, мирио завађену браћу, једног православца, Стефана, и другог Вукана, иза којег је несумњиво стајала Римокатоличка црква и папа. Бесмислица би била тврдити да је само један од његове рођене браће био Србин као и он, а да је други био Хрват. А тако, некако по овом моделу мишљења испада.

Идеје да се народи разликују и идентификују на основу вере, а не на основу језика, нису уграђене у темеље ниједне од три поменуте светске цркве. Ако би представници сваке од ових цркава били питани о томе, а држали се властитих канона, верујем да би дали једино могући одговор. Такав одговор мора да гласи: Срба мора да буде и православаца, и муслимана, и католика.

На Међународном научном скупу „Српско питање и србистика“, који је одржан у новембру 2007. у Новом Саду, замолили смо владика бачког др Иринеја (Буловића) да благослови скуп. Он је два дана слушао учеснике скупа, у суштини присталице Покрета за обнову србистике. У својој завршној речи, на крају скупа, осетио је потребу да се о овом питању изјасни. Његов одговор је објављен у једном од три зборника са Скупа. Владика је, укратко рекао: да Српска православна црква није никад заступала став да Срби могу да буду само православци. Позвао се, при томе, на канонску природу цркве. Тако је Покрет за обнову србистике добио валидно тумачење о овом питању са једног од највиших места у Српској православној цркви.

Да ли постоје Срби мусиманске вероисповести?

Слушао сам више пута на телевизији муфтију београдског Мухамеда Јусуфспахића. Колико сам схватио и он је говорио да у Србији мора да има Срба муслимана. Верујем да је и тај став у складу са каноном мислиманске вере. Од тога канона свакако одудара став муслиманског великодостојника Муамера Зукорлића из Новог Пазара да у Србији муслимани јесу, односно морају да буду, Бошњаци. Што у конзистентној терминологији овог става значи, дакле, да су неки други народ. Такво схватање подразумева став да Срба муслиманске вероисповести не може да буде.

Ово питање је крупно па му треба разјашњење. Универзално је људско право да се, у националном погледу, свако слободно изјашњава (тј. да се изјасни како ко хоће). Отуда никоме не треба ускратити право да се у Србији изјашњава као Бошњак, евентуално некако другачије. Али се у Србији, исто тако морају поштовати и други универзални принципи који се тичу вере. Сви муслимани на свету, разуме се, нису Срби. Али би било природно да буду објективно Срби бар они муслимани који говоре истим језиком као и њихове комшије православци. А да ли има муслимана по вери који говоре истим језиком као и њихове комшије православне вере, то се може проверити свакодневно.

Најлакше се проверава у разним телевизијским емисијама. Питајте одговорне људе муслиманске вере из целог света да ли је ово што говорим „по правди“. (Служим се терминима Вука Карацића). Верујем да би се сви сложили са мном, јер би, у противном, битно повредили властити канон. У одговору на ово питање трудим се да се држим принципа који важе за све. Ако би пред муслиманским људима целог света и ми Срби требало да полажемо рачуне, чини се да бисмо мирне душе могли да кажемо да су бар неки од Срба по осећању, а који су рођени као муслимани, у области књижевности и филма, на пример, остварили светске врхунце. Мислим при томе на Мешу Селимовића и Емира Кустурицу. Не говорим сада само свој став. Према обојици се односимо као поносу српског народа. Ево, недавно је умро Мухарем Первић. Испраћен је на Телевизији Београд као велико име српске културе. Сећам се Муха, који ми је једно време био друг и пријатељ, како сам га упознао 1957. у једној студентској мензи у Београду. На тај сусрет су ме подсетили брчићи са старих фотографија које је телевизија приказала.

Може ли се исто тако говорити и о Србима римокатоличке вере?

Било би природно да се у Србији говори и о Србима римокатоличке вере, суграђанима и истојезичницима са нама православцима. Никад нисам чуо да ли се и како о томе крупном питању изјашњава Станислав Хочевар, београдски католички надбискуп. (Што не значи да тако нешто није учинио). Али то је проблем о којем се јавно и принципијелно мора говорити. Ако Срба римокатоличке вере нема, треба питати зашто их нема, кад сви знамо да их је у прошлости било. Опет, да подсетим, на једну битну чињеницу која се стално гура под тепих. Срби римокатоличке вере су у прошлости задобили једну од највиших титула у Римокатоличкој хијерархији, титулу Примаса српског, односно Примаса Србије. Један од највећих српских писаца свих времена, једини Србин Нобеловац, Иво Андрић, био је и умро као римокатолик. Знам за изјаве да је Андрић изабрао да буде Србин.

У томе има и нешто истине. У духу владајуће доктрине да су Срби и Хрвати по језику један народ, али да се ипак деле по вери на католичке Хрвате и православне Србе, било је много римокатолика српског језика, који су се определили као Хрвати. Вршени су притисци и на Андрића. Али је Андрић одолео. Познато је да су слични притисци вршени и на Мешу Селимовића или на Емира Кустурицу. Одолела је у свим овим случајевима величина тих људи. Има нешто што они нису могли да бирају. Нису бирали матерњи језик, главно млеко које их је одгојило.

А однос према двојним стандардима?

Србија треба да има јасан однос према двојним стандардима, ако стварно хоће да буде као и друге европске земље. Ако су сви европски народи мултиконфесионални, зашто српски народ није мултиконфесионалан? Ако је држава Србија мултиконфесионална зашто није мултиконфесионалан и сам српски народ, који је у Србији најбројнији? Ако у Србији има муслимана, зашто сви они морају да буду Бошњаци? Ако у Србији има католика који говоре истим језиком као и Срби православци, онда треба отворити питање шта се с њима десило па морају да се изјашњавају као припадници другог народа, рецимо као Хрвати. Не може се допустити да се тако крупно питање сматра недодирљивим. Није, дакле, недодирљиво ни са религијског, ни са националног становишта. Нужно је да се отвори питање идеологије која је људе једног језика а разних вера завађала. Може се јасно одговорити на питање и која је то идеологија. То сигурно није идеологија која потиче од Вука Караџића. Да је било по Вуку, и код Срба би било као и у другим деловима Европе. Припаднику ниједне вере не би фалила длака с главе. Свако би могао да остане у свом језику и у својој вери.

О верском питању Покрет за обнову србистике има и јасан и доследан став. То је, у суштини, вуковски став о мултиконфесионалности српског народа. Конзеквенце су тога става да се и Срби као целина, а поготово они који хоће да буду државници или путеводитељи Срба, морају понашати као и државници дру-

гих народа. А то значи: морају прво да уђу у узроке велике српске трагедије. То практично значи да српски државници морају да почну да мисле откуда се десило да су међу Србима завладале накарadne идеје и како да их отклоне. Све то са циљем да би поново нашли себе, а то значи и да би се сврстали међу европске народе, односно међу народе који поштују европске вредности.

Национално и верско питање треба одвајати.

О томе је најјаснији став имао дум Иван Стојановић, вођа Срба католика у Дубровнику (1829-1900). Он је јавно и говорио и писао: „Мени моја католичка вера не брани да будем Србин“. Рекао је и ово: „Башка вера, башка народност“. Понео се, при томе, сасвим у духу европских вредности. Али се, истовремено, држао и важећих принципа своје римокатоличке вере. Припадност једном народу и припадност једној вери није исто. Неко може да буде Кинез и православцац, на пример. Нажалост, код нас је, баш у југословенском периоду, дошло до мешања та два сектора. А ако се сектори мешају, не може се доћи до ваљаних одговора. Да не би дошло до мешања та два сектора, треба се разумевати у моделе/парадигме, али и у логику.

Познато је да је Јустин Поповић рекао да је Владика Николај Велимировић највећи Србин после Светог Саве. Ја сам, са разних страна, слушао и да је највећи Србин (после Светог Саве) Вук Караџић. Постоје такође и мишљења да је највећи Србин свих времена Никола Тесла. Сва та три исказа примам са разумевањем, као ваљана. Верујем да спора око истинитости тих исказа не би требало да буде ако бисмо их формулисали овако: највећи Србин у филологији је Вук Караџић, у физици Никола Тесла, у православном беседништву Владика Николај. Владикини доприноси физици су вероватно никакви, а филологији занемарљиви. Вук Караџић не би требало икоме да буде узор православца. Исправно је сигурно мислити да се свако од њих одлично сналазио у једној области, други у другој, трећи у трећој. Свако од њих, у својој области, спада у светске врхове.

Чуо сам много пута да Вук носи историјску кривицу зато што нас је помешао са Хрватима. Као неко ко се стварно бавио и Вуком, али и Гајем и Јагићем, сведочим да је то измишљотина без основа. Нарочито је велика измишљотина да је бечки *Књижевни договор* био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. Тако не пише ни у тексту Договора. Најмање има основа да се тврди да је Вук, и то баш на овом Договору, „предао Хрватима српски језик“, или да је потписао став да су Срби и Хрвати један народ. Постоји текст Договора па се све ове тврдње могу проверити. У књизи разговора Бојана Радића о Новосадском скупу, до детаља сам ово питање разјаснио. Млади саговорник ме је натерао да велику измишљотину демантујем чињеницама. То је негде око четрдесетак страница књиге. Да сада не понављам оно што сам тамо већ био рекао. Књига постоји. Нико толико о овом чину није написао.

Негде ипак постоји проблем!

Вук се, у филологији, суверено кретао као велики Европљанин свог времена. У својој области он је дефинисао и српски језик и српску књижевност и српски народ. Учинио је по моделу који је важио и тада, и који важи и данас, свуда у Европи. По том моделу Срби су мултиконфесионалан народ који одређује његов језик и чију бројност одређује његов језик. Срба, објективно, има онолико колико народа тим језиком говори. На основу језика он је јасно раздвајао Србе и Хрвате. Хрвати су они који говоре хрватским језиком, а Срби су они који говоре српским. Нема Срба чакаваца, ни Срба кајкаваца. Срби православци имали су исту веру са православним Русима, али су се ипак разликовали. Језик, а не вера је раздвајао православне Србе од православних Руса.

Тезу да Срби и Хрвати имају исти језик пласирана је у оквиру илирске идеје а затим и југословенске идеје бискупа Штросмајера. То је био став и Штросмајерових савременика који су деловали у области филологије као што су били Винко Пачел а поготово Ватрослав Јагић. Они су говорили да Срби и Хр-

вати имају један језик, али су ипак посебни народи који се разликују по вери. Тај модел је посве другачији од Вуковог, дакле, од европског. Нигде се у Европи народи не деле по вери. А да би се два или више народа третирали као један, потребно је било створити некакву наднационалну заједницу, Илире, а после Југословене.

Као и Цвијић, и Владика Николај одиграо велику улогу при стварању Југославије. Његов пропагандни рад у Енглеској и Америци поређен је са трећом српском армијом. Резултат те борбе био је стварање прве Југославије, која се до 1929. звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Пакет решења које је овај чин донео, прихватио је, на жалост, и Владика Николај. Као један од највећих Срба који је у време Првог светског рата био на јавној сцени, није се двоумио око тога да у оквиру идеје југословенства и саму српску судбину ставља на колосек неодговарајућег модела. Знамо из његове биографије и да у Југославији, у Титово време, није био добродошао. Умро је и сахрањен у туђем свету. Кости су му пренете у родно Лелиће тек кад је Југославија престала да постоји.

Треба се овом приликом сетити Бодлерове песме *Албатрос*. То је она песма која говори о овој птици, албатросу, „кнезу облака“, коју су морнари спустили на палубу брода. Показало се да су му његова циновска крила сметала да корача. Тесла у филологији личио би на оног албатроса. Није много другачије ни са владиком Николајем. Сналазио се одлично у доктрини вере којој је служио.

Шта бисте још рекли о владици Николају Велимировићу, односно о светом Николају охридском и жичком?

Читао сам доста владик у Николаја. Али сам то чинио након, као већ формиран човек. На првом симпозијуму који је о њему одржан на простору бивше Југославије, у Духовној академији у Србињу (1996) имао сам реферат о његовој малој али значајној књизи *Симболи и сигнали* (1932). Испало је да имамо значајног аутора и у семиологији, дисциплини која се у 20. веку тек

рађала. После сам у новопокреном зборнику *Црквене студије* (уредник Драгиша Бојовић), објавио текст о *Молитвама на Језе-ру*. Владика охридски био је велики песник црквене, односно метафизичке поезије.

Посве је природно што је Владика доказивао да верује у праву веру, односно да је његова вера истинитија од других вера. Да је другачије не би ваљало. Као неко ко је рођен у истој вери као и он, поносим се што смо једног таквог теолога и беседника имали. Са њим се у области теологије може мерити још само Јустин Поповић, његов следбеник, који га је посебно у филозофији надмашио.

Али као неко ко је деценијама предавао методологију проучавања књижевности, ипак на верску аргументацију и једног и другог великана могу да гледам критички, тачније метакритички. Као што је за методолога природно да постоје разни методи изучавања књижевности, односно разни књижевни правци, исто је тако, за методолога, природно да постоје и разна верска усмерења. Као што у историји има места и за ренесансу, и за барок, и за класицизам, и за романтизам, тако са разумевањем гледам и на православље, и на католицизам, и на протестантизам. За све ове вере треба да има места у људском роду. Тек кад постанемо свесни свог језичког, националног или верског идентитета, можемо разумети и идентитет других.

Питање је: коју веру изабрати?

Ако бих поново могао да бирам веру, ја бих опет изабрао моју веру, као најбољу, бар за мене, дакле православље. И зато што сам се у тој вери родио, и зато што осећам највећу приврженост према нашим верским обредима. Али и зато што имамо тако велике теологе као што су били Свети Сава, Николај и Јустин. Једна млада жена, Александра Костић, направила је добру магистарску тезу о молитвама у српској црквеној књижевности. Сарађујући са њом, схватио сам колико је наша црквена књижевност озбиљна и дубока. Можемо да се поносимо и том димензијом српске културе. Николај и Јустин су исто тако велики

писци као што су то Андрић, Црњански, Селимовић. Са свешћу да су наши теолошки великани постојали, знам да смо још у неким областима били у светском врху. (Да се подсетимо: сви они су постојали пре Новака Ђоковића. Он је само један од садашњих Срба који су се винули до светског врха).

Постоји ли, по Вама, модел суживота међу разним религијама?

Ако бих могао да бирам модел који би односе међу верама најбоље регулисао, изабрао бих један који би највише одговарао светским, али и потребама нас православних Срба. То је један модел из 18. века установљен у Аустрији. То је модел који се зове *Патент о верској толеранцији*. Он је донет 1781. године. А био је резултат нове политике аустријског цара Јозефа Другог, сина Марије Терезије. Овај цар је у политици своје царевине донео један нови дах који се зове јозефинизам. У многоверској и многонационалној аустријској царевини овај *Патент о верској толеранцији* донео је практично модел суживота међу различитим религијама.

Ову политику су посебно лепо примили Срби православне вероисповести. Дотле их је иста царевина третирала као „шизматику“. Од тог *Патента* их је третирала као пуноправне грађане, дакле, као припаднике једне међу више других верских исповести. Најзначајнији Србин тога доба, Доситеј Обрадовић, тада је написао песму посвећену Јосифу Втором. Цела је објављена у најчувенијем његовом тексту филолошке природе, у *Писму Харалампију* (1883). Српски државници 19. века углавном су се држали тога модела. Овај модел и данас важи: присутан је и у светским размерама. Не видим ништа боље; односно не видим никакв бољи модел који би овај заменио. Он даје право свакој од религија да постоји. Тако даје право и нама православцима да останемо то што јесмо, иако је наша православна религија слабија и од будистичке и од мислиманске и од католичке по броју верника.

Да ли постоји одступање од овог модела?

Први који је од тога модела одступио била је Аустрија. Штросмајер је извесно време био дворски каноник у овој царевини. Настојао је да својом идејом југословенства учврсти царевину, а изгледа да је пласирао идеју која ће довести до њеног рушења. Пуцњи младобосанаца 1914. у Сарајеву, југословенски оријентисаних, оријентисаних у смислу хрватске идеје југословенства, означили су последњи чин у животу ове дуговеке царевине.

Имам утисак да ни српски политичари, као ни клир Српске православне цркве, нису схватили предности модела верске толеранције у оквиру истог народа. Петент о верској толеранцији никоме није забрањивао неговање и афирмацију своје вере. Забрањивао је само угрожавање туђе.

Треба имати у виду да је тај модел, на неки начин, омогућио и само рађање славистике при крају 18. века. То је дисциплина која је у први план истицала разлике у језику а не разлике у религији.

О НАСТАНКУ СЛАВИСТИКЕ

Почели смо изосола са „распакивањем” српског питања. Како је стање у области филологије?

Последње деценије 18. века су посебно важне и за Србе и за друге Словене, али и за Европу уопште. Важне су и за духовни живот Срба. Отприлике у време доношења Патента о верској толеранцији деловала су и двојица од најзначајнијих Срба свих времена: Захарија Орфелин и Доситеј Обрадовић. Они су, на неки начин, били утемељитељи нове српске културе. За њих може да се каже и да су били и најобразованији људи словенског света, али и велики духови у европском смислу. Управо у то време јавља се и модерна српска историографија. На самом крају 18. века објављена је и четворотомна *Историја Срба* Јована Рајића. Већ се осећа политичка мисао Саве Текелије. Дакле, неки од српских духовних врхова деловали су пре оних устанака са почетка 19. века. Не може, с правом, да се каже да је *Српска револуција* (то је наслов књиге Леополда Ранкеа, великог немачког историчара) неприпремљени подухват сељачке раје у Србији.

На ово време, међутим, треба обратити пажњу и због још крупнијег разлога. То је време када се утемељују националне филологије европских народа, и када се јављају модерне нације. У истом пакету јавља се и филолологија која се бави Словенима, славистика, али уопоредо са њом и филологије појединих словенских народа, па и српског.

Нажалост, о дешавањима у овом времену још увек немамо ни приближно одговарајућу слику. То је последица нечег лошег у образовном систему устројеног у југословенском периоду. Још између два светска рата на факултетима се почела предавати Југословенска књижевност. Владајућој идеји југословенства све се морало подређивати. Сећам се, рецимо, и предмета који се на мом Факултету предавао као Југословенска народна књижевност. То је могла бити само српска народна књижевност са неким додацима других народних књижевности. Слично је било и са предметом Стара југословенска књижевност. То је, опет, била

стара српска књижевност, са додацима књижевности других народа из истог периода. И дубровачка књижевност се третира као део југословенске књижевности доба ренесансе и барока.

Разбијање Југославије мене је затекло на месту редовног професора на предмету Методологија проучавања књижевности. Због историјских промена морали смо и на мојој Катедри да нађемо излаз из југословенског шињела и да правимо неки нови модел. Тако је опет враћена у живот, први пут после југословенског периода, Катедра за српску књижевност која је у Београду постојала пре Првог светског рата. Међу предметима који су предлагани да се уведу или врате у живот, појавио се и предлог да се уведе и предмет Увод у славистику. Нисмо се могли сетити ниједног професора који би могао да предаје тај предмет. Чак нико, колико се сећам, није спомињао ни професора Милорада Живанчевића, који је годинама био уредник *Зборника за славистику Матице српске*, а у то време је био лектор у Франкфурту на Мајни. Очигледно, нико се није сетио ниједног његовог значајнијег дела који би га стручно квалификовало за наставу из овог предмета. Славистика, као дисциплина, на нашој Катедри за југословенске књижевности, дакле, на Катедри за југославистику, није постојала. Односно, постојала је само формално.

Сећам се да су ми једном, пре тога, предлагали да идем на неки конгрес слависта. На моју опаску да се ја славистиком не бавим, следио је одговор: зар нисам докторирао на Настасијевићу? Зар Настасијевић није словенски писац! Ето доказа да си слависта. Таквих слависта је у Србији и Југославији било много. Али славистике, као научне дисциплине, такорећи није било.

Тек кад сам уложио напор да сазнам шта је то србистика, дисциплина ка којој су нас окретали нови историјски догађаји, морао сам да сазнам и шта је то стварно била славистика, зашто је и како настала, па и зашто је била у југословенском периоду скрајнута да не смета. А сметала би сигурно. Јер би јасно морала да покаже и кад је и како настала сербокroatистика и како је та дисциплина поткопавала славистику као систем. Корени свеколиког разумевања словенског света, па и српске индивидуалности, воде порекло од славистике, а упознавање славистике, опет, чи-

ни пут да се дође до разумевања европске филологије. Без тог разумевања, мало шта ћемо од европских вредности дубоко схватити.

Шта се са појавом славистике стварно десило у филологији?

На почетку процеса препорода европског света стоји једно велико име у филологији, Јохан Готфрид Хердер, немачки филолог. Хердер је видео да у свету у којем живи постоје разни народи. Главна Хердерова идеја била је да је језик основна карактеристика сваког народа. Ову идеју Хердер је посебно пласирао у једној антологији од 142 песме разних европских народа (1778-9) коју су њени издавачи више пута објавили под називом *Гласови народа у песмама*. И антологија и главна Хердерова књига дугачког наслова чија је прва реч *Идеје* (1774) показивали су да постоји нераскидива веза између језика и народа. Кад та веза избије у први план, и кад почне да се изучава, онда се отвара простор за националне филологије. Тај простор су филолози разних народа попуњавали, па су тако чинили и словенски филолози, међу њима и српски.

У мојој књизи *Теоријска мисао о књижевности* (1991), из Хердерове главне књиге донета су два текста: *Народ и језик* и *Словенски народи*. Поготово други од њих показује да је Хердер на Словене, тј. на словенске народе уопште, још увек гледао као на целину. Тако је чинио у почетку и заснивач словенске филологије Јозеф Добровски (1753-1829). Али су и други словенски филолози тог времена на Словене гледали као на целину, и мислили да они имају један језик, словенски, а да унутар тог једног језика, као и код других, постоје разни дијалекти. Добровски је унутар тако схваћеног словенског језика успевао да разликује више варијанти које је називао дијалектима, али им је давао национална имена. Други и млађи слависти, а међу њима посебно Вук Караџић, ове дијалекте су касније идентификовали као словенске језике. Тај став је касније био општеприхваћен.

Рецимо нешто о почецима србистике.

Убедљиво делује и прича о Вуку Караџићу. Њега је један од најважнијих Хердерових следбеника, Словенац Јернеј Копитар, у Бечу „узео под своје“ да би у њему изградио великог следбеника на остваривању хердеровских идеја на Балкану. А Вук се показао као најпродуктивнији Хердеров следбеник и реализатор његових идеја.

Са изненађењем сам сазнао и ко је заправо био други великан у изграђивању дисциплине о Србима, србистике. То је био Павел Јозеф Шафарик (1795-1861). Са именом овог човека срео сам се први пут у мојој новосадској Гимназији „Светозар Марковић“. Она је била смештена у згради данашње гимназије „Јован Јовановић Змај“. Човек коме су 1928. постављене две плоче, једна на српском, а друга словачком, постао је 1819. први директор Српске православне гимназије, која је основана нешто раније (1810). После је постао највећи слависта свих времена, а уз Вука, и један од највећих србиста. Не сећам се да је ико нама ђацима говорио о једној од најважнијих личности из историје наше школе. Нисам чуо ни да је ико говорио о њему студентима наше групе на Филозофском факултету у Новом Саду. (О Шафарику се морало говорити на Катедри за словакистику). Испада да сам на мојој Катедри, негде деведесетих, први држао предавања о њему, и први о њему писао. Кад смо 1996. године имали у Новом Саду неку врсту малог симпозијума „Руски језик, српски језик, Русистика, србистика“, који је организовао Радмило Маројевић, најауторитативнији учесник скупа, руски филолог Олег Трубаčov, захтевао је да се скуп одржи у мојој бившој гимназији, разуме се у Шафарикову част. Једанаест година касније Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине су, у мојој гимназији, организовали Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Поносим се што сам, у неку руку, био настаљач дела овог великог човека.

Зашто је важно враћати се славистици?

Улазећи у корене одбачене дисциплине славистике, која се легално и у београдској Великој школи предавала током 19. века, схватио сам и колико не стоји теза да Срби и Хрвати имају један језик. То је накнадна измишљотина учињена ради политичких интереса и уштивавања. Поготово је таква била Јагићева сербокроатистика. То је дисциплина која је нарушавала систем славистике, а какво је то нарушавање система имало последице видело се на самом крају 20. века приликом разбијања Југославије.

Себе ни сада не сматрам зналцем славистике. Али као што сам крајем миленијума чинио напоре да се обнови србистика, чинио сам и паралелне напоре да се обнови славистика. Обнова србистике и обнова славистике подразумева и обнављање тачака гледишта које су биле некад делатне а после су маргинализоване. Обнова ових дисциплина требало би да отвори видике. А нама Србима да поново отвори перспективе у период који наступа после преживљеног југословенског.

Какву улогу има језик у народу?

Постоје питања која данас себи ретко постављамо. Али то су питања која су некад била постављана и када су на њих морали да се дају јасни одговори. Једно од тих питања тиче се односа језика и народа. Било је време кад се о појединим народима није ни знало (а ни могло знати) ни приближно слично ономе што се о народима зна данас. Одговори су се због тога тицали онога најбитнијег, суштинског, што један народ одређује. Тада су се народи јасно разликовали по нечему основном: по језику којим говоре. У старим словенским текстовима то се јасно види. Кад, на пример, читате *Житије светог Симеона* од Светог Саве, у преводу на савремени српски, прочитаћете реченице у којима се каже да су одру светог (Симеона, дакле Немање) дошли да се поклоне разни народи: Грузини, Грци, Руси, Бугари, разуме се и Срби. Али кад исти тај текст читате у оригиналу видећете да се тамо уместо речи народи употребљава реч језици. Другим речима: Иверци, Грци, Руси, Бугари, означени су као језици (припад-

ници посебних језика). Сличних примера је више; нарочито сам их сретао у *Старим записима и натписима* Љубомира Стојановића.

У потпуности разумем овакво разликовање народа. Нешто слично сам и сам искусио. До 18. године живео сам у Топлици. У мом родном крају говори се само српски. Дијалектологија каже да су у том делу наше земље присутна три дијалекта српског језика: косовско-ресавски, ијекавски и торлачки. А то ми становници Топлице знамо и без науке. Од 1955. са прекидима живим у Новом Саду. За ову средину се, са доста разлога, каже да је вишејезична и вишенационална. Ако имате само површан сусрет са гра-дом нећете одмах стећи утисак о вишенационалној и вишејезичној средини. На улици, на аутобуским станицама, на железничкој станици, на пијаци, срећете се са разним становницима Новог Сада. Тешко ћете одмах моћи да разликујете ко је које националности. Ретко кад ћете, рецимо, бити у прилици да видите људе у различитим ношњама. Народне ношње се данас обично показују на приредбама које негују национални фолклор. Извесне разлике осетићете тек кад проговоре. А језичке разлике међу становницима Војводине највише сам осетио преко Радио Новог Сада и његових емисија на разним језицима: српском, мађарском, словачком, румунском, русинском. Тада су разлике међу мојим суграђанима постале посве видљиве. Оне су се показивале као разлике у језику, а јасно су се испољавале у песмама и мелодијама тих различитих језика. О поменутих разликама обавештава вас најпре чуло слуха. Игре и ношње, као додатна обележја националног идентитета, показале се преко другог чула, чула вида.

Оно што сам ја чуо у Новом Саду као 18. годишњи младић који је дошао из једне једнојезичке и једнонационалне средине, то је у Европи, на глобалном плану, видео један од најзначајнијих филолога, Немац Хердер, крајем 18. века и своје виђење је представио у поменутој антологији *Гласови народа у песмама*. Хердерова активност, а још више његове идеје, оставиле су дубоког трага на интелектуални свет онога времена. Први слависти видели су да постоји једна огромна популација која говори јед-

ним језиком, словенским, а да се овај језик разликује од других европских језика, романских и германских. Али они су приметили и да унутар словенских језика постоје разлике. Они су те разлике у почетку сматрали дијалекатским, тј. разликама у наречјима истог језика. Али су разлике ипак биле толико јасне да су они тим дијалектима давали национална имена. Зато су употребљавали изразе као што су: руски, пољски, чешки, словеначки, српски дијалекат словенског језика. Или, у нешто другачијој терминологији: руско-словенски, чешко-словенски, пољско-словенски, српско-словенски или хрватско-словенски. (Израз словенски, у тим двочланим именима, указивао је на језичко јединство словенског света). Ипак, треба, при том, имати у виду, да су разлике међу овим „дијалектима словенског језика“ биле много мање него што су данас међу словенским језицима. До данас су ти процеси толико одмакли да су се они несумњиво развили у посебне националне језике. Један од првих значајних слависта, који је инсистирао на ставу да су у питању језици а не дијалекти, био је Вук Караџић. Даљи развитак ових дијалеката показао је да је Вук био у праву. Али се о свим овим дијалектима/наречјима/језицима и данас говори као о једној словенској заједници. Они чине јасну скупину у односу на друге скупине језика, рецимо германских и романских.

Реците нам нешто о језичким заједницама.

Родоначелник славистике, или општепризнати „патријарх славистике“, опат Јозеф Добровски, Чех, почео је међу првима да улази у проблеме словенског језика. Из његове биографије знамо да је у почетку имао проблема да схвати и свој чешки дијалект/језик као посебан. Имао је, такође, проблема и да сазна колико људи његовим језиком говори. Сличне проблеме имали су и други њихови савременици. Имао их је и најзначајнији Србин тога доба, Доситеј Обрадовић. За Доситеја бисмо могли да кажемо да је први наш сународник који је мислио о овим проблемима на истој таласној дужини као и Хердер. Показао је, у писму *Харалампију* (1783), да јасно може да поброји где се све

говори српски. Известан приказ словенског света као целине дао је касније у *Мезимцу* (књизи која је објављена посмртно 1818).

Нарочито је богат и релативно детаљан приказ о распрострањању дијалеката словенског језика оставио Павел Јозеф Шафарик. Он је то посебно учинио у два својим вредним књигама: *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826, на немачком) као и *Словански народопис* (1842, на чешком). Карактеристични делови из ових књига прештампани су у оба издања моје књиге *Срби и њихов језик* (1997, 2002).

Какви су принципи примењивани у класификацији словенских језика и књижевности?

Кад су у питању напори првих слависта да спознају обим и разноликост словенског света вреди приметити два принципа: једна става од којих су полазили. Прво, (а) они су се према свим језицима понашали у основи подједнако, а друго, (б) нису се трудили да сакрију да су различите језичке заједнице биле и различите величине. То је у пракси значило ово: руски и словеначки језик третирали су једнако, али су у пракси показивали да је заједница руског језика огромна, а да је заједница словеначког језика мала, сведена на један релативно мали простор. Другим речима: Руса је било много јер је много људи говорило руским језиком, а Словенаца је било мало, јер је релативно мали број људи говорио словеначким језиком.

Овакав третман јасно показује везу народа и језика. Језичка заједница је, у основи, исто што и народна/етничка заједница. На питање: ко су Мађари, можете јасно одговорити: то су они који говоре мађарски или чији су преци говорили мађарски. Такви људи су Мађари свеједно да ли живе у Мађарској, Србији, у другим суседним земљама, или у Америци. Од овог правила практично нема изузетака. То значи да Мађари могу да буду сви и свуда, свеједно где живели и које вере били. Вук је аутор једнога текста који се зове *Срби сви и свуда* (1849). Он је писан сасвим у духу управо изложеног схватања. А то схватање је и до данас остало прихватљиво за све европске народе.

Какав је значај Вуковог текста „Срби сви и свуда?“

Кад је у питању овај Вуков текст, треба имати у виду да је он на простору Балкана изазивао негативна реаговања. Поводом овог текста негативна реаговања су ишла дотле да је он третиран и као „шовинистички“. У мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002) пренето је Вуково реаговање на ове примедбе у кратком тексту под насловом *Очитовање*. Вук је давао објашњење, али се свог става није одрицао. Рекао је: „*да су Срби само они који говоре српскијем језиком без разлике вјерозакона и мјеста становања, а за Чакавце и Кекавце нијесам казао да су Срби*“. То су Вукове речи!

Пошто питање идентитета српског језика и данас стоји отворено, нужно је да се подсетимо ставова изнетих у овом тексту. Вук је српски језик идентификовао као штокавски дијалекат, а само за оне који тим језиком говоре рекао је да су Срби. Они су Срби свеједно које вере били и у којим земљама живели. Најлакше ћемо тај став проверити ако уместо израза Срби ставимо име неког другог народа, на пример: Немци, Пољаци, Словацци, Руси, Бугари, Шиптари. Испада овако: Словацци су они који говоре словачки и чији су преци говорили тим језиком, било које вере били, или у било којој земљи живели. То исто важи и за Пољаке, и за Шиптаре, да не набрајам све друге. Они су то што јесу по језику својих предака, без обзира на верску припадност и територију на којој живе.

Вреди се због тога озбиљно замислити над чињеницом да је овај став изазвао посебно негативне реакције код Хрвата. Ако је Вук мислио и говорио доследно како се у Европи његовог времена мислило и говорило, и како се и данас мисли и говори, шта је онда по среди? По среди је чињеница да се у Европи о језичком и националном питању мислило по једном моделу, а јавила су се настојања да се, на простору сада бивше Југославије, мисли по другом. У Европи сви језици имају једно национално име, а на нашим просторима то правило је кршено. Кршење правила долазило је јасно са једне стране: са хрватске стране. Хр-

ватски идеолози и филолози су настојали да наметну двонационално име истом језику. Ради оправдања тог поступка, Јагић је сковао и један посебан израз: говорио је о Хрвато-Србима као једном народу. Тако је чинио због европског света. Јер би иначе испало нешто што је за начин мишљења европског света тада било неприхватљиво: да су два народа створили исти језик. Једноставно другачије изгледа кад се каже да су Хрвато-Срби створили хрватски или српски језик, а не као да су га створили два народа: Срби и Хрвати. Неприхватљиве идеје могле су се протурити само инвентивним довијањима. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, по сличном поступку, била је дефинисана као држава „једног троименог и троплеменог народа“, па је српски језик добио и тронационално име: српскохрватскословеначки. Што би у некадашњем Језу рекли: Није виц! То је у првој Југославији, и то у Уставу, био званични назив језика. Тако је, рецимо, име језика било уписивано и у школским сведочанствима. У Титовој Југославији је званично наметнуто двонационално, (српскохрватски/хрватскосрпски). Постигнуто је у основи оно на чему је, такође почев од илираца, инсистирала хрватска страна. Да би се овакав модел прихватио или наметнуо, морала су да буду уведена нека другачија правила игре, таква каква не важе нигде другде у свету.

Разумљиво, кад је двонационално име језика постало стварност, и тумачења су се морала прилагодити тој чињеници. Тек после победе тог модела понашања показаће се да су у праву они који су говорили, служећи се досетком: да је Вук био у праву кад је тврдио да су Срби само штокавци, али није био у праву кад је сматрао да су сви штокавци Срби. Мој став је: да је Вук био сасвим у праву. Био је у праву јер је заступао принципјелан став. Вук је сасвим јасно рекао (рецимо у тексту *Срби и Хрвати*) да су штокавци, тј. они који говоре српски, „по правди“ Срби. Али је рекао и то да онај који неће да буде то што јесте „по правди“, нека се изјасни да је Хрват ко хоће. Израз „по правди“ на савремени филозофски језик ја преводим изразом „објективно“. Разлике између објективног и субјективног се могу најјасније видети на примеру Црногораца. Црногорци су објективно, Срби,

свеједно како су се у разним историјским приликама декларисали. Тамо имате случајева да се отац изјашњава као Србин, а син као Црногорац. До Другог светског рата они су објективно и субјективно били Срби, а од Титовог режима у Црној Гори, до рушења Југославије, практично више није било Срба по субјективним опредељењима. Данас их има око трећина који су не само објективно, већ и субјективно Срби јер се тако изјашњавају. А да ли ће и субјективно Срба бити више или мање, то зависи од политике која се буде водила.

Које је требало увођење политике двоструких стандарда?

Већ у другом делу Вуковог живота, тј. од појаве Илирског покрета, почела је борба за наметање ставова да се балкански Словени не третирају као други народи. Да би се та идеја остварила морала су најпре да се поремете правила која су остала да важе за све друге народе. Са антивуковског и антиевропског става вођена је борба за наметање двонационалног имена за исти језик. У оквиру тога модела испадало је, очигледно, да је шовинистичко било свако настојање да се мисли нормално и европски. Нажалост, таква пракса и даље важи. Повољна је околност у томе што је идеја југословенства темељно обрукана. Сасвим се јасно зна и ко је ову идеју одбацио. Одбацио је 1991. Хрватски сабор. Не треба губити из вида ни да је стварање и разбијање Југославије плаћено многим главама и несрећама.

У овом тренутку, верујем да је најбоље не губити компас. А то значи да се треба држати става да се према нормалним идејама треба понашати нормално. После свега што се десило постоје разлози да о највећем српском филологу треба мислити као о некоме ко је доследно поштовао европске вредности и норме. Ако хоћемо да будемо један од европских народа, треба да се вратимо и нормалном поимању језика. То другим речима значи да се озбиљно морамо и позабавити Вуком и да се са пуно одговорности морамо односити према његовим ставовима.

Какви су, у суштини, били Вукови ставови?

Вук је заступао један потпуно нормалан став: да се народи разликују по језику који су створили, а не по језику који користе. Данас пола света користи енглески језик, дакле, језик који су створили Енглезии. Тај језик остаје енглески и кад њиме говоре Кинезии, или Јапанци или Арапи. Критике на рачун Вука долазиле су, по правилу, од стране оних који су сматрали да су два народа, Срби и Хрвати, створили исти језик. Све битно што ће нам се, на језичком и националном плану касније дешавати, има порекло у том непринципијелном ставу. Нажалост, све до разбијања Југославије, био је наметнут став да је наш језик српскохрватски. Ситуација на терену показује да се од тог патолошког става до данас није одустало. Немишљење и неодговорно понашање постали су карактеристике доброг броја људи, поготово оних на одговорним местима.

О НАЦИОНАЛНОМ ЈЕЗИКУ СРБА

Постоје ли разлике између српског језика и хрватског језика?

У годинама када је проглашаван крај Југославије, проглашен је и крај српскохрватског језика. И у томе је предњачила хрватска страна. Десило се, некако у то време, да имам на семинарском часу реферат о песми Тина Ујевића *Свакидашња јадиковка*. Студенти, присутни на том часу, питали су ме: „Каква је разлика између српског и хрватског језика?”

Као истраживач који се служи методом дијалектике конкретнoг тоталитета дао сам им и одговоре у складу са методом. Донео сам им *Антологију хрватске поезије* Влатка Павлетића и прочитао из ње Тинову песму *Опроштај*, ону која је уклесана на споменику Марка Марулића у Сплиту. Она је у част овога чакавца исписана на чакавском. Павлетић је исту песму дао и у преводу. Била је то очигледна лекција да је језик чакавски другачији од језика на којем је написана *Свакидашња јадиковка*. Ова чувена Тинове песма написана је српским језиком. Зна се да је најпре (1917) објављена у *Крфском забавнику* екавски, па у истом облику поновљена у збирци *Колајна* (1920) која је објављена у Београду. После је ова Тинова песма и ијекавизирана. Студентима сам показао и шта је тиме учињено. Направљене су минималне измене. Песма има укупно 62 стиха. У екавској и ијекавској варијанти очигледно постоје разлике. У целој песми ове се разлике показују у 16 случајева. Оне су типа *звезда-звјезда, игде-игдје*. „Да ли су у питању два језика”, питам студенте. Виде студенти да није, па то и јасно кажу.

Потом, сам читао студентима и једну песму Мирослава Крлеже из *Балада Петрице Керемтуха*. Питам студенте, дакле оне којима је матерњи језик српски: „Да ли је то ваш језик”? Одговор је био јасан: - није! Чitam Кржину песму на штокавском. Је ли то ваш језик? Одговор је: јесте! Мој закључак је: кад Мирослав Крлежа, рођени кајкавац, пише кајкавски, добија се као ре-

зултат *Баладе Петрице Керемпуха*. Кад пише језиком своје супруге Љепосаве Кангрга, рођене Српкиње, чувене глумице, познате под именом Бела Крлежа, добија као резултат *Глембајеве* и *Повратак Филипа Латиновића*. То су најочигледнији докази да постоје и стварне и јасне разлике између српског и хрватског језика. А такве доказе налазимо и у делу несумњиво највећег хрватског писца Мирослава Крлеже.

Крлежа, међутим, није хтео да призна да се његов језик и језик његове супруге Љепосаве разликују. Позната је његова изјава, изнуђена после *Декларације о хрватском језику* (1967) да је он свој језик одувек називао хрватски као што су га српски писци називали српски. Крлежа заиста јесте српски језик, онај којим је писао *Глембајеве*, називао хрватским. Али је чињеница да нико од Срба његов кајкавски није називао српским. Само су неки српски лингвисти, умели да кажу да чакавски и кајкавски спадају у српскохрватски језик. Такав исказ неки значајнији српски писци никад нису потврдили. Крлежина тврдња је, дакле, без покрића. Нажалост, добијала је огромну рекламу. Зато је и била делотворна.

О овом мом семинарском часу, са почетка 90-тих, написао сам текст који се зове *Разликовања српског и хрватског језика*. Он је у истом облику објављен у две моје књиге: *Српски филолошки програм* (2000) и *Обнова српског националног програма* (2010).

Ово што смо видели моји студенти и ја, јасно су видели и први слависти. Најпрецизније је то видео Вук Караџић, коме су ти језици били најближи. Вук је јасно сматрао да је српски језик исто што и штокавски дијалекат, а за чакавски и кајкавски говорио је да не спадају у српски језик.

Имам утисак да данас ниједан озбиљни српски лингвиста не сматра да у корпус српског језика улазе чакавски и кајкавски (свеједно да ли их третирали као дијалекте или језике). То значи да су близу тога да прихвате Вуково становиште. Али као правоверни следбеници својих немислећих професора не смеју да прегну Рубикон. Веома се боје да не погреше пред претпостављенима, што значи да се боје да мисле. Вуково становиште о разлико-

вању српског и хрватског данас прихватају присталице Покрета за обнову србистике. Они други, који се ослањају на туђа мишљења, око тога се двоуме. Лако би га и они прихватили да иза тога стоје проноснирани ауторитети. А у Титово време, то је данас већ свима јасно, међу Србима су боље пролазили они немислећи. Тако треба и схватити корене нечеститог понашања људи од каријере и данас.

Шта је онда то што се зове или се звало српскохрватски језик?

Изрази *српскохрватски језик*, односно *хрватски ИЛИ српски језик*, бар у односу на систем националних језика, који је утемељила славистика у време рађања, чисте су конструкције. Тачно се зна са које стране те конструкције потичу. Оне потичу са хрватске стране. Главни њихов заговорник је најважнији хрватски филолог Ватрослав Јагић (1838-1923), који је из Вараждина родом, дакле, кајкавац. Јагић је главну своју улогу одиграо у изградњи идеје југословенства. Његови филолошки ставови су уграђени у програм Југославенске академије наука и умјетности, која је основана 1867. године на идеологији југословенства бискупа Штросмајера, и на основу бискуповог великог новчаног улога. Стварни оснивач ЈАЗУ, бискуп Штросмајер, позвао је Ђуру Даничића за тајника Академије, али и за уредника *Рјечника хрватског или српског језика*. Овај *Рјечник*, после обилних припрема, почео је да излази 1882. године. Рјечник је, у складу са ставовима његовог првог уредника Ђура Даничића, садржао само елементе штокавског (српског) и чакавског (хрватског) језика. Кајкавски су тада водећи слависта у свету Франц Миклошић, а за њим и Даничић, сматрали да је словеначки језик. По тој концепцији испада да је, као прави хрватски, требало схватати само чакавски. Даничићев долазак на место тајника ЈАЗУ и уредника *Рјечника* треба схватити у контексту напора Штросмајера да језик Срба и Хрвата представи као заједнички. Пуније истине ради, мора се имати у виду да је Даничић 1858. објавио текст под насловом *Разлике између српског и хрватског језика*.

У том тексту је говорио само о разликама између српског (што-кавског) и хрватског (чакавског). Свакако, у односу на ту чињеницу другачије изгледа смисао његовог ангажовања. У тој причи добијају на значају разлози због којих је Даничић отишао у Загреб и променио став који је заступао као слободан научник, у став који ће заступати као тајник ЈАЗУ. Иза тог геста стоје паралингвистичке побуде. И такве побуде треба, разуме се, имати у виду. Али, при том, не треба губити оријентацију и код научних решења. Научник ће грешити ако пристане да меша бабе и жабе.

Став да се српски и хрватски језик разликују био је традиционалан став славистике и српске филологије, оне чије је главни представник Вук Караџић. Такав став заступао је и Даничић до одласка у Загреб. Овакав став заступале су главне српске националне институције (Матица и САНУ) све до 1954. године, до Новосадског договора. Тај договор се десио у Титовој Југославији. Он је обављен у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине у Новом Саду. Како се тај чин одвио испричао сам у књизи која се зове: Бојан Радић: *Разговори са Петром Милосављевићем о Новосадском скупу* (2008). Моја интерпретација заснива се на текстовима који су 1953-1954. објављивани у Летопису Матице српске, посебно у јануарском броју 1955. који је цео био посвећен самом овом Договору.

У чему је суштина Новосадског договора?

Више пута сам, у разним текстовима, упозоравао на на неодрживост Новосадског договора. Најзад сам био и један од главних организатора Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“, који је већ ушао у литературу под именом Новосадски скуп. Новосадски скуп је одржан 2007, између осталог, да би се анулирао Новосадски договор. Део књиге посвећен Новосадском договору у Радићевој књизи износи око 80 страна. Нема смисла да понављам оно што сам о том Договору рекао. Кратко речено, ситуација је у то време била таква да су српски лингвисти прихватили (другачије у то време није било политич-

ки могуће) да се српски језик преименује у српскохрватски. Односно у хрваткосрпски.

За сваки случај, да поновим оно основно. Тај Договор, обављен у згради једног политичког тела, у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине, имао је сврхе, да се прикладно упакованим политичким диктатом, једна страна, српска, доведе до тога да прихвати став о томе да треба употребљавати двонационалне називе за један те исти језик. Никаквог чакавског и кајавског се тај договор није тицао. Његова сврха била је да језик српски, и институционално, прогласи заједничким језиком Срба и Хрвата, и да се за њега усвоји двочлани назив српскохрватски/хрваткосрпски. Али и даље: да се исти језик, дакле српски, подели на две варијанте, источну и западну, екавску и ијекавску, српску и хрватску. Све то што је чињено нема везе са науком, али има везе са политичком присилом, и са злоупотребом науке у политичке сврхе. Пао је Титов систем; сада бар неки научници међу Србима, они који су лично слободни, користе прилику да се баве својом струком.

Не треба много знати о свим детаљима конкретних околности, да би се схватило да се са нашим језиком де-сило и дешава нешто нерегуларно и патолошко. Било какав двонационални назив за исти језик је конструкција. А да је по среди конструкција, то видимо по томе што не можете да наведете да игде још постоји двонационално име за један исти језик. Сваки језик има једно национално име. Енглески је енглески, свеједно да ли га говоре Енглези, Американци, Канађани, Шпанци или Ирци. Слична ситуација је са шпанским, француским, руским. На подручју бивше Југославије ситуација са разбијањем језичког идентитета српског језика једноставно је ескалирала. Кад може један исти језик да добије двонационално име, може да добије и тронационално, али и четворонационално па и петонационално (српски, хрватски, бошњачки, црногорски, буњевачки).

Кад је разбијена Југославија зашто ништа није учињено да се однос према српском језику врати у нормално стање?

Било је прилика, после разбијања Југославије, да се обаве и важни филолошки послови: да се анулира Новосадски договор, кога се ионако одрекла Матица хрватска још 1971, и да се Срби врате решењима својих институција, Матици и Академији, из предјугословенског, или предтитовског периода. У та решења спада и назив и концепција и идентитет језика. Спада и наставак започетих послова на капиталним издањима као што је *Речник српског књижевног и народног језика*, на којем се радило од 1893. у Српској краљевској академији па све до 1953. Међутим, у овим институцијама, и после разбијања Југославије, остале су претходно инсталиране снаге које такву обнову нису дозвољавале. Тако је у њима остало све по старом. У главном пројекту САНУ, у Академијином *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, задржан је двонационални назив који је овом делу наметнут у складу са политиком хрватске филологије оснажене Новосадским договором. А образложење за такво решење почињало је у чињеници да у овом речнику има лексичких елемената узетих од хрватских писаца. Дакле, од писаца који су, по осећању Хрвати, али су писали српским језиком. Ни овога пута Србима, и то у њиховој главној институцији, није дозвољено да се понашају као други народи, тј. да имају свој језик. За чланове Академије бирани су они који су били подобни да обављају послове од стратешког значаја за политику официјелног врха Партије и државе. Да не подсећам на баналности које су снаге чиниле тај врх.

Знамо да међу писцима енглеског језика има доста Ираца: Шо, Јејтс, Џојс, Бекет, на пример. Сулудо би било енглески језик не обогаћивати језичким доприносима ових писаца, још неприхватљивије је због присуства тих елемената преименовати исти језик у енглеско-ирски. Зар не би био грех у речнике енглеског језика не уносити речи Индуса Рабиндранта Тагоре? Језичка ситуација је таква да у Индији сви не говоре и не пишу рецимо хинду језиком, већ има много људи који пишу на енглеском језику.

Има ли негде у Европи сличности са нашој језичком ситуацијом?

Ситуација са српским језиком постаће јаснија ако се посебно упореди са приликама једне европске земље, Ирске. У самој Ирској у употреби су два језика: енглески и ирски. Дакле, као у Хрватској. И у Ирској има нешто Енглеза, они су у мањини. Али је у целој Ирској у предоминацији енглески језик над ирским. У Хрватској постоји хрватски језик, али је у званичној употреби само српски. Да је српски у тој држави сасвим превладао то се јасно може знати из историје примене српског језика на територији на којој је образована садашња Република Хрватска. Ситуација је у Републици Хрватској била таква да су у њој Срби и Хрвати били измешани. То није ништа необично. Измешани су били и Срби и Мађари у Мађарској. Али постоје подручја у којима су превасходно живели етнички Хрвати и она у којима су превасходно били насељени етнички Срби. Крајеви са претежно српским живљем су они на којима је била формирана Република Српска Крајина. Ово виђење се лако може проверити на дијалектошким картама и то оним које сам ја прештампавао из издања Југославенског лексикографског завода у Загребу (1988). Из ових карата се јасно види где се све распростиру штокавски говори, а посебно се јасно види где се говори источнохерцеговачки дијалекат. То је дијалекат српског народног језика.

Међутим, постоји нешто што је различито у Хрватској и у Ирској. У Ирској енглески језик није изгубио ни име ни идентитет. Али у Хрватској се српски језик називао до разбијања Југославије хрватскосрпски, а сада се назива хрватски. Ако је тај језик хрватски, онда Срби немају свој језик. Говоре хрватски још боље него сами Хрвати. Тако је казивао председник Хрватске Стипе Месић. Могу се наћи и лингвисти који ће казати да су овај језик Срби преузели од Хрвата. Али такве изјаве науку не обавезују. Треба веровати да ће и политика морати да узме у обзир непобитна научна сазнања. Сви се научници не могу поткупити. Много је оних који ће устати да бране достојанство науке.

Откуда идеја да Хрвати и Срби имају исти језик?

Одговор на питање о границама између српског и хрватског језика можете да добијете из поменутих дијалектолошких карата. Све су оне објављене у издању Југославенског лексикографског завода у Загребу 1988. године. Оне су и наручене од тада водећих лингвиста у сербохрватистици Далибора Брозовића и Павла Ивића. Из ових карата је сасвим јасно видљиво шта није нити може да буде српски језик. Ако кажете да је хрватски исто што и кајкавски, можете да имате у виду подручје око Загреба, Вараждина и Крижеваца. Ако кажете да је хрватски исто што и чакавски добијате исто тако једно мало подручје на приморју, превасходно на острвима. Било је у прошлости филолога који су Хрвате изједначавали са кајкавцима. Али је било и оних који су кајкавце изједначавали са Словенцима, а праве Хрвате само са чакавцима. Та прича је прилично компликована. Не морамо у њу да улазимо. За нас који хоћемо само да утврдимо идентитет српског језика она није неопходна. Из те компликоване приче довољно је ипак да схватимо да је колач, који је по логици славистике припадао Хрватима, био релативно мали. И тако мали он је довољан да неке језичке заједнице опстану. Таквим колачем су се задовољили други словенски народи. Али он није био довољан за хрватске идеологе и филологе који су имали амбиције да свој народ увећају. Односно, није био довољан за Аустрију која је те амбиције хтела да употреби, све док јој се узде нису отеле из руку.

Да би увећали свој простор, хрватски идеолози и филолози, уз учешће Аустрије, смислили су да то учине на рачун штокавског. Пошто сам се овим проблемом већ бавио у књизи *Увод у србистику* (2002, 2003) цитираћу једно место где се о томе говори на стр. 230.

„Млади адвокат Иван Деркос 1831. године објавио је једну књижицу на латинском језику која се зове *Genius Patriae*. У њој је изнео идеју како да се повежу три одвојене краљевине: Хрватска, Славонија и Далмација, у којима се различито говори, а и говор се различито назива. Деркос је створио пројект повезивања популације која настањује три краљевине на основу једног

наречја којима се у њима говорило. Избрао је наречје штокавско, и то с образложењем да оно, наводно, повезује друга два наречја. „Тај се исти далматински дијалекат подудара исто тако с дијалектом Славоније и Хрватске у Војној Крајини (...) Та су поднаречја међу собом слична, кад су слична трећему, наиме српском“, каже Деркос (1930:98). Деркос, дакле, зна (и каже) оно што о други знају и казују: да је штокавско наречје српско. Укључивањем штокавског наречја у хрватски језик, Деркос, у ствари, обнавља панкroatистичку идеју Павла Ритера Витезовића. Без укључивања српског језика, панкroatистичка идеја ни у којем облику није била могућа.

Да ли се српски и хрватски језик, упркос томе, могу разделити?

Замишљену и изведену операцију око мешања национално-језичких идентитета Хрвата и Срба покушаћу да објасним на једном посве једноставном примеру. У Срему ја имам викендицу а у воћњаку петнаестак шљива. Кад дође време за брање, добијем скоро пуно буре шљива. Али мој рођак, сељак, у близини, има 10-20 пута више. Међутим, он никако не прихвата мој предлог да шљиве помешамо. Јасно ми даје до знања, у шали, да ће моју ракију правити од мојих шљива, дакле одвојено. (По принципу: чист рачун, дуга љубав). Добићу од свог дела ракије тачно онолико колико испадне. Кад бисмо шљиве помешали, ко зна колико бих могао од њега да тражим као свој део.

Нажалост, било је више српских филололога који су у прошлости прихватили идеју да се српски и хрватски језик помешају. Коначан чин тог пристајања одвио се на Новосадском договору, у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине. Па ипак ово мешање језика није толико компликовано да се не би могло научно јасно раздвојити шта је чије. Показао сам на часу, који сам помињао, да је то могуће. Тада сам ја пред студентима полагао испит. А они се према мом доказном поступку нису односили равнодушно, јер се тиче и њих и њихове будућности. Морам да признам и следеће. Мада ми језик није најосновнија струка, схватио сам да у ову врсту филолошких послова морам

да се умешам. Јер имам друге квалификације које обично филолози немају. Опет да поновим: моја основна струка је методологија поучавања књижевности, дакле, једна врста логике. А логика се, између осталог, бави и дивизијом чињеница, дивизијом појмова. Дивизија (део) је нешто чиме се, као делом своје стукe, стално бавим. На часовима мојих семинара једна од обавеза била је и тумачење књижевних дела, дакле херменеутика. Херменеутика је нешто чиме се језички стручњаци само повремено баве. Бавећи се књижевношћу, човек моје струке мора да се бави и језиком. Из свих тих области полагао сам испит у бројним књигама. Поврх тога, треба имати у виду и да сам објавио и две књиге о логосу. Ако кажемо да је Павле Ивић био врх српске лингвистике друге половине 20. века, приметићете да он ове квалификације није имао. Лакше га је било отуда превести жедног преко воде.

Да се опет вратимо теми. Како је дошло до мешања српског и хрватског језика?

То је релативно лако схватити. Треба само имати у виду неке веома доступне, чак и познате, чињенице. Два пута сам штампаво најчувенију књижицу Људевита Гаја *Кратка основа хрватско-славенског правописања* (1830). Она је писана, по ауторовим речима, хрватским језиком (кајкавским) у упоредном преводу на немачки језик. Пет година касније, Гај ствара Илирски покрет. Том приликом објављује да су сви балкански словенски народи (Словенци, Хрвати, Срби и Бугари) један народ, Илири, и да имају један језик - илирски. Да би остварили јединство илирског језика овако схваћених Илира, састављених од четири народа, илирци постепено напуштају свој хрватски језик и почињу да пишу најраширенијим наречјем језика проглашеног илирским, тј. српским језиком, или у другој терминологији српским наречјем илирског језика. Тако је, на једноставан начин, испало да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик. Поступак је отприлике овакав: пошто рецимо, Грци у Уједињеним нацијама говоре енглеским језиком, онда и Грци, с правом, енглески је-

зик могу називати грчким језиком. Као што би га и Срби могли, са истим правом, назвати српским.

То што су илирци урадили није необично. И други народи напуштају своје језике и пишу другим језиком. Тако су чинили и Срби почетком 18. века. Они су, познато је, напустили свој српски језик и почели да пишу најраширенијим словенским језиком, руским. Али Срби овом језику, сем спорадично, нису мењали име. Срби, у 18. веку, једно време су писали и на руском и на српском. Тако су чинили, на пример, најзначајнији писци српског православног барока, као што су Венцловић и Орфелин. То није појава непозната у свету. Пракса која је била уобичајена међу Србима у 18. веку, у преддоситејевско и предвуковско доба, уобичајена је и другде у свету. Туђи језици се преузимају. Али се име и идентитет преузетог језика не мења.

Међутим, илирци су променили име језику који су преузели. Учинили су то, ипак, на неуобичајени начин. Они преузети језик нису називали српски, како су га звали Срби. Они су тај језик звали илирски. Узели су назив како је Аустрија доследно, већ деценијама, називала српски. Ни то понашање званичне Аустрије није несхватљиво. Сви словенски народи Немце не називају онако како они сами себе називају, нити њихов језик онако како га они називају. Али замена немачких израза Дојчер и дојч шпрахе (*Deutscher, Deutsche sprache*) словенским називима за Немце и немачки језик, не значе и промену идентитета ни Немаца ни њиховог језика. Са појавом Илирског покрета, међутим, дошло је и до промене не само назива него и идентитета српског језика. Илирци су, називајући српски језик илирским, и у текстовима писаним на српском, у ствари тешко подривали идентитет српског језика. Испало је, на основу тог трика, да су два народа, Срби и Хрвати, створили један те исти језик. А пошто је тако, онда је природно да сваки од тих народа задржи национално име језику који је створио. Па је, опет помоћу тога трика, испадало да су Срби једно, а Илири друго. Штавише дугорочно се спроводила политика по којој се израз Илири односи превасходно на Хрвате. Али се ова крупна игра ипак научно лако може разрешити, ако се у помоћ дозове семиологија и херменеутика. Треба ра-

чунати да наука може да објасни и осветли и оно што је скривено.

На жалост, Илирски покрет је био почетна идеја идеје југословенства. У југословенском периоду морало се на трик илирског покрета гледати као на нешто позитивно. Школски систем, кроз који сам прошао, а кроз који су, пре и после мене, прошле бројне генерације, сугерирао је став да се илирско име односи превасходно на Хрвате. Као и други, и ја сам школи веровао. Кад сам сам почео да истражујем, испало је да школа коју учимо обмањује. Обмањивала је, не само школа, већ је обмањивала и цела држава Југославија, створена на основама хрватске идеје југословенства. У њој су могли да опстану кадрови који су се у ту идеју уклапали.

Како је званична Аустрија називала Србе?

Школа, кроз коју смо прошли, казивала је: Аустрија је Србима који су се доселили на просторе аустријске државе, приликом Велике сеобе 1690, давала привилегије. Овим привилегијама су аустријски цареви обдаривали српске патријархе. Као стручњак за методологију, сматрао сам нормалним да и те тврдње треба проверити. Показало се да није баш тако како школски систем тврди. У више наврата су те привилегије објављиване. Последњи пут их је објавио Динко Давидов (1994). Ове привилегије су објављивне и на латинском и немачком језику, а све су преведене и на српски. Никакви се Срби и српски патријарси у њима не помињу. Говори се о Илирима, илирском народу, илирским патријарсима или патријарсима Илирика. Историчари знају да је у другој половини 18. века у Бечу постојала Илирска депутација и Илирска дворска канцеларија намењена Србима. Пун је Војвођански архив у Новом Саду докумената о илирском језику. Тако је званична Аустрија називала српски језик, као што је и Србе називала Илирима. Нешто са официјелном српском науком, очигледно није у реду.

То што је Аустрија радила пре појаве Илирског покрета, донекле је нормално и разумљиво. Ни Срби и остали Словени не

називају Немце онако како они себе називају ни њихов језик онако као што га они називају. Међутим, Аустрија је, ипак, преко Илирског покрета, урадила нешто нечестито. Позивам се на резултате истраживања мог покојног пријатеља академика Јана Кмећа. Истовремено у два дела Аустријске монархије јављају се два покрета. Међу Хрватима се јавља Илирски покрет на челу са Људевитом Гајем. Циљ је овога покрета да покаже да Хрвати и Срби имају један језик. Други је Покрет Људевита Штура који делује међу Словацима. Његов је циљ да Словаци напусте дотле заједнички књижевни језик са Чесима и да убудуће пишу на свом словачком језику, а не на чешком како су и највећи Словаци доба (Шафарик, Колар) чинили. По Кмећу оба ова покрета јављају се истовремено, 1835. и трају седам година, до 1843. Не можемо се отети утиску да је у настанак ових покрета Аустрија умешала прсте. Исходи су познати. Чеси и Словаци су крајем 20. века на цивилизован начин поделили заједничку државу јер је све битно у њој било подељено, подељени су језици па су са њима и подељени народи. На простору српског језика, преименованог у двонационални језик, дошло је до крвопролића. Није тешко схватити да је у основи тога крвопролића било нерешено, или замућено, језичко питање.

Каква је у свему томе била улога Вука Караџића?

Треба јасно одвајати чињенице које сведоче о томе како се Вук за живота понашао од чињеница како се то његово понашање накнадно тумачи. Признајем оно што се и мимо мог признања може закључити: да сам прошао кроз образовни систем који је у нас владао. Језик су ми предавали Милка и Павле Ивић, најчувенији српски лингвисти после Белића. Кад је дошло до краха Савезне Републике Југославије и краха српскохрватског језика, и мени се учинило нешто што се ширило као истина: за све је најкривљи Вук Караџић. Он нас је помешао са Хрватима, и ево шта смо дочекали. Треба се одрећи и Вука Караџића и једноставно га уступити Хрватима.

Међутим, ради разумевања природе мог накнадног ангажовања, али и ради потпуније истине, опет морам да упозорим и на чињенице које нас враћају на струку. Предмет Методологија проучавања књижевности наследио сам од Светозара Петровића, који га је у ондашњој Југославији, у Загребу, први почео предавати. Чинио је то као човек који је често боравио у Америци. Али је чак студирао и у Индији, и био о филолошким тенденцијама прилично обавештен. Па ипак, у овом предмету није истрајао. Као његов наследник десило се да објавим први универзитетски уџбеник из овог предмета на свету (1985, 2000). Да објавим, такође, и пратећу хрестоматију, па и још једну књигу из методологије (*Логос и парадигма*, 2000). Ове чињенице су важне да би се схватило откуда се код мене јављају пориви да се бавим историјом филологије. Али и откуда се јавља амбиција да се у Србији промени модел образовања и да се врати у европске токове. Па и да се Вук схвати у контексту свог времена. У питању су превасходно стручни разлози.

Преиспитивању филолошке прошлости, дакле, нисам пришао као човек који је прошао кроз један образовни систем, па се у њему утопио, већ као неко ко је морао да стекне шире увиде у ту област. А то значи да нисам морао да останем заробљеник једног образовног система.

Има ли основе да се, поводом овог предмета, питамо о односу струке и политике?

Разуме се да има. Моја сазнања о поступцима људи сличне струке, филологије, поражавајућа су. Нарочито су таква кад је у питању однос према Вуку. Све своје ставове Вук је изградио пре појаве Илирског покрета (1835). Када прочитате закључке Комисије која је представљала резултате Новосадског договора, па видите како се овај чин из Титовог доба представља као наставак дела Вука и илираца, постидите се од науке. Људи су свашта у стању да напишу. Вук се јавио 1814, године, кад је Гај имао свега пет година. Једна моја студенткиња, у семинарском раду, цитирала је неколико текстова Павла Ивића у којем најзначајни-

ји српски филолог краја 20. века каже да је Вук ставио потпис на *Књижевни договор* у Бечу по коме су Срби и Хрвати један народ. Четири пута сам прештампавео Бечки договор. Тврдим да се у Договору не помињу ни Срби ни Хрвати, а не помиње се ни српски ни хрватски језик. То свако може да провери у овом тексту од непуне две стране. У тексту се само даје до знања да популација, која говори један језик (а изражава се екавски, ијекавски и икавски), и дели се на вернике источне и западне цркве, чини један народ, и да, као један народ, треба да има и једну књижевност и један правопис. Интерпретације да је Бечки договор на било који начин изједначио Србе с православцима, а Хрвате с католицима, једноставно не стоје. С друге стране, ставови изнесени у Договору да истим језиком говоре припадници источне и западне цркве кореспондирају са Вуковим ставом да српски језик има три наречја (јужно-ијекавско, источно-екавско и западно-ијекавско) и да Срба има три вере: православне, католичке и муслиманске. Ти ставови, такође, кореспондирају са Вуковим ставом да припадници разних верских заједница чине један народ, а не кореспондирају са накнадно наметнутим ставом да су Срби и Хрвати један народ по језику а два народа по вери. Сасвим јасно: Вуку је, дакле, тек накнадно подметнут став да Срби и Хрвати говоре истим језиком, али се по вери разликују.

У образовном систему кроз који смо прошли пласиран је став да је Вук имао необичан став да Срба има три вере. У својој најчувенијој књизи *Српски народ и његов језик* (1971) Павле Ивић је такав Вуков став тумачио Вуковом жељом да Срба буде што више (стр. 182). Проверавао сам тај став код других народа у духу методологије, дисциплине којом се бавим. Испадало је савим јасно да Вуков став није нимало необичан, већ принципијелан. Немаца има три вере, Мађара две, Пољака две или три итд. Зашто би Срби били другачији народ!?

У Српској академији наука сада важи став о томе да се на овим просторима говори српски, хрватски, бошњачки.

„Предложићу политичарима да се наш језик преименује у бошњачко-хрватско-српски”. Тако је јавно у НИН-у, предложио сам председник Одбора за стандардизацију српског језика (од 5. маја 2007). Преведено на онај српски језик који цео свет разуме, одмах се ограђујем од оваквог предлога. У њему видим непоследну примену двојних стандарда. Један стандард за све друге језике, други за језик којим управо ми говоримо и пишемо.

Колико видим, главни српски проблем данас јесте у томе што су Срби изложени политици двојних стандарда: што једни стандарди важе за друге народе, а једни само за Србе. То су и многи Срби на кључним местима схватили. Нису, нажалост, схватили да се двојни стандарди пласирају и у највишој српској научној институцији. Ова институција се понаша као да је погубила памет. Ја, који се стално бавим кореспонденцијом међу членицима, постављам оваква питања: Да ли се још неко овако односи у свету према свом језику? Одговор је - нико! Да ли се Српска академија некад, у предгитовско време, овако односила према истом језику? Одговор је - није!

Постављам и оваква питања: да ли Вукова задужбина следи Вукове ставове? Одговор је - не следи.

Усуђујем се да поставим и овакво питање: шта ми Срби можемо да очекујемо од оваквих националних институција? Одговор је - можемо да очекујемо само нова и нова страдања.

Шта треба да учинимо да се спасемо? Одговор је - треба да се потрудимо да се не спрдамо са науком и научним резултатима, да не мислимо да ћемо икога преварити ако Вуку подмећемо ставове које није имао.

У сагледавању ове проблематике некакво место треба да има и наука?

Више пута сам чуо да се каже: препустите ствар науци; односно: препустите ствар научницима. То је дакако разумљив израз поверења и у науку и у научнике. Овакав израз има пуно смисла у срединама где наука не служи у ваннаучне сврхе. Али такво поверење нема места код нас где се наука, од југословен-

ског периода, по правилу злоупотребљава. Као човек који је провео највећи део свог радног века у једној научној институцији, морам да кажем да, на жалост, имам веома лоше искуство са људима који имају научне квалifikације. Огромна већина њих ће на свашта пристати. Јер се тако градила научна каријера! Стицајем околности, спадам међу ретке стручњаке за методологију. Да би се извесна предност познавања ове струке схватила, треба обратити пажњу бар на две речи из наслова дисциплине: метод и логос. Нема науке где нема метода и не може је бити где нема логоса. Определивши се да стварно будем научник, определио сам се и за одређено понашање.

А сад ево провере ове нове дисциплине на делу. Већ од средине деведесетих залагао сам се да се на новосадском Филозофском факултету институционализује србистика, да као дисциплина уђе у систем других филолошких дисциплина. Неко „одзго“, а можда и „одоздо“, стално је саботирао овај предлог. Није дозволио да се угради логос у институцију која мора да буде логоцентрична, јер претендује да буде научна. Таква ситуација, са двојним стандардима, води само ка царевању пато-логије. Зато може да има само тешке последице.

Да пређемо на разматрање конкретне ситуације.

Замислите да је политичка ситуација у земљи другачија, да на челу државе или покрајине Војводине имате људе који ове проблеме схватају озбиљно. Тада би се морало десити да први људи у Војводини, на пример, као што су данас Шандор Егереши и Бојан Пајтић, оду на Филозофски факултет у Новом Саду и јасно саопште: „Овако више не може!“ Новом Саду треба Факултет на којем се поштују научни принципи. Не могу националне филологије и национални језици да се третирају различито!

Нажалост, тако нешто се сигурно неће десити. Јер стање у којем јесмо није нормално. Да је стање нормално, не би се ни чекало да политички прваци дођу у ситуацију да чине овакве гестове. Уколико се деси да челни људи у Војводини закажу, не би смели да закажу медији. Они би политичаре због таквог њиховог

понашања требали да поткаче. Или би их поткачили људи из других странака. Ствари би се почеле да се одвијају тако да би, најзад, морале да дођу на своја места.

Нажалост, као и у Војводини, такво је стање и друг-де у Србији, на другим универзитетима. Људи на одговорним местима (не само у власти, него и у медијима, у политичким странкама) не раде оно што би, пре свега, требало да раде. То се најбоље види по томе што хоће да улажу у науку уопште, а не пада им уопште на памет да треба ишта да знају о научној дисциплини о Србима. Не иде нам овако лоше без разлога. Како сејемо, тако и жањемо. Код других народа је другачије.

Како је код других народа?

Други народи бар немају проблеме са идентитетом које ми имамо. А поменути проблеми нису само академски. Они су код нас животни, везани за опстанак, а изгледа да се свуда другде решавају, а не решавају се само код нас. На простору бивше Југославије овакви проблеми постојали су само на подручју српског језика, ваљда јединог на свету који се на разне начине преименује. Резултат неодговорног понашања јесу стотине и хиљаде побијених, хиљаде и хиљаде обogaљених и протераних. То су чињенице које имају неке везе са филологијом. Не разумем људе моје струке који немају озбиљан приступ, нити желе да разговарају озбиљно о овим проблемима. Не разумем ни политичаре који над овим проблемима ћуте и не чине ништа. Као да је све у предприступним фондовим Европске уније. Као да ови проблеми нису настали пре и мимо ове Уније и да се и после евентуалног уласка у њу морају решавати на начин како се овакви проблеми решавају свугде на свету.

О ФИЛОЛОШКИМ СТРАТЕГИЈАМА

Срби се, то сви осећамо, још нису политички снашли после разбијања Југославије. Зашто?

Потребно је, због тога, у оваквом једном тренутку наћи одговоре на неколико питања која су од стратешког значаја. Значи, наћи одговоре на она питања која се не тичу непосредно садашње ситуације, већ се тичу стратегија које треба имати у виду. А стратегије су нешто дугорочно, што се тиче историје и историјских решења. Издвајам бар четири стратегије које су „у игри”. Једно је стратегија европска, друго је словенска, треће је српска, четврто хрватска.

Прве три стратегије (европска, словенска, српска) јавиле су се готово истовремено (крајем 18. и почетком 19. века) и биле су у сагласности. Међу њима је владао логос. Овај логос се изражава односом: опште (европска стратегија), посебно (словенска стратегија), појединачно (српска стратегија). Доситеј Обрадовић и Вук Караџић, српски прваци из времена стварања европских нација, а то је крај 18. и прва половина 19. века, мисле као европски људи а истовремено и као први људи словенског света. Њихова схватања могу се проверити у кореспонденцији са схватањима других њихових савременика. Они доследно мисле као Европљани: оно што важи за европске и словенске народе треба да важи и за српски народ; што важи за разне европске и словенске језике, треба да важи и за српски језик. И да не набрајам.

Од ових стратегија одступа хрватска стратегија. На њу треба посебно обратити пажњу јер нас се непосредно тиче. Стратегије околних словенских народа (рецимо бугарска или словеначка) за нас нису толико значајне, јер се нису уплеле у нашу субину као што се уплела хрватска стратегија. Оне су, углавном, сагласне са европском и словенском стратегијом. Хрватску стратегију, међутим, треба имати у виду да би се могло сагледати куда све води одступање од европских модела.

Обратимо пажњу на Илирски покрет. Он наступа са ставом да четири балканска словенска народа (Бугари, Срби, Хрвати, Словенци) нису никакви посебни народи, већ да су један народ, Илири. После више од века и по од покрета видимо да је ово решење било неодрживо. Где је онда логика те стратегије? Некакве логике је ипак било. Она је у томе да се прогласи да сви ови народи имају један језик, илирски. А пошто је тако, Хрвати могу да преузму српски језик јер је он, зато што је и илирски, истовремено и хрватски. А кад је тако, онда испада да не преузимају туђ језик, већ управо једно наречје свог језика. Логика је у томе да се језик отме од другог народа и да се прогласи својим.

Историјска је истина да је југословенство, оно које је било на делу у југословенском периоду, хрватска идеја, пре свега идеја Штросмајерова. И та идеја је одувек била на климавим ногама. Она је почивала на ставу да су само три балканска народа (Срби, Хрвати и Словенци) један народ, југословенски. Та идеја није сагласна са оном европском и словенском логиком. Али она, ипак, има своју логику. Њена је логика да удовољи хрватским интересима. Идеја је већ почела да се остварује у првој Југославији. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, била је проглашена државом једног народа, троименог и троплеменог, у којој се говори једним троименим језиком, српскохрватскословеначким. Све је, дакле, учињено по Штросмајеру. Треба јасно признати да је краљ Ујединитељ био реализатор туђе (несрпске) идеје. Ту и такву Југославију, која је створена под Александровим вођством, рушио је опет један Хрват Јосип Броз Тито, који је из Другог светског рата доспео на њено чело. И ова Југославија створена је у крви. Десет година после смрти њеног творца, друга Тита, опет је рушена у крви, да би се распарчала по границама које је он исписао. После свега што се десило, било би природно да се Срби питају о идејама које су стајале у оквиру тих дешавања. Односно, да се питају о стратегијама на којима су ове идеје почивале. Мој је одговор да иза ова три чина, везаних за настанак, обнову и разбијање Југославије, јасно стоји некаква хрватска стратегија. Треба отворено признати да су Срби били само извођачи туђе стратегије. Ни прва ни друга Југославија нам

нису биле потребне. Па ипак су се за њено стварање наши сународници оба пута жртвовали.

На питање, да ли су Срби морали да се понашају онако како су се у двадесетом веку понашали, мој одговор је, јасно, негативан. То није некакво накнадно домишљање. Већ сам подсећао на реаговање првака Матице српске Теодора Павловића и Јована Суботића, усмерено против унитаристичке идеје Илирског покрета. То су оне идеје по којима сви југо-славјански (јужнословенски) народи треба да постану један народ, Илири. Павловић и Суботић су на ту идеју одговорили у духу европске филологије. Изнели су став да ова четири народа треба да се развијају као посебни, али блиски народи, који међу собом треба да сарађују. Данас можемо да кажемо да су они били у праву, а да нису били у праву илирци. На жалост, ни у Матици српској за ове њихове идеје се не зна, нити данас жели да се зна. Једини Матичар који је о тим идејама писао јесам ја. Али као што ни ове идеје немају приступа у садашњој Матици, тако у њој немам приступа ни ја. И ту има логике. Логика је у томе да Матица делује као продужена рука туђе филологије. На питање зашто је тако, може се наћи логичан одговор. Има логике у таквом понашању Матице, јер су у њој премоћ добиле снаге које служе остваривању туђих интереса. За ове снаге јасно је: Матица не треба да служи српском народу, нити да наставља своју традицију, као и словенску и европску, већ да служи у неке сврхе које су Матици намењене. Ово је потребно рећи и због снага у Матици и мимо Матице. Оне треба да постану свесне ситуације која је завладала у најстаријој српској институцији. Без тога сазнања ствари се не могу ни исправљати. Један од начина да се из ћорсокака нађе излаз јесте да се подсетимо идеја које су биле доминантне у тој институцији. А то су идеје због којих је Матица основана. Њима се, после пропасти Штротсмајерове идеје југословенства, морамо враћати. Павловићев и Суботићев став да Словенци, Хрвати, Срби и Бугари нису никакви Илири, већ да су они Југо-Славјани (у значењу Јужни Словени) и данас је прихватљив. То није неки ексклузивни став појединаца, већ заборављени став старе институције.

Израз југословенски, тврдите, некада је имао друго значење него што му је дато у време стварања прве Југославије.

Први „конгрес југословенских књижевника“ одржан је у Београду 1904, а други „конгрес југословенских књижевника“ био је у Софији 1905. године. На конгресу су учествовали представници Бугара, Срба, Хрвата и Словенаца. Он се звао „југословенски“ јер се тада израз Југословени односио на сва ова четири балканска словенска народа. Надежда Петровић је, стицајем околности, у Београду организовала неколико изложби „југословенских“ уметника. На њима су, такође, били представници четири балканска словенска (југо-словенска народа). У мојој студији о двома идејама југословенства, српској и хрватској која је објављена на челу књиге *Идеје југословенства и српска мисао* (2007) наводио сам и овакав пример. Пример је, иначе, преузет из књиге *Антологија југословенске мисли и народног јединства* Виктора Новака из 1930. На изложби југословенских уметника, 1912, дакле, једној од оних које је приредила Надежда Петровић, међу посетиоцима био је и владар Србије, краљ Петар Први. Кад званичник уђе у бугарски салон, свира бугарска химна, кад уђе у хрватски свира хрватска, у словеначком - словеначка, у српском - српска химна. Тај догађај јасно показује природу тада владајуће идеје југословенства.

Ако се данас, после свега што се збило, питамо која од двеју идеја југословенства кореспондира са европским вредностима, мој одговор је јасан: кореспондира идеја југо-словенства Павловића и Суботића а никако она која потиче од Гаја и Штромајера.

Сећам се како сам једном, на Палама, причао о српској идеји југословенства једном чувеном историчару. Све су му чињенице познате, али идеје нису. Гледао ме је са интересовањем, али посве пријатељски. Није, међутим, ништа учинио да се ова идеја пласира међу историчарима. Године 2001. о тим идејама сам говорио и на једном скупу слависта на нишком Филозофском факултету. Доживео сам и тамо да будем слушан са посебним интересовањем, као да откривам Америку. Матица српска,

нажалост, никад ме није позвала да одржим предавање о овим њеним знаменитим људима. Матици сам деведесетих година, нудио да одржим предавање о Тихомиру Остојићу. То је филолог чија биста стоји испред зграде Матице српске. Важи за чувеног реформатора у историји ове институције крајем 19. и почетком 20. века. Матица није хтела овакво предавање о једној од најважнијих личности своје историје које би одржао њен стални члан, редовни професор Филозофског факултета. Није у питању нехат и небрига. У питању је била намера актуелног руководства Матице да се не отвори разговор о идејама и људима Матице из прошлости. Јер би се, у том случају, у овој институцији морало нешто битно да мења. Касније је, на мој предлог, један бањалучки постдипломац, Душко Певуља, докторирао на Тихомиру Остојићу. Ствари се, ипак, крећу. Али преспоро, и у односу на потребу, и у односу на могућности.

Шта су то филолошке стратегије и какве су наше?

Српска филолошка стратегија формулисана је у време настајања славистике. Њени главни ставови формулисани су, практично, пре Вука Караџића. Он их је само највише разрадио. Вук је, такође, највише учинио на успостављању србистике као филолошке дисциплине. Ти ставови су, укратко, овакви: Српски језик је један од словенских језика. Срби су „по правди“ (објективно) они који говоре српским језиком и чији су преци говорили тим језиком. Таквих Срба има три вере: грчке, римске и турске. Српски језик се, према рефлексу гласа јат, дели на три наречја: на јужно (ијекавско), источно (екавско) и западно (икавско). Српска књижевност је у основи она која је настајала на српском језику. Српски књижевни језик се може градити на основу било којег од три наречја/дијалекта (јужном, источном и западном). Па ипак Вук преферира највише да то буде јужно наречје (ијекавско) јер највише српског народа тим наречјем говори, јер је у њему написано највише народних песама, јер је на њему писана дубровачка књижевност и због тога што ово наречје има највише блискости са старим словенским језиком. Вук

је, такође, сматрао да се, у актуелно време, Срби православне вере у књижевности служе ћирилицом, а Срби римокатоличке вере - латиницом. Српски језик је исто оно што се у другој терминологији назива штокавским дијалектом. Овом дијалекту су блиски и од њега ипак, различити кајкавски и чакавски.

Хрвати су на почетку прихватили природно место хрватског језика у систему словенских језика. О томе сведочи књижица Људевита Гаја *Кратка основа хорватско-славнског правописања* (1830). У књизи главног Хрвата прве половине 19. века, Људевита Гаја, хрватски језик је исто што и кајкавски. Гај се у тој књизи понео слично као и други словенски филолози. Испало је, по њему, да су Хрвати онолико бројни колико људи говоре хрватским језиком. То су били само Хрвати кајкавци.

Већ од Илирског покрета, а поготово у другој половини 19. века, ова се хрватска стратегија мења. Идеолози илирског покрета, на чијем је челу Гај, више се не задовољавају оним решењем које им је судбина доделила, већ поред својег хоће и туђе. Већ од појаве Штросмајера та стратегија постаје све присутнија. У филологији њен главни представник постаје Ватрослав Јагић. Јагић замењује Словенца Миклошића на месту шефа Катедре за славистику у Бечу. Он је уз то био и уредник часописа *Архив за словенску филологију*. Ставови које Јагић намеће су ови: Хрвати и Срби говоре једним језиком: хрватским или српским, српско-хрватским. Овај језик има три наречја: кајкавско, чакавско и штокавско. Хрвати и Срби јесу по језику један народ. Право име за овај народ требало би да буде Хрвато-Срби. Али се, ипак, у оквиру овог народа могу правити разлике: Хрвати су католици истог језика; Срби су православци; Хрвати пишу латиницом, Срби пишу ћирилицом. Књижевни језик Хрвата и Срба је штокавски. Али се овај језик дели на две половине: на источну и западну. Источном половином књижевног језика (екавицом) пишу Срби, западном половином (ијекавицом) пишу Хрвати.

Јагићева стратегија зачињена је тактиком братства и јединства, претечом оне из Титове реторике. Јагићеву стратегију почињу да прихватају и појединци међу Србима. Не прихватају је, међутим, српске националне институције, ни пре стварања Југо-

славије, али ни после. Не прихватају је ни многи одговорни филолози докле су били слободни, па су слободно могли и да мисле и да одлучују. Тако је било чак и у време Титове Југославије. Јагићева филолошка концепција била је у основи прихваћена на Новосадском договору, у Покрајинском комитету Савеза Комуниста Југославије. Отвореног диктата није било. Али било је оног другог.

Сваки од ових ставова и једне и друге стратегије, и вуковске и јагићевске, вреди коментар. Најкраће о њима се може рећи следеће: Вукова стратегија у пуној мери се уклапа у европске норме. Сви Вукови ставови су и данас прихватљиви. Готово ниједан од Јагићевих ставова се не уклапа у европске норме. Нигде у Европи се није десило да су два народа створила исти језик а остали посебни народи; нигде у Европи неки други језик нема двонационално име; нигде се језик у Европи не именује нити поистовећује са популацијом једне вере.

Вреди, међутим, посебно обратити пажњу и на дефиниције националног језика ове двојице филолога. Ако је српски језик, по дефиницији, исто што и штокавско наречје, тиме није у бити угрожен хрватски језик. Тако се с правом може тврдити зато што је простор кајкавског, односно чакавског, остављен мимо српског језика. Поштован је и принцип идентитета језика и реална ситуација.

Дефиниција хрватског или српског (односно српскохрватског) језика, међутим, подразумева да тај заједнички језик Срба и Хрвата обухвата чакавско, кајкавско и штокавско наречје. Књижевни језик се бира из једног наречја, из штокавског, а то значи са подручја српског језика. Али, историја је јасно показала да је та дефиниција била само пролазна станица на путу ка стратешким конзеквенцама полазне дефиниције хрватског језика. Шта је то хрватски језик? То је по дефиницији, кајкавско, чакавско и штокавско наречје. На томе се гради цела концепција књиге Златка Винцеа *Путовима хрватског књижевног језика* (1978). У таквој дефиницији нема места за српски језик. Српски језик је или само део хрватског језика, или га нема. А пошто постоје Срби као народ, који зна да говори српским језиком (а Срби су чак

и далеко бројнији од Хрвата), на основу овакве концепције овај народ треба да нестане! Другим речима, хрватска филолошка концепција је у суштини геноцидна, ма како се она представљала. У основи свих геноцидних појекција Хрвата је однос према језику. Србима треба одузети језик! Све остало је последица управо тог чина.

Ипак, много лингвиста мисли да српскохрватски језик заиста постоји!

Српски и хрватски народни језик су први слависти јасно разликовали. Разликовао их је и Вук Караџић. Став да је то исти језик наметали су илирци, и Штросмајерови и Јагићеви следбеници. Став Александра Белића изражен у тексту *Вук–ујединилац Срба и Хрвата у књижевном језику* (1947) чиста је конструкција, сачињена из политичких разлога. Такође, из политичко-државних разлога на таквом јединству језика претходно је инсистирала и Аустрија. Водећи рачуна, пре свега, о својим националним интересима, на овој неистини је, све до разбијања Југославије, инсистирала и хрватска страна. А кад је почела да инсистира на подели српскохрватског/хрватскосрпског у *Декларацији о хрватском књижевном језику* (1967) Југославији је већ било одзвонило. Са овом појавом у области језика паралелно се јавља и Масовни покрет у Хрватској. То је била само предигра за оно што се почело дешавати од 1990. до данас.

Став да Срби и Хрвати имају исти народни језик није Вуков став. Вуков је став да Срби и Хрвати имају различите народне језике. Пошто се књижевни језици, по правилу, граде на основама народног језика, тако би требало да буде и са Србима и са Хрватима. Хрвати би хрватски књижевни језик градили на основама хрватског народног језика, а не на основама српског, вуковског, који би затим прогласили за заједнички, па онда и за хрватски језик. Српски филолози су избегавали да кажу тако просту ствар. Њихов некоректан однос према стручним питањима су многи људи скупо плаћали, чак и главама.

Постоји ли прелазни период или време замућивања стања у језичким односима Срба и Хрвата?

У књизи о Новосадском скупу (2008) има једно дугачко поглавље о Бечком договору. У њему је показано да то никако није био договор између Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Један од учесника тог скупа, и један од највећих ауторитета у славистици уопште, Франц Микошич, Словенац, посведочио је Јагићу да Вук никако није пристајао да се тај језик назива српскохрватским. Поменуто сведочење Јагић је објавио у *Историји славјанске филологије* (на руском 1910) а ја сам пренео у својој књизи *Срби и њихов језик* и у поменутим разговорима са Бојаном Радићем. Први уредник *Рјечника хрватског или српског језика*, Ђуро Даничић, претходно је објавио чланак *Разлике између српског и хрватског језика* (1858) подразумевајући под хрватским само чакавски, јер је кајкавски сматрао словеначким језиком. Из академске беседе једног од првих чланова Српске краљевске академије Стојна Новаковића (1888) постаје јасно и зашто је ова институција основана. Она је основана да би наставила са ставовима Вука а не Даничића (после одласка у Загреб).

У Краљевини Србији поштован је назив српски језик у обичају који је тај језик имао код Вука; другим речима није прихвата на иницијатива хрватске стране да језик има двонационално име. Између два светска рата званични назив језика био је тронационалан (српскохрватскословеначки). Али је пробијало и друго становиште, јагићевско, о томе да само Срби и Хрвати имају заједнички језик, српскохрватски. О томе сведочи Станојевићева *Народна енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца* (1928). Обичан чланак о српскохрватском језику писао је Александар Белић. Белић је српском језичком сценом владао више од педесет година. Сам се представљао као да следи Вука а у ствари је следио Јагића. То је била најбоља формула да има ауторитет и у народу, али и у политичким круговима који су спроводили идеју југословенства.

После Другог светског рата, све до Новосадског договора, српски језик се у Србији и Црној Гори називао српски. О томе

могу да посведоче дискусије на Новосадском договору, које су објављене у тематској свесци Летописа Матице српске (јануар 1955) посвећеној овом догађају. А да је заиста било тако могу да посведоче и сва моја школска сведочанства од 1945. до 1957. Тек у последњем разреду гимназије исти језик је уместо српски прозван - српскохрватски. Ништа се у настави предмета није променило, што значи да је језик био исти. Али је он добио новог сувласника. Званичан назив му је био српскохрватски/хрватско-српски.

Указујете да је Новосадски договор био значајан политички чин, један од најзначајнијих у процесу разбијања Југославије!

С научне тачке гледања тај договор је пример како научници могу да послуже у политичке сврхе. Договор није одржан у згради Матице српске, како се обично мисли, с разлогом, јер се тако сугерирало. Договор је одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. Почео је да се припрема 1953, а одржан је децембра 1954. Одвијао се у страшно време, које је у историји запамћено као време Голог отока.

Ситуација је била таква да се на Новосадском договору практично одлучивало не само о судбини српског језика, него и о судбини српског народа, али и заједничке државе, Југославије. Накнадно се можемо питати како су се српски представници на том скупу тако олако одрицали идентитета српског језика. Неки су чинили зато што су искрено следили политику братства и јединства коју је заговарао друг Тито. Такви су, на пример, били уредник Летописа Живан Милисавец и секретар Матице српске Милош Хаџић. Ни по каквом научном критерију њима тамо није би било место. А они су били номинални организатори и аранжери овог скупа. Други учесници скупа имали су „путера на глави“, па су о свом понашању морали да воде рачуна. Главни лингвистички ауторитети са српске стране били су Александар Белић и Михаило Стевановић. Обојица су имали политичке грехове. Белић је био на челу угледних Београђана који су ишли да умоле Милана Недића да се прихвати места председника Владе

народног спаса. После тога био је и међу оним виђеним Србима који су потписали *Апел српском народу* 1942. Да би опстао, на лингвистичкој сцени и другде, морао је да буде кооперативан. Михаило Стевановић је са Радованом Алексићем објавио 1945. *Граматику српског језика*. Тај му грех на Новосадском скупу није био прећутан. Приговорио му је, нико други, него председник Одбора за закључке Мате Храсте. Стевановић се јавно посуо пепелом, изрекао је реченицу карактеристичну за тадашње политичке обичаје: „Поправио сам се.” Тако су Белић и Стевановић на овом скупу обезбедили своје каријере. Никако се не може прећутати да су допустили да се учини нешто веома лоше са нашим језиком. Посредно и са нашим народом.

Да нешто кажемо и о ставу: у почетку је био српскохрватски језик!

Све ове чињенице, али и многе друге, нарочито оне које сам изнео у разговору са Радићем, потребно је имати у виду да би се показало колико је неодржив став о томе да је у почетку био српскохрватски језик, па се он распао. Такав став, на пример, јавно заступа Мило Ђукановић, водећи политичар у Црној Гори. На таквом ставу Ђукановић гради и идеју о праву Црногораца да и они, као и други у бившој Југославији, добију своје парче језика од оног заједничког, српскохрватског. Језички однос Црногораца према заједничком језику он изједначава са односом Хрвата према овом језику.

Нажалост, Никшићанин по рођењу, Ђукановић олако прелази преко значаја који у српском језику има Стара Херцеговина, где је некад спадао и Никшић са околином. Из Старе Херцеговине у су Србију прешли и Вукови преци. Тај крај нема никакве везе са некадашњом Хрватском, из времена кад су се рађале нације на основама националних језика.

Стручњак, ако хоће да се понаша одговорно, мора да призна да је језик, о којем говоримо, био је у почетку само српски. Он је био српски и кад му је Аустрија давала име илирски. Пошто је Аустрија нашла изговор да забрани Илирски покрет

(1843) израз илирски почео да се замењује изразом хрватски. На основу тог трика, испало је да је исти језик подједнако и српски и хрватски. Процес преименовања, учињен тада, практикован је и у првој Југославији. Тада су се за исти језик употребљавала три назива: српски, српскохрватски, српскохрватскословеначки. Све је то чињено без научног покрића, мимо обичаја код других европских народа. У наше време поступак именовања и преименовања доведен је до апсурда. Пет или шест назива за исти језик, то не постоји нигде на свету.

Неодговорни филолози свашта могу да изјаве. Прва реченица Новосадског договора, на пример, гласи: „Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик“. Питао сам моје студенте: који то Срби, укључујући ту и Црногорце, говоре кајкавски и чакавски? Добио сам одговор - нико. Према томе, јасно је да су учесници Новосадског договора стали иза једног става који је, у научном смислу, ништаван. У условима диктатуре свашта се могло постићи. Наука на слична питања треба изнова да да свој одговор, па и на ово. Кад је у питању наука, треба увек имати у виду да је она често бивала излагана разним притисцима. Па ипак је, на крају, морала да сачува достојанство. То значи да не буде ничија слушкиња.

Да ли се сада налазимо на путу решавања језичких питања?

Када кажем да се, и моји истомишљеници и ја, наслањамо на Вука Караџића, то је тачно. Тачно је, међутим, да се наслањамо и на неке Вукове следбенике који су у 19. веку, нарочито крајем 19. века, настојали да обнове традицију српске филологије. Један од њих је Стојан Новаковић, други је Љубомир Стојановић. Указивао сам у својим текстовима, а посебно у књизи *Уводу у србистику* (2002, 2003) на академске беседе и једног и другог филолога. Новаковић је, на пример, у својој беседи иницирао да се прави *Речник српског књижевног и народног језика* (1888, 1893). На основу тога је настао овај Академијин речник, који се од 1959. назива *Речник српскохрватског књижевног и народног*

језика. Љубомир Стојановић је 1896. године у Српској краљевској академији одржао значајну академску беседу. У периоду сербокроатистике ова беседа је била потиснута у заборав. Она је значајна по томе што показује да у Србији, и међу Србима, није било подршке Јагићевој сербокроатистици. У оба издања моје књиге *Срби и њихов језик* прештампам сам и целу беседу, као и Стојановићеву и полемику са Јагићем. Овако изгледа крај ове беседе:

Да није било Гајева илирског покрета, опет би се како тако могло разграничити српско од хрватског. Хрватски дијалекти били би они којима говоре и пишу они који себе Хрватима називају, а *српски* би били они којима Срби говоре. И као год што ја никад *чакавски* дијалекат не могу назвати *српским* у оном смислу у коме то велим за овај дијалекат у коме ово пишем, јер знам да нема ниједнога човека који *чакавски* говори, а Србином се зове; исто тако и Хрвати не треба да се љуте, да је онај дијалекат, којим говоре и пишу, или боље рећи, којим се труде да говоре и пишу у Загребу, дијалекат *српски*, јер до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом назвао; напротив, тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао. Ко би хтео тај дијалекат назвати хрватским, зато што у новије време има Херцеговаца Хрвата, могао би га са већим правом назвати турским, јер има још више Херцеговаца који себе Турцима називају; и то не од скоро већ од три-четири стотине година. Како је бесмислена сва ова препирка о имену, најбоље ће се видети ако претпоставимо да су у исто доба кад и Хрвати примили херцеговачки дијалекат за свој књижевни језик и Бугари и Словенци, и назвали га Бугари бугарским а Словенци словеначким. Зар ми не бисмо изгледали смешни, кад бисмо им стали доказивати да то није језик ни бугарски ни словеначки већ *српски*.

Да се макар у другом народу десио случај, да се једно племе одрекне свог дијалекта и пригрли у књижевности језик свога многобројнијег брата, коме је лепоту језика и богатство народне књижевности признала цела образована Јевропа, као што је то био случај са Гајевим покретом, тај би случај био сматран као срећан за оба племена. И то што би код сваког другог народа донело срећу, нама је донело несрећу. У место слоге, братства и јединства наступио је раздор, мржња и поцепаност о каквој се

пре Гајева рада није ни сањало да уопште може искрснути међу нама и Хрватима.

Жалостан факат о ком не могу ни да говорим, јер сам већ дошао на границу одале почиње политика. (331)

У време када је ова полемика писана, сматрало се (бар у круговима којима је припадао Стојановић) да је кајкавски језик словеначки. Лексички елементи кајкавског, на пример, све до 1948. нису улазили у *Рјечник хрватског или српског језика* који је издавао ЈАЗУ. Стојановић је, у ствари, настављао да указује на разлике између чакавског и штокавског, као на разлике хрватског и српског језика. Али је био потпуно свестан чињенице, коју је јасно и изражавао, да су Хрвати преузели српски језик. Тачно је знао и када се то десило: у време Илирског покрета. Видео је да је та ситуација лоша, али није знао како да из ње изађе.

Сматрам да су присталице Покрета за обнову србистике учинили корак даље од наших претходника, Новаковића и Стојановића, који су се, такође, у своје време, надовезивали на Вукова схватања. Српска фиолологија у двадесетом веку схватила је како је дошло до тога да Срби и Хрвати имају исти језик. Илирци су, на пример, напустили кајкавски, и прихватили српски. Процеси који су водили ка стварању Југославије водили су ка томе да српски језик остане али да му се дода још и туђе национално име. Тако се у свету не ради. Као што многи народи напуштају своје језике и пишу енглески, или шпански, тако су и Хрвати преузели српски. Тај проблем наука може, дакле, да реши онако како се слични случајеви решавају. Али она не може да реши оно што спада у сферу права. Тим питањем треба да се баве правни стручњаци.

Да ли су Хрвати регистровали српске вредности као сопствене?

Кад је Хрватска, код УНЕСКА, регистровала латиницу као хрватско писмо, многи међу Србима реаговали су тако што су рекли: нама још остаје само ћирилица. У књизи *Српска писма*

показао сам како изгледа латиница коју су створили Хрвати; прецизније како изгледа латиница коју је створио Гај за хрватски језик (гајица). Нико нема против тога да Хрвати региструју као хрватско латиничко писмо оно које су сами створили. Али треба да имамо против тога да региструју латиницу у Вуковој и Даничићевој варијанти као хрватско писмо. То је кривотворење. Сада се у српској јавности јављају протести што је Хрватска код УНЕСКА регистровала ојкачу као хрватску вредност. Мораће у пакету да се постави питање, шта је чије!? Мој став је да националне вредности треба чувати и бранити као целину, а не да неке треба бранити, а неке не треба.

Нико, такође, не може да буде против тога да се региструје било где хрватски језик, односно, језик етничких Хрвата. Значи, да се као хрватски региструје онај језик који су Хрвати сами створили. Као што нико не би у принципу имао против да се региструје и језик етничких Мађара, или језик етничких Шиптара. Али треба да будемо против тога да се српски језик региструје као хрватски.

Вероватно да нико на свету није настојао да неку од стандардизација енглеског прогласи посебним језиком. Зна се, на пример, да се енглески енглески и амерички енглески разликују. Али и да је то, ипак, енглески. Није спорно да су загребачки филолози на „свој начин” стандардизовали српски језик. Али му тиме нису променили идентитет. Он је остао српски у загребачкој стандардизацији!

На потезу су, изгледа опет, паметњаковићи...

Постоје паметњаковићи који кажу: у Хрватској више нема Срба католика, сви су кроатизирани. Они који тако говоре не знају, у ствари, по коме тачно највише ударају. А ударају, посред среде, по Римокатоличкој цркви. Испада, црно на бело, да ова црква није католичанска, дакле општа, јер да је католичанска у њој би било места за све народе. Испало је да у овој цркви нема места за цео један народ, за српски народ, који је у историји ове цркве стекао једну од највећих титула, титулу Примаса срп-

ског, односно Примаса Србије. Слажем се с тиме да се католичка црква није понашала како треба у време Другог светског рата, да у њој има доста лоших људи. Али исту ситуацију видим и другачије. У католичком свету и у самој тој цркви има и довољно поштених и одговорних људи који се са оваквим оптужбама неће помирити. Учиниће све да се грешке исправе и да се ова црква не служи злоупотребама. Сем тога, Црква, као целина, дужна је да одбрани своју бит. Кад престане да буде католичанска црква, постаје обична политичка организација. А то ова Црква сигурно неће допустити.

Са позивањем на европске вредности, са одбацивањем двојних стандарда, можемо дакле да решимо питање свога језика, а преко језика и питање свога националног идентитета. Не видим друго решење већ да се у свему и доследно понашамо као и други народи.

Да разбистримо то питање, да нешто кажете о значењу термина народни, књижевни и стандардни језик.

Књижевни језик има значење у односу на друге управо поменуте појмове. Дакле, у односу на народни и стандардни језик.

Народи се, у принципу, разликују једни од других по језику којим говоре. Али унутар народних језика постоје извесне разлике. Народни језици су састављени од разних дијалеката. Односно: народни језици могу се поделити на више дијалеката. Да би народ једног језика могао да комуницира, националне филологије су, у новије време, бирале неки дијалекат (у другој терминологији: наречје) за књижевни језик. Такав језик би се наметао као обавезни за све који пишу једним националним језиком.

Овакав избор у већине европских народа чињен је у 19. веку. Такав избор имао је да учини и Вук Караџић. Пошао је од знања да српски језик има три основна наречја: источно, западно и јужно. Које од тих наречја изабрати? Вук је сматрао да највише разлога иде у прилог наречја којим је сам писао: наречја јужног, ијекавског. Имао је, међутим, разумевања и за чињеницу да је знатан део новије српске књижевности настао на источном

наречју, на екавском. Једно време се колебао. Најзад је нашао најбоље решење: нека се пише на било којем од три наречја, само нека се пише правилно. Разлике између тих наречја ионако нису велике. Показују се само у изговору гласа јат.

А да те разлике стварно нису велике, могу да посведочим из личног искуства. Годинама сам предавао у Никшићу, на Палама и у Бања Луци. Говорио сам својим слушаоцима, разуме се, екавски. Сви моји слушаоци су били ијекавци. Апсолутно никакве проблеме нисмо имали у комуникацији. Разлике смо уочавали и моји студенти и ја тек кад бисмо на њих обраћали пажњу.

Постоји истина да су двојица најзначајнијих следбеника Вука Карацића, рођеног ијекавца, били Ђуро Даничић и Бранко Радичевић, обојица рођени екавци. Новосађанин по рођењу Даничић се, као што је познато, одлучио да пише као и Вук, ијекавски; Бранко Радичевић је писао екавски. То је за систем изражавања српским језиком било потпуно нормално. Филолог Стојан Новаковић, при крају 19. века, могао је само да констатује то реално стање: Срби су за књижевни језик прихватили највише екавски и ијекавски, па је он оба изговора прихватио као основе српског књижевног језика.

Одавно је примећено да Вук није писао баш доследно онако како се у његовом крају говорило, да је свој језик мало уштимавао. Та запажања нису без основа. Изабравши ијекавски за књижевни језик, којим ће углавном доследно писати, он је ипак тај језик дотеривао. Другим речима, држао се извесних правила (стандарда). Остало је питање: како изабрано наречје за књижевни језик стандардизовати? Вук је стандардизацију српског језика ијекавског изговора извео најпре практично, самим тиме што је то наречје највише користио. У употреби језика држао се, значи, извесних правила, мада она нису била формулисана. Тако је и са граматиком. Граматика сваког језика постоји, свеједно да ли је написана или није. Кад се та правила, која у језику постоје, прикажу и формулишу, настају књиге које називамо граматиком. Функција је писаних граматика или правописа да једно језичко стање из имплицитности доведу у стање експлицитности. Слично је било и у правопису којим се Вук служио. Најзад, на бечком

Књижевном договору, на молбу осталих учесника, Вук је написао свој чувени текст: *Главна правила за јужно наречје*. У тексту је имлицитна правила (дакле она која постоје и мимо филолога) Вук само експлицирао. У тим главним правилима он је, у ствари, извршио стандардизацију српског књижевног језика ијекавског изговора. Ијекавски који је тако представио није после тога био само једно наречје народног језика, већ је био и стандардни језик, тачније: стандардизовани књижевни језик.

Ради бољег разумевања ових проблема, вреди знати и ову чињеницу. На захтев Хрватског сабора, лингвиста Иван Броз је направио 1892. *Хрватски правопис*. У предговору тој утицајној књизи (јер иза ње стоји ауторитет Хрватског сабора) аутор јасно истиче да је овај правопис радио на корпусу дела Вука и Даничића, и да се доследно држао Вукових *Главних правила за јужно наречје*. Питао сам студенте: какав је то хрватски правопис кад Броз, кајкавац, прави правопис на материјалима дела тада најчувенијих српских писаца и језикословаца и на главним правилима за јужно наречје? Сећам се да су се моји студенти искрено смејали тим чињеницама. Не кријем да се моји професори нису тако понашали.

Показивао сам студентима *Рјечник хрватског језика* аутора Ивана Броза и Фрање Ивековића из 1901. године. У тачки десет предговора овог *Рјечника хрватског језика* јасно пише да је он прављен на корпусу дела Карацића, Даничића, Његоша и Милана Ђ. Милићевића. Опет сам био у прилици да питам: какав је то речник хрватског језика кад Хрвати кајкавци, Броз и Ивековић, праве речник на материјалу све самих српских писаца? Оно што виде студенти, неће да виде лингвисти. Недавно су се у Матици хвалили да су објавили први једнотомни речник српског језика после Вуковог *Српског рјечника* из 1852. Користим прилику да питам: ако би речник на материјалу - Вук, Даничић, Његош, Милићевић правили Кинези, да ли би то био речник кинеског језика? Зашто право име овог Броз-Ивековићевог речника није *Рјечник српског језика*?

Постоје ипак неки договори језикословаца. Ни Ви не спорите да се Новосадски договор догодио.

Договора има разних, па и оних који се тичу језика. Сваки међународни скуп експлицитно или имплицитно почиње договором око службеног језика. У Скупштини Србије има посланика Мађара, Шиптара, Бугара, Рома. Свако од њих, колико знам, има право да говори својим језиком. Па ипак се говори једним најраширенијим језиком, српским. Слично је и у Генералној скупштини УН, или у Савету безбедности. И тамо постоји неколико службених језика. А који су то језици, односно који ће бити изабрани као језици комуникације, (или, у другој терминологији, као службени језици), о томе постоји неки договор, па макар и прећутни. Слично је и са другим међународним скуповима који се одржавају на разним деловима света.

Поводом ових договора, има смисла поставити овакво питање. Да ли се, на пример, енглески језик може сматрати заједничким језиком свих који се њиме служе или којим су се служили у одређеним приликама? Ако се тим језиком служе Индуси, Авганистанци, Грузијци, Румуни, Мароканци, Аргентинци, Срби, да ли представници ових народа имају право да тај језик називају индуским, авганистанским, грузијским, румунским, мароканским, аргентинским, српским? Или тај језик остаје енглески, било ко се њиме служио? Одговор се зна. Али, тако треба да буде и кад је у питању српски језик.

Како је било са Бечким договором?

Може се знати и тачно шта је било на бечком *Књижевном договору* (1850). Текст Договора је објављен, а објављена су и имена потписника Договора. Бојан Радић, у разговору са мном, „изнудио“ ми је да у целом једном поглављу његове књиге и практично покажем смисао тог Договора. Овога пута задржавам пажњу само на једно од тумачења, које је сасвим без основе, али, на жалост, најраширеније: да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. У тексту се не помињу ни Срби ни Хр-

вати, не помиње се ниједно име језика. Међу потписницима Договора постоји и један Словенац (Миклошић), тада првак у славитици. Какав је то договор две стране, кад се на прсте, могу избројати три стране?!

А како се једна таква интерпретација шири и популаризује, може да илуструје телевизијска серија *Вук Караџић*, сценаристе Милована Витезовића и редитеља Ђорђа Кадијевића (1987). У овој одличној телевизијској серији постоји једна лепо изведена секвенца посвећена овом Договору. У неком бечком салону, окупила се група људи. Сцена очигледно приказује чувени Договор. Бар једну личност лако препознајемо. То је „главом и брадом” Вук Караџић. Према овом оријентиром можемо да претпоставимо и ко су били други учесници Договора. Мики Манојловић (који игра Вука), колико се сећам, каже једну реченицу. Онда следећи учесник договора каже другу, трећи трећу. И тако редом. Тако испада, према сценарију, да је овај договор заједничко дело учесника. Са драматуршке и филмске стране, то одлично изгледа. На жалост, са научне тачке, овакав приказ Бечког договора је лажан. Ако упоредите један део Вукове књиге *Писма Платону Атанацковићу* из 1845. са текстом Договора видећете да је то у основи исти текст: исте идеје, исти ставови, чак исте и формулације. (Баш тај део је прештампан у мојој хрестоматији *Срби и њихов језик*, 1997, 2002). Другим речима, добићете другу слику о овом чину ако га ставите у контекст Вукових схватања, а другу ако га ставите у контекст интерпретације Бечког договора као договора Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Као научник опредељен сам за научну истину. Бечки договор је, у основи, Вуков текст. Приказ у серији, по којем је то заједничко дело ученика, јесте лепо приказана фикција.

У истој серији, у секвенци посвећеној Бечком договору, јавља се један дугокоси младић који рецитује *Коло* Бранка Радичевића. И то је са драматуршке и филмске стране успела сцена. Лако је, међутим, сазнати да је и ова Бранкова позната песма стављена у потпуно неодговарајући контекст. *Коло* је део Браковог *Бачког растанка*. Тај део је позив српским витезовима учињен ради свесрпског окупљања. То је позив да се у исто коло нађу:

Србијанац, Ера, Банаћанин, Бачванин, Славонац, Далматинац, Хрваћан (назив за Србе из Хрватске) Црногорац, Босанац, Херцеговац. У другом контексту исти текст је добијао друго значење. Бар ми старији се сећамо како се деценијама, о празницима, одигравала оваква сцена. Испред Савезне скупштине у Београду постављана је велика бина на којој се налази друг Тито са својим доглавницима, а испод се игра коло у којем се налазе збрини мљени представници народа и народности Југославије. Бранкова песма је добијала сасвим искривљену интерпретацију. Песма, замишљена и написана као позив на свесрпско окупљање, претворила се у нешто посве друго. Какве су трагичне последице такве интерпретације биле – то је посебна прича.

У чему је суштина Бечког договора?

Ако хоћемо исправно да схватимо Бечки договор, треба поћи од чињенице да је то био договор о језику *једног народа*, који треба да има једну књижевност, а пошто се исти народ служи латиницом (популација западне цркве) и ћирилицом (популација источне цркве) он треба и писма да удеси тако да словни знакови једног писма одговарају словним знаковима другог писма. У тексту бечког Договора нема никакве натукнице или неког другог знака да се било шта изречено на том Договору тиче неког другог језика осим штокавског; другим речима, осим јужног, источног и западног наречја (екавског, ијекавског, икавског). Нема, дакле, никакве основе да се каже да се овај Договор уопште тиче језика Хрвата (чакавског или кајкавског) како се накнадно тумачило. А тумачило се и тако да је у игри био избор између три наречја: чакавског, кајкавског, и штокавског, па је изабрано само једно, штокавско. Ништа се, у тексту, не тиче неког другог језика осим језика Срба, било ко да је тај текст потписивао. А иза потписа су имена која спадају бар у три стране: Срба, Хрвата, Словенаца.

Куда све воде накарadne интерпретације може да посведочи и ова прича. Мој вршњак мр Мирко Чанадановић, чувени политичар који је „зглажао“ са „либералима“ 1972. године, још док

је био на власти, био је код наших заједничких професора, Милке и Павла Ивића, пријавио докторску тезу о Бечком и Новосадском договору. Није му, после „зглајзавања“ било дозвољено да се бави науком, па ни да докторира, иако је имао написану тезу. Тако је његова давно написана докторска теза остала неодбрањена. Пошто је читао разне моје текстове о овој теми, признао ми је да сам у прву, а да нису у праву наши заједнички професори, Ивићеви. Што, другим речима, значи, да је радио на доказивању погрешне тезе. И овај случај ме охрабрује што сам се, упркос свему, определио да браним достојанство науке.

Ко су Хрвати штокавци?

Није спорно да постоји популација која се осећа Хрватима, а која говори штокавским наречјем, дакле потпуно исто као и Срби. Али, да би се та чињеница потпуније схватила, потребно је одговорити и на једно питање: куд несташе Срби католици? Сви знамо да их је било, све до Титовог периода! Па су нетрагом нестали! А да су постојали, на то нас подсећа сам Иво Андрић, највећи српски писац новијих времена.

Тачно можемо да одговоримо на питање, како се десило да нестану Срби католици. Они су нестали на основу доктрине да су Срби и Хрвати по језику један народ, али да се по вери разликују, па су сви Срби православци, а сви Хрвати католици. На основу те доктрине, Срба католика није могло да буде; а могло је да буде Хрвата штокаваца. О томе постоје јасни ставови Првог хрватског католичког конгреса у Загребу (1900), који је одржан још док је Штросмајер био жив.

Није нетачно казати да су Срби православни народ. Највећа већина Срба су православци. Такође, није погрешно казати ни да су Пољаци католички народ. Међутим, код Пољака ствари су сасвим јасне. У том многољудном народу огромна већина популације је католичка. Али постоји нешто протестаната, као и око 600.000 Пољака православне вере. Постоји и посебна Пољска православна црква. Постоји, такође и Чехословачка православна црква, формирана за време заједничке државе Чеха и Словака.

Што другим речима значи да међу Чесима и Словацима има и католика и протестаната и православца. Ове народе треба узети за пример принципијелног решења националног и верског питања. То решење је, у принципу, сагласно са оним Вуковим по коме су народи мултиконфесионални. То правило је у нашем случају порушено. Сви смо сведоци да смо рушење једног од главних принципа скупо платили.

Кажите нешто о Примасу српском!

Живео је доскоро један знаменити Србин, Дробњак, Љубомир Дурковић Јакшић. Он је пре Другог светског рата био стипендиста Пољске православне цркве. Постао је посебно цењен као полониста, и као стручњак за библиотекарство. Мени је посебно зачила његова књига *Србија и Ватикан* (1804-1918) која је објављена 1990. у Жичкој епископији. Овај православца се добро разумевао у католички свет. Учинио сам да се два пута прештампа један од најзначајнијих одељака ове књиге о Примасу српском, односно Примасу Србије. Једном је то било, у другом по реду, зборнику о Новосадском скупу, други пут, у другом по реду, *Љетопису Матице српске у Дубровнику*. Из Дурковић-Јакшићеве књиге се нешто може сазнати о организацији католичке цркве. На врху те цркве је папа, одмах до њега су примаси, па кардинали, надбискупи и бискупи. У Бару, у Црној Гори, постоји барска надбискупија. У њој већ вековима столује Примас српски. Дурковић-Јакшић прича како је дошло до тога да се истражи његов ранг у католичкој цркви. На сабору у Констанци, на којем је учествовао деспот Стефан Лазаревић, редослед је био овај: Примас Германије, Примас Унгарије, Примас Србије. Сви народи немају примасе. Хрвати и Словенци имају, на пример, само кардинале. Српски државник који је дубоко схватио ово питање, био је кнез Никола Петровић Његош, потоњи краљ Црне Горе. Шта је он учинио описано је код Јакшића. Владар Црне Горе, који се осећао као Србин, као и народ којим је владао, договорио се у свом дворцу у Никшићу, о дипломатској акцији код Ватикана, са Примасом српским из Бара Шимом Милиновићем

и својим секретаром и министром спољних послова Лујом Војновићем, Србином католиком. Ватикан је морао да призна да Срба католика има у 12 бискупија на тлу Балкана. Изгледа да је последњи примас српски, који је по националности био Србин, био барски надбискуп Никола Добрећић (1912-1955). Сада су на том месту Шиптари. Срби католици су, такође искорењени. Нажалост, српски прваци из југословенског и постјугословенског периода нису схватили логику. Ако се дозволи искорењивање једног дела народа, не може се спречити ни искорењивање других његових делова. На несрећу, сиву српску материју, како се називају мозгови у време југословенског периода, захватила је патологија.

Морам зато да кажем и ово. Уколико би неки српски државник хтео да решава српско питање, морао би да решава и верско питање. Другим речима, да отвори питање - да ли Срби могу да буду и нешто друго или само православци. Сада је ситуација таква да људи на највишим местима у Србији и у српском народу, спроводе Штросмајеров и Јагићев програм. Надрљавамо, надрљавамо, надрљавамо. А теже од свега је учинити нешто са оном канцерозном сивом материјом, да се заустави овај процес.

О ИНТЕГРИТЕТУ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Кажите нам нешто о интегритету српске књижевности?

Питањем интегритета српске књижевности бавио сам се највише у својим првим двама књигама из „приштинског трокњижја“ како је те књиге назвао Слободан Костић, њихов издавач. То су књиге *Српски национални програм и српска књижевност* (1995) и *Систем српске књижевности* (1996). Трећа је књига *Срби и њихов језик* (1997). На резултатима истраживања Костић и ја, са колегама, на Филолошком факултету у Приштини, у јесен 1997. промовисали смо Покрет за обнову србистике и основали часопис *Србистика/Serbica*. Упркос отпорима, овај Покрет постоји и има све више присталица. Његов је циљ био да се србистика институционализује у Србији и свету. Сви су изгledi да ће овај циљ убрзо бити остварен.

Прва о тих књига почетна је, јер доноси идеје које се тичу и језика, и књижевности, и наставе, и националног програма. За питање о интегритету српске књижевности, међутим, значајнија је она друга по реду књига *Систем српске књижевности*. Она се тиче и српске књижевности као целине, а тиче се и њених делова, али се односи и на методе проучавања књижевности. Свако од тих питања је по себи интересантно и важно.

Важно је, међутим, и како сам дошао до одговора на то питање. Претходно сам две деценије предавао методологију поучавања књижевности. Тај предмет спада у општу књижевност. То значи да сам био упућен и како се на то питање одговара на светском плану, односно како се одговара на питање о методама проучавања књижевности. О степену те упућености сведоче барем две моје књиге. То су *Методологија проучавања књижевности* (1985, 2000) и *Теоријска мисао о књижевности* (1991). Уочио сам, међутим, да је проучавање српске књижевности у великој мери несагласно са проучавањем опште књижевности. Мо-

јим студентима сам, на пример, постављао питања о проучавању књижевности у доба антике, у доба барока, романтизма, затим о Хердеру, Сент Беву, Бјелинском, Тену, Дилтају, Плеханову, америчкој новој критици, о структурализму, а нисам им постављао питања о Шафарику, Стојану Новаковићу, Љубомиру Стојановићу, Тихомиру Остојићу, Павлу Поповићу, о зачецима српске књижевне критике, о историјама српске књижевности. Понашао сам се као да не треба да се мешам у предмете других професора. Знао сам, међутим, да таква питања ни мојој генерацији нико није постављао. А не поставља, изгледа ни садашњим студентима. Систем студија, кроз који сам прошао, био је такав да студирати националну књижевност значи студирати белетристику, а не и студирати литературу која се бави белетристиком. Пошто сам схватио да је то недостатак и образовног система и мој лично, решио сам да се с проблемом прво упознам, а после да учиним што треба.

Ишчитавао сам, извесно време, све историје српске књижевности и историјске прегледе на српском и страним језицима. Испоставило се да о томе и сам знам мало. Практично знам само једну од историја, Скерлићеву *Историју нове српске књижевности* (1914). Да бих тај недостатак исправио, после темељних припрема, саставио сам едицију *Историје српске књижевности* и понудио је Издавачком предузећу Матице српске. То је било крајем 1992. Директор овог предузећа Љубисав Андрић едицију је оберучке прихватио. Сматрао је да Матица треба да је објави. Одмах је написао писмо Радовану Радованцу, директору Српске књижевне задруге, с предлогом да Матица и Задруга заједнички штампају ову едицију. Те две српске националне институције су претходно заједнички издале едицију *Српска књижевност у сто књига*. По мојим анализама, српска књижевност је у тој едицији била осакаћена највише зато што је из ње изостављена дубровачка књижевност. Схватио сам да Љуба Андрић хоће да исправи грешку. Нажалост, Андрић је већ после три месеца био смењен, негде крајем марта 1993. Мотив за смену био је: што је његово предузеће те године лоше економски пословало. (Била је то година 1993. запамћена као најтежа у новијој српској историји).

Едиција коју сам смислио требало је, по договору са Андрићем, да има десет књига. То су књиге следећих аутора: Шафарика (прве две), Александра Пипина, Ватрослава Јагића, Стојана Новаковића, дум Ивана Стојановића, Тихомира Остојића, Андре Гавриловића, Павла Поповића и Јована Скерлића. Практично она је обухватала све историје (сем оне *Историје српске књижевности* Јована Грчића предвиђене да се донесе у одломцима) које су била објављене до југословенског периода, односно до Титове Југославије. У додацима овим књигама били би прештампани практично и други краћи текстови које би савремени проучаваоци требало да имају у виду. То није било све, али је то готово све од чега озбиљне студије треба започети. Истраживачи би, почев од ове едиције, сигурно имали солидну основу да наставе истраживања.

Замислио сам био, а Андрић је то прихватио, да за сваку од ових књига други аутор направи предговор. И већ смо се били Андрић и ја договорили кога би од зналаца требало ангажовати да напише предговоре.

Пошто је Андрић смењен, пројект је, бар што се тиче Матице и Задруге - пропао. Указала се, међутим, нова шанса: пројект је прихватила Просвета из Ниша, односно њен уредник Добривоје Јевтић. Јевтић је био веома заинтересован и за детаље моје концепције. Претходно је објавио моју књигу *Теорија белетристике* (1993). Ова књига је очигледно имала успеха, па је он благонаклоно гледао на сарадњу са мном. Јевтић је, међутим, предложио да предговор за сваку књигу правим ја и да будем приређивач свих десет књига едиције. Прихватио сам његов предлог као разуман и добар и стварно написао десет предговора и један заједнички, дакле укупно једанаест.

Испоставило се, током сарадње, да су наше амбиције порасле. Нисмо се задржали само на прављењу ове едиције. Временом смо се упустили у подухват знатно шири и важнији. Преко едиције *Историје српске књижевности* сагледавали смо и решавали и проблем њене целовитости. Историје су показивале и које су и како су, у прошлости, поимани и поједини делови српске књижевности. Историје које смо имали виду јасно су сведочиле

и који су то делови. Показало се да српска књижевност има ова четири саставна дела: а) народну књижевност, б) стару књижевност, в) књижевност средњег доба, где је дубровачка најважнија и г) нову књижевност. Та четири дела чине њен систем, тј. јединство целине и њених делова. Зато сам књигу и назвао *Систем српске књижевности*.

Јевтић, који је мој вршњак, а знали смо се још из Студентског града у Новом Београду (1958) схватио је озбиљност тог подухвата, и подржао ме је да урадим још један: да направим антологију српске поезије у распону од осам векова, у којој бих обухватио сва четири њена дела. Дакле, књигу која би била комплементарна са оном претходно приказаном едицијом. Ја сам такву *Антологију* био направио. Рад на том подухвату трајао је око годину и по (ако се изузме цео претходни живот). Српску поезију, у овој *Антологији*, поделио сам на осам делова: а) стара позија, б) народна лирска поезија, в) народна епска поезија, г) поезија средњег доба (обухвата ренесансу, барок, класицизам, предромантизам), д) романтизам, ђ) модерна, е) доба модернизма, ж) доба постмодернизма, односно савремена поезија. И за сваку од ових књига направио сам предговоре. И један заједнички, што значи укупно девет.

Једанаест предговора за едицију *Историје* и девет за *Антологију*, то је укупно двадесет. Плус један предговор за обе едиције, то је укупно 21. Не знам да ли је ико игде у свету направио књигу од толико предговора. Све ми се чини да ова моја књига заслужује да уђе у неку Гинисову књигу рекорда. Нисам једини који накнадно говори да се не бих поново усудио да тако нешто опет урадим. Само за *Антологију* морао сам да откуцам око 2.800 страница. Као и други моји сународници нисам могао да наплатим куцање од антологичара. Јер смо и антологичар (а то сам био ја) и дактилограф (а то сам опет био ја) радили, разуме се, волонтерски. Време је било такво да су други улагали много више.

Какав је Ваш смисао ангажовања у одбрани интегритета српске књижевности?

Не морам посебно да истичем оно што ће читаоци лако моћи да схвате. Да бих обавио посао, морао сам, разуме се, много књига да прочитам. Начитао сам се и разних историја српске књижевности из прошлости. А читао сам и историје које су настале после Другог светског рата. Аутори ових нових историја су се понашали посве арбитрарно: као да могу необавезно да причају своје виђење српске књижевности. А да се, при томе, не сматрају и обавезним да се базирају на осветљења својих претходника, или да свој однос према тим осветљењима експлицирају.

Не поричем право никоме да ради шта хоће. Свако има право да прича своју причу, односно да износи своје виђење. То значи да свако од тих виђења не мора да буде и научно утемељено. Међутим, она виђења која претендују на научност треба савим сигурно да воде рачуна о научном утемељењу истраживања. А то значи да поштују извесну методологију која се примењује у радовима научног карактера.

Одбрану интегритета српске књижевности не схватам као политичку активност. Схватам је као научну активност. То значи да свој задатак не схватам другачије него као обавезу да дођем до научне истине о интегритету те књижевности. Скоро половину књига едиције коју сам предложио нису писали Срби. У принципу, на питање о интегритету српске књижевности стручњаци разних националности требало да дођу до истих резултата. Уколико се тако не би десило, у питању би била нека грешка коју би научним средствима требало установити и отклонити.

Свака наука мора да се заснива на истини, зар не?Поготово - историја!

Грчка реч историја значи и догађај, и прича, и прича о догађају. Она има адекват у савременој енглеској речи сторија. Али енглеска реч сторија, односно прича може да буде и истинита и фиктивна. Лепа литература се обично служи фиктивним

сторијама. Наука би требало да тежи историјама које претендују да буду засноване на истини.

Да бих боље илустровао ово што желим да кажем, подсетићу се на искуство моје генерације. Дипломирао сам на Катедри за југословенску књижевност (1964), на истој Катедри двадесетак година касније постао и професор. Али тек кад сам сачинио едицију *Историје српске књижевности*, схватио сам колико се на мојој Катедри не ради добро. А да бих до таквог сазнања и рационално могао да дођем, важна је чињеница да сам све време радио као професор методологије проучавања књижевности. Разлике у природи нормалних и ненормалних студија илустроваћу на овај начин. Студенти који студирају српску књижевност морали би да знају бар главна белетристичка дела која ту књижевност чине. Верујем да таква знања на мојој Катедри у основи стичу. Али било би нормално и ако би се исти студенти морали да упознају са свом важном литературом која се тиче српске белетристике. Преведено на језик конкретних чињеница - би морали да познају бар свих оних десет књига историја и бар литературу из додатака у књигама.

Користим прилику да кажем и ово. Нисам написао историју српске књижевности, какве су, на пример, књиге Скерлића, Деретића, Павића. Али сам учинио нешто неопходно, можда још неопходније од њихових историја: написао сам књигу о историјама и историјским прегледима те књижевности. Припремио сам, дакле, подлогу (да не употребим реч инфраструктуру) за писање научно заснованих историја српске књижевности. Нема озбиљног студирања без те књиге и материје на коју се она позива. Ова књига, *Систем српске књижевности* (1996, 2000), а још више едиције које сам припремио, разрешавају питање статуса, али и обима српске књижевности. Оне обавезују барем научнике да се до научних решења мора доћи применом научних метода и применом научних аргументација.

Кава је била судбина ових Ваших подухвата?

Едиција *Историје српске књижевности* никад се није појвила. У нишкој Просвети дошло је до промене политике. То сам схватио по томе што су ми одједном саопштили да немају средстава за издавање мојих двеју едиција. Обе едиције, а поготово историје, понудио сам, затим, Заводу за уџбенике и наставна средства у Београду. Поменута издавачка кућа не би могла да каже да за овакво школско штиво нема пара, јер сваке године објављује по хиљаду наслова. Никад нисам добио писмени одговор зашто се ова едиција не прихвата. Неко невидљив је очигледно одлучио да студенти српске књижевности, и стручњаци који се за ту књижевност интересују, не треба да знају за некадашње историје српске књижевности. Треба да знају само онолико колико им нека невидљива сила дозвољава да знају.

После свих ових година, које су протекле од стварања едиције (а већ је протекло равно двадесет), постало ми је потпуно јасно у чему је проблем. Проблем је у чињеници да све ове историје дубровачку књижевност приказују као део српске књижевности. Управо та чињеница квари посао снагама које су после Другог светског рата аранжирани обим српске и обим хрватске књижевности. По том аранжману, дубровачка књижевност је испала из српске. Она је испала из едиције *Српска књижевност у сто књига*, које су објавиле у два маха Матица Српска и Српска књижевна задруга а испала је и из едиције *Српска књижевна критика* на којој се годинама радило у Институту за књижевност и уметност у Београду под уредништвом Предрага Палавестре. То је, такође, едиција коју издаје Матица српска.

Коцкице се полако састављају, па ствари постају јасније. Ако би се дубровачка књижевност поново представљала као део српске књижевности, дошло би негде другде до драстичног поремећаја. Знам то посредно. Мој колега са исте катедре, Милорад Живанчевић, у својим мемоарима *Оностранство* (2008), у другом тому, каже о овој мојој књизи да је дошла као гром из ведра неба. Ова књига је, међу мојим књигама, можда најакадемскија. Она у појединим предговорима само описује шта све пише унутар књига које би у едицији требало прештампати. А предвиђено је да се предговори нађу на челу сваке књиге. Чита-

лац би могао да на лицу места провери колико је писац предговора у праву. Али баш то, са нечије интересне тачке гледишта, није требало да се допусти, јер искључује манипулације. А манипулације око интегритета српске књижевности су још увек на делу.

Са тог становишта може да буде од интереса једно реаговање Мила Ломпара са Филолошког факултета у Београду. У једном тексту о Павлу Поповићу, који је објављен у Летопису Матице српске пре десетак година, професор Ломпар је нашао начина да ме „поткачи“ због односа према дубровачкој. Презентирано је, као да ја о статусу ове књижевности говорим из неких ваннаучних разлога. Сматрам да је оваква оцена мог посла професора Ломпара неутемељена. До става да је дубровачка српска, нисам дошао на онову националних претензија или осећања, већ на основу литературе. Било би природно да и професор Ломпар зна за моју књигу. То за људе његове струке, односно за професоре историје српске књижевности, није било која књига. За њих би она требало да спада у најосновнију литературу. Нажалост, као што наши универзитетски професори упорно неће да знају за србистику, неће да знају ни за оне историје којима се моја књига бави. А бар до ове књиге професори са Филолошког факултета у Београду лако су могли доћи. После приштинског издања, друго издање објавио је Требник, чији је власник био покојни Ранко Кебара, а његова књижара је била на Филолошком факултету у Београду.

Користим прилику да подсетим на другачији поступак. Милош Ковачевић, по струци лингвиста, схватио је да ова књига спада у ред кључних књига управо зато што подсећа на један крупан проблем, на језик дубровачке литературе. Па је овај смер истраживања отворено подржао.

Каква су била реаговањима на поновно успостављање система српске књижевности?

Није изгледа, поводом ове моје књиге, вриснуо само хрватски академик Живанчевић. Било је много посредних реаговања,

у којима се, заправо, моја књига није ни помињала. Некако у исто време почела је мода објављивања разних антологија српске љубавне поезије. Из свих њих је, по правилу, изостављана лирика дубровачких песника. Смисао тих антологија јесте да се покаже да дубровачка није српска! Сами је се Срби одричу! Најдаље је у томе отишао Перо Зубац, родом из Невесиња. Он је објавио антологију српских љубавних песама у шест књига. Ова Антологија је, по обимности, била нешто мало мања од оне моје која је укупну српску поезију представљала у осам књига. Али ни у овој најобимнијој антологији није било дубровачких песника! Смисао ове антологије био је да афирмише став политике из Титовог доба према овом питању, а не да подржи научну истину. Као неко ко је стекао научно звање, ја сам се очигледно понашао другачије. Надам се да сам се понашао као професионалац.

Неке књиге из антологије ипак су биле објављене.

Стварно се једном мало осмехнула срећа. Два угледна београдска издавача, БИГЗ и Српска књижевна задруга, почели су да објављују моју *Антологију*, и то под уредништвом Тиодора Росића и Драгана Лакићевића, представника и једне и друге куће. Чинили су то на основу одлуке да се свих осам књига објави. За сваки случај, са Росићем сам се договорио да прве две књиге које буду штампане буду прва и четврта, тј. *Стара поезија* и *Средње доба*. Ова друга је доносила ренесансу и барок, дакле и дубровачке песнике. Некако у време кад су се те две књиге појавиле, БИГЗ је био продат Школској књизи у Загребу, што значи да је издавачка кућа коју је основао кнез Милош престала да постоји. Најмање што се могло очекивати јесте да ће Школска књига наставити да издаје ову Антологију. Могло се очекивати да ће то учинити Задруга. Али Задруга се показала незаинтересованом да се стара о интегритету српске књижевности, дакле, о оном због чега је 1892. основана. И у овом случају је победила хрватска политика.

Овако кратко испричана историја ових едиција показује колико неке снаге у Србији настоје да спрече одбрану интегритета српске књижевности. Све се чини само да се та обнова не деси.

Па ипак, сматрам да је главни циљ постигнут. Лед је пробијен. У Србији, и међу Србима, постоје бар неки научници који се нормално понашају. А то значи, који настоје да о интегритету српске књижевности мисле на научни начин и да га обрађују научним аргументима. Уз то, довијају се да би опстали.

Какве су перспективе да се проблем реши?

Борба за победу научне истине је процес. Као и сваки процес он се мора одвити. А да се и ово питање мора решити на научни начин, знам на основу двеју полемика.

Једно је моја полемика са Јованом Деретићем. Деретић је био чувени историчар српске књижевности, аутор једне од ретких *Историја српске књижевности* (1981) које су ову књижевност настојале да прикажу као целину. Међу троје њених рецензата нашао сам се и ја, задужен да прегледам само историју 20 века. Кад је књига објављена, показало се да у њој нема говора о дубровачкој књижевности. Није га било ни у њеном скраћеном издању. Нажалост, Деретићеви и моји погледи на ово питање, поготово после оне још увек необјављене едиције, нису били у сагласности. Објавио сам у часопису *Србистика*, полемички чланак под насловом *Књижевна свест српског народа и књижевна свест Јована Деретића*. Тај чланак је после прештампан у мојој књизи *Српски филолошки програм* (2000). Чланак се посебно тицао става о деловима српске књижевности. Деретић је заступао став да је српска књижевност троделна (има народну, стару и нову књижевност). Позивао се, при томе, на *Преглед српске књижевности* Павла Поповића из 1921. године. Лако ми је било да докажем да тамо пише нешто другачије. Баш за Павла Поповића и то изразито, српска књижевност је имала четири дела: народну, стару, дубровачку и нову. Деретић није одговорио на мој полемички чланак. Учинио је, ипак, нешто честито: исправио је своју грешку. У новом издању своје *Кратке историје*

српске књижевности он је дубровачку приказао тамо где јој је место. Приређивач његове дугачке *Историје српске књижевности*, посмртно објављене, знатно проширене у односу на прво издање, Мило Ломпар, исти текст је, такође, ставио тамо где би требало да му је место. Кад се све наведено има у виду, може се рећи да наука чини да се грешка исправи.

Други је случај са Миром Вуксановићем. Као управник Библиотеке Матице српске, Вуксановић је 1992. извршио пресигнацију књига у овој Библиотеци. У свим књигама дубровачких писаца стављена је сигнатура *хл* (хрватска литература). Јавно сам, 1994, реаговао на тај чин у великој сали Матице српске. Рекао сам отприлике да гест садашњег руководства Матице и Библиотеке не би одобрио нико од оних људи, из историје ове институције, чије бисте стоје испред Матичине зграде. А испред Матичине зграде су бисте Јована Хаџића, Саве Текелије, Теодора Павловића, Платона Атанацковића, Тихомира Остојића и Васе Стајића. Сада у Библиотеци којом он руководи Гундулићеве књиге, на пример, не носе ознаку *хл* него *Хр(Ср)*. Што значи оне су хрватске, али за некога могу да буду и српске. Чујем преко ТВ екрана да Вуксановић прави едицију српске књижевности и у њу увршћује и дубровачке писце. Чини, дакле, мало другачије од едиције *Српска књижевност у сто књига*. Зато и доживљава критику са хрватске стране, јер тобоже узима њихово. Примам к знању ова дешавања. Примећујем, усто, да има извесних померања према истини. Сматрам, ипак, да се процеси морају одвити до краја. Интегритет српске књижевности је научни а не политички проблем. Он се мора одбранити и сачувати, ако хоћемо да и у Србији има науке.

О СРПСКИМ ПИСМИМА

Какав је Ваш став, ћирилица или латиница? Или и једно и друго писмо?

Везан сам, и сентиментално, и лично, за оба писма којима се Срби данас служе: и за ћирилицу и за латиницу. Током мог школовања, а оно је почело 1944. године, први мој предмет се звао Српски језик. Учили су нас, у мојој првој школи, у селу Сварча, у Топлици, да се овај језик бележи и ћирилицом и латиницом. Мој матерњи звао се српски језик све до последњег разреда гимназије 1957. у Новом Саду. Оба писма смо и учили и морали да знамо. А оба су, у настави, третирана као српска.

Први моји штампани текстови биле су песме. Оне су објављене у загребачком средњошколском часопису *Полет* 1955. латиницом. Од 1956. почео сам да сарађујем у часопису *Поља*, који од 1955. до данас излази у Новом Саду латиницом. У *Пољима* је до сада објављено преко тридесетак мојих текстова. Прва моја књига, збирка песама *Блокада*, објављена је 1967. године у Новом Саду, у колекцији младих војвођанских песника (Јасна Мелвингер, Ото Толнаи, Душан Белча, Перо Зубац и ја) латиницом. Сећам се да ми је мој друг и вршњак Ото Толнаи, Мађар, рекао да у мојој књизи чује мелодију *Марша на Дрину*. После тога штампао сам још неколико књига латиницом. Ипак сам *Избрана дела* у 25 књига почео да објављујем 2000. године ћирилицом. Зато што ми је то писмо ближе. Сада чујем да је негде тамо одлучено да све што је написано латиницом спада у хрватску литературу. Другим речима, испада да сам ја, ни мање ни више, него и хрватски писац. Не само то! Испада да сам ни мање ни више био уредник *Поља*, хрватског часописа у Новом Саду.

За разлику од других мојих сународника, који су имали сличну литерарну судбину, могу се похвалити да сам се проблемом писмености бавио и посебно. Дисциплина која се бави писмима зове граматологија (грама= слово). Из тог бављења наста-

ла је једна моја књига која се зове *Српска писма*. Књига има два издања (2006, 2009). У првом издању има 525 страница, у другом 535. Приказ настанка писмености у Европи и код Срба у овој мојој књизи почиње од знакова Лепенског Вира и Винчанске културе, па се прати све до садашњих српских писама, ћирилице и латинице. Пре мене, књигу сличног обима *Српска ћирилица* објавио је мој професор Петар Ђорђевић (1972). *Српска писма*, су ипак, потпунија од чувене књиге мог професора. (Намучио је моју генерацију терајући нас да учимо старословенски. Сад сам му искрено захвалан због тога). Моја књига се не бави приказивањем развоја само српске ћирилице. Она приказује и почетке европске и српске писмености. Срећом по нас, ови почеци су на територији Србије, у Лепенском Виру и винчанској култури. Око 400 страница књиге *Српска писма* чине све сами документи. Ако сви документи у њој баш и нису садржани, ту их је толико да се може лако трагати и даље! На основу реаговања на књигу стекао сам утисак да су истраживања у њој научно утемељена, али и да нису затворена - отворен је простор за нове доприносе!

Писма којима се Срби служе, напомињете, постала су поприште струке и политике.

Било би природно да проблем писама буде превасходно ствар струке. Али се у овај стручни посао уплела политика. А она политика која хоће да се служи писмима у политичке сврхе, не преза од тога да се служи и аматерима. Са становишта некога ко има увид у документе не могу а да не приметим да смо доспели дотле да се о важним стварима често прича напамет.

Много се, на пример, говори о ћирилици. Има много и оних који се бусају у прса као бранитељи српства јер су бранитељи ћирилице. Одбрана ћирилице се приказује као одбрана националног идентитета. Аргументи нису сасвим нови; пласирани су још у 19. веку. Вуку је много приговарано и зато што је увео латиничко слово *j* у ћирилицу. У време конституисања славистике, у првој половини 19. века, често је потезан аргумент да сви Сло-

вени треба да пишу словенским писмом, дакле, ћирилицом. Таква аргументација једноставно није прошла. На крају моје књиге из области граматологије објављена су и сва писма словенских народа. Половина од њих пишу ћирилицом. То су народи чија већина припада источној хришћанској цркви. Друга половина пише латиницом. То су народи чија већина припада западној хришћанској цркви.

Из самих исказа бранитеља ћирилице као битног обележја српског националног идентитета, лепо могу да видим да они не праве чак ни разлику између црквене и грађанске ћирилице. А то су, ипак, два писма која су се, све до средине 19. века борила за превласт. Још се Стерија, на пример, залагао да црквена ћирилица остане у употреби. Лепо је видети, рецимо, његову једину збирку песама *Даворје* (1856) штампану црквеном ћирилицом. Руку на срце, сматрам да је и ова ћирилица лепа. Верујем, ипак, да је грађанска ћирилица боље решење. Лакше се чита. А то боље решење нам је скоро стотинак година раније понудио опет један српски великан, Захарија Орфелин.

Често се, на пример, чује да је садашњу српску ћирилицу сачинио сам Вук Караџић. И то је, са становишта докумената које сам у књизи објавио, само донекле тачно. Ако се настанак савремене ћирилице, оне којом се данас служимо, схвати као процес, Вука треба видети тек на крају тог процеса. У данашњу ћирилицу уграђен је труд тројице вредних српских граматолога: Орфелина, Мркаља и Луке Милованова. Вук је само кодификовао садашњу ћирилицу збирајући резултате својих претходника. Српска се ћирилица, после Вука, заиста није мењала. Све је то, из докумената које сам објавио на једном месту, и из објашњења, потпуно јасно.

Са друге стране, говори се да је садашња латиница хрватско писмо, и да је треба звати гајица по њеном творцу Људевиту Гају. Тврди се чак и да је Гај ову латиницу сачинио у својој првој књизи *Кратка основа хрватско-славенског правописања* (Будим 1830). Као што сам прештампавао текстове Орфелина, Мркаља, Милованова и Вука прештампао сам и ову Гајеву књижицу која има само 27 страна. Пошто се није могла пронаћи у ју-

гословенским библиотекама нашао сам је у Сечењијевој библиотеци у Будимпешти. Снимак скенером показао је да је ова књига писана на хрватском језику (како се тада звао кајкавски) и да је у њој Гај стварно саставио латиницу за овај хрватски језик. Ни не дај Боже, да је то ова латиница којом се данас служимо. Седам словних знакова различито је од данашње латинице. Снимак је јасно показао да Гај никако није преузео од чешке латинице квачице, већ се служио другим *надсловним знаком*, тилдом (која је карактеристична за шпанску и португалску латиницу). Па откуда ова садашња латиница? Ни за њу се, опет, не може казати да је хрватско писмо, а поготово се не може казати да је то писмо које је Гај створио. У истој књизи, из Гајеве *Данице* (1835) прештампан сам и други важан Гајев текст под насловом *Правопис* (*Pravopisz*). На крају овог текста, лепо се може прочитати да се Гај одрекао латинице за хрватски језик коју је представио у књизи *Кратка основа хорватско-славенског правописања*. Гај је у *Даници* већ постепено уводио нови језик, српски, и почињао да пише новим латиничким словима. То је био процес који је трајао око седам година, колико је, званично, трајао и Илирски покрет (1835-1843). На почетку тога процеса језик је био кајкавски и кајкавски правопис. На његовом крају језик је био српски (у другој терминологији илирски) а латиница сасвим слична данашњој.

До правог одговора о пореклу ових латиничких слова лакше се може доћи увидом у нека друга документа. Народна библиотека у Београду је, 1978. поводом 150. године првог издања штампала *Први српски буквар* из 1827. године у 50.000 примерака. Тамо се налази табела са приказом разних писама па и колона српске ћирилице, али и колона са приказом илирске латинице. А шта је израз илирски значио и на то питање имамо јасан одговор. Аустрија је, практично све до Илирског покрета, изразом Илири означавала превасходно Србе свих вера, а српски језик је називала илирски. Чувене привилегије Србима, аустријски цареви нису адресирали на Србе, већ су их давали илирском народу и илирским патријарсима. Ситуацију, донекле, компликују и неке чињенице које треба исправно разумети. Део српског на-

рода, они православне вере, називао је себе Србима, а Срби западне цркве називали су се обично Илирима. То што кажем може се прочитати из једног Шафариковог текста из 1833. чији је део прештампан у Српским писмима. Разлика међу овим Србима није била у језику, него у вери. За Србе и једне и друге вере Аустрија је у Бечу имала и Илирску депутацију и Илирску канцеларију. Речник Теодора Аврамовића из 1791. имао је два назива: *Словар велики немецки и сербски* (на српском) и *Илирско-немачки речник* (на немачком). Израз Илири и илирски били су дипломатско име везано за Србе. Да је то тако знамо, рецимо, из Текелијиног *Писма Наполеону* из 1806. године. Тек после је Наполеон начинио једну творевину - Илирске провинције 1808. Израз Илири тада није потро постојеће значење, него је добио још шире, које је и раније спорадично имао. Овај израз односио се и на све западне балканске Словене. Што значи и на Словенце, и на Хрвате и на Србе.

Сматрајући да Срба има разних вера, Вук је видео да Срби православци обично по традицији пишу ћирилицом, а да Срби католичке вероисповести обично пишу латиницом. У приказаној табели у *Првом српском буквару* Вук је писмо Срба католичке вере видео, с правом, у латиници. Кад се ова колона пореди са колоном *Српска латиница* из *Српског рјечника* (1818) виде се разлике само у три случаја (x=ž, ć=ch, č=cs). Квачице које се јављају очигледно су преузете из чешке латинице. А ако се илирска латиница или Вукова латиница пореди са садашњом латиницом, долази се до закључка да је само једно од ових слова различито од данашње латинице. То је слово dj (= ħ), које је у употребу увео тек Ђуро Даничић у *Рјечнику хрватског или српског језика* (прва свеска изашла 1882). Закључак је јасан. Данашња латиница је дело српских филолога, Вука и Даничића, а не Људевита Гаја. На основу тих чињеница никако не следи закључак нити да је ова латиница гајица, нити да је она хрватско писмо (у значењу = писмо које су створили Хрвати).

И други закључак, такође, проиходи из ових чињеница. Као што је у време Илирског покрета (1835-1843) преузео српски језик, Гај је преузео и српско писмо. После су његови след-

беници без ослонца у чињеницама прогласили да је то писмо саставио Људевит Гај. И мени је та прича била убедљива, па сам у њу поверовао. Прича потиче још из половине 19. века. У новије време потврђивао је и мој професор хрватске књижевности, стручњак за илиризам, Милорад Живанчевић. Из његове књиге *Илиризам* (1975) испадало је да је Гај из чешке латинице преузео надсловне знаке, квачице. Свако се може уверити да је Гај користио надсловни знак, који се зове тилда. Такве знакове срећемо у шпанској и португалској латиници, а не у чешкој. Разувериле су ме чињенице да се о овој латиници, коју данас користимо, не може никако говорити као о гајици, нити као о писму које су створили Хрвати. До ових открића дошао сам нормалним путем озбиљног научног трагања за идентитетом српског језика и српских писама.

Неки тврде да се латиница међу Србима почела ширити тек од стварања Југославије, а поготово оне друге, Титове.

У другом издању књиге *Српска писма*, дошло је до невеликог допуњавања, која су објављена у делу књиге под именом *Додатак*. Већ објављеним документима додао сам још један нови и важан документ: додао сам одломке из књиге Јована Илијћа *Српска писменица* из 1860. године која је штампана у Епископској штампарији у Новом Саду. Ова књига, која би се у данашњој терминологији звала *Српска граматика*, дело је тада значајног песника и политичара, иначе оца Драгутина и Војислава Илића. Са научног становишта она, можда, не значи много, јер само понавља Вукова схватања ради школских потреба. Показало се, међутим, да на њу вреди обратити пажњу зато што, у посебним одељцима, представља *Писмо Срба источне цркве* (Вукову ћирилицу) и *Писмо Срба западне цркве* (Вукову латиницу). Обрадујем се кад на страним телевизијама видим да исписују једно наше чувено име овако: *Djokovic*. Слово Ћ је писано Вуковом латиницом.

Ево, предамном је оваква књига: Jovan Sterija Popović. *Tvrđica. Pokondirena tikva*. Luča, Zadruga Profesorskog društva, Beo-

grad 1932. Исписујем наслов писмом којим је књига штампана. Сматрам да је коментар излишан.

Објављивао сам песме, есеје, научне расправе и студије и једним и другим српским писмом. А да ли ће их неко регистровати као хрватске, то већ није питање којим се бавим. Као што је правно питање да ли ће неко наша кола, наше њиве, ракије, сиреве или куће - регистровати као туђе, слично је и са српским језиком, писмима које су створили Срби, као и са српским ојкачама или бећарцима. Постоје у цивилизованом свету и средства да се власништво потврди и одбрани. Моји налази о томе ко је створио наша писма грађена су на доказима који се могу проверити научним средствима.

Занимљиво би било да нам кажете нешто о Српским писмима пре Вука!

Навршило се 2010. пуних 200 година откад је Јернеј Копитар, објавио свој чувени чланак *Патриоте фантазије једног Словена*. Тамо је представио све словенске народе, њихове језике и писма. Представио је и Србе католике, и Србе грчког обреда. Рекао је да се Срби служе глагољicom, ћирилицом и латиницом. То је било пре него што се срео с Вуком. Вуков рад ћемо лакше разумети, ако га доведемо у везу са схватањем његовог ментора. Нама садашњим филолозима остаје само да честито обављамо свој посао. После завршетка моје књиге *Српска писма*, рагузололог Ирена Арсић објавила је књигу митрополита Ђорђа Николајевића *О Дубровнику и Дубровчанима* (2004). Главни део ове књиге зове се *Списатељи дубровачки који су српским језиком, а талијанским словима писали*. Текстови су прештампани из *Српско-далматинског магазина* 1838 (1-7). У то време Дубровчани су писали италијанском латиницом, а Загребчани мађарском. То за научнике није спорно.

Видео сам карикатуре на којима је знак за Србе шајкача. Знак за Шиптаре - кече. Да ли треба прихватити став да је само шајкача обележје српског идентитета? Где сте видели Карађорђа са шајкачом, или Вука Карацића са шајкачом? Највећи српски

филолог, који је био ћелав, носио је стално фес. Кад је у питању идентитет, треба схватити да се ради о веома озбиљним стварима. Идентитет и у човеку и у народу треба-тражити у ономе што остаје стално, непроменљиво! А шта је то непроменљиво, и о томе имамо јасно сазнање. У истом народу се много шта може мењати. Али род и језик никада! То нису моје речи. То су речи Доситеја Обрадовића из програмског текста *Писмо Харалампију* (1783). Ставовe са истим смислом наћи ћете у много верзија.

Шта је за идентитет важније: језик или писмо?

Неодвојивост језика од националног идентитета никако не треба сметати с ума. Постоје очигледне намере да се Србима одузме језик. Наш савременик, књижевник Миле Медич каже: да постоје пројекти се Срби сведу на Србију, на православље, ћирилицу и екавцу. А да би тај пројект лакше прошао, Србима се каже: браните ћирилицу, она је основа вашег идентитета! Ако напустите ћирилицу, пропадосте као народ! Изгубићете идентитет! За такве, погрешне, тврдње се може рећи да продају рог за свећу. То могу да илуструју ови примери. Румуни су, на пример, до 1865. писали ћирилицом. После су прешли да пишу латиницом. Турци су до 1928. писали арабицом; после су и они одлучили да пишу латиницом. Нема основа за тврдњу да су се тим променама ови народи уназадили. Срби су извесно време писали глагољицом и ћирилицом. После је део Срба писао ћирилицом, а део латиницом (да занемаримо текстове на српском језику писаних арабицом који потичу од Срба муслиманске вероисповести). Не видим да ће се било шта, што се тиче српског идентитета, урушити ако и данас део Срба настави да пише ћирилицом, а део латиницом. Најгоре што можемо учинити, јесте да се одрекнемо српске латинице зато што су је својом прогласили Хрвати, па чак и у УНЕСКУ регистровани као хрватско писмо. Исправнији је пут да се потрудимо да одбранимо научну истину о српској латиници. Рекао бих да пред научном јавношћу не би требало да буде тешко доказати да и латиница којом се данас служимо није

никва гајица, већ да је и то вуковица, изграђена сасвим у духу Вукових начела.

Откуда идеја да је латиница хрватско писмо а ћирилица српско?

У мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997: 442-3), презет је из књиге Виктора Новака *Вук и Хрвати* (1967) један одломак из чланка Винка Пацела објављеног 1861. У чланку овај познати илирац у 12 тачака доказује да су Срби и Хрвати један народ, а у седам тачака да су, ипак, два народа. Две од оних седам тачака су посебно важне: прва и последња. У првој каже да се Срби и Хрвати разликују по вери (па су Срби првославци а Хрвати католици), а у седамој се каже да се Срби и Хрвати разликују по писму, јер Срби пишу ћирилицом, а Хрвати пишу латиницом. Овај одломак је прештампан и у мојој књизи-хрестоматији *Српска писма*, у оба издања (2006, 2009). Те тезе су неспојиве са науком и истином. Само годину дана раније, 1860. објављена је књижица Вуковог следбеника и тада чувеног политичара, Јована Илића *Српска писменица*. Илић, као што сам већ навео, у својој књизи, представља писмо Срба источне цркве (Вукову ћирилицу) и писмо Срба западне цркве (Вукову латиницу).

Није тешко одговорити на питање зашто је Пацел будућу поделу Срба и Хрвата онако пројектовао. Чинио је тако да би увећао хрватски корпус представљајући Србе католике као Хрвате, а све што је писано Вуковом латиницом као део хрватске културе. Када то схватимо, постаће нам јасније што се то у 20. веку издешавало. Ови хрватски стратешки пројекти су спровођени и некад, али се спроводе и данас. Ако све то знамо, природно ће бити да схватимо и зашто се толико настоји да се Срби одрекну латинице. Знаће се јасно и чији интереси стоје иза једне такве акције, свеједно како се мотиви представљали.

Да ствари у Србији стоје како треба, не бих сигурно имао проблема да у својој домовини уопште објавим књигу *Српска писма*. Захваљујући пријатељима, десило се да се њено прво издање појави у Бања Луци. Друго допуњено издање је објавила

издавачка кућа „Мирослав“ из Београда. Књига ни до данас у Србији није имала медијску промоцију. Упркос два издања књигу је дочекао мук. Сећам се једне емисије на Телевизији Србије. У емисији говоре тројица лингвиста. Ниједан ову књигу не помиње, а не помиње је ни водитељка. Уверио сам се овим поводом да се на јавном сервису свих грађана Србије обавља крупан посао, а у прилог хрватске стратегије.

Ево, гласно вичем бар пред Вама, у овом тексту који слободно куцам на компјутеру: Доста!

На сајту Народне библиотеке Србије објављено је дигитално издање дела Вука Караџића које је изазвало много недоумица!

Тачно је да је на сајту Народне библиотеке Србије 2011. објављено Дигитално издање Вукових дела које ова кућа поседује. Међу Вуковим посебним публикацијама јавља се и *Први српски букавар* из 1927. Али у овом издању не постоји први лист, односно не постоје прве две непагиниране странице. Прва од тих страница, под именом *Alphabeti serbici*, кључна је за тезу коју заступам да је, у ствари, Вук направио реформу латинице којом се данас служимо. (Друга, на руском, скреће пажњу на разлике у српским и руским словима). Ове странице јављају се, међутим, у истом овом Дигиталном издању Вукових дела, али двадесет година касније, на почетку првог издања *Новог завјета* из 1847. Ако се та чињеница прими здраво за готово испада да сам се ја служио некоректно приређеним издањем. Овим открићем, у неким реаговањима, доводи се у питање и моја аргументација.

Враћам се, зато, издању којим сам се служио. Ево шта пише на другој страници папирних корица.

Репринт издање у част
навршене 150-десете годишњице појаве Вуковог
Првог српског буквара.

Примерак из Посебних фондова
Народне библиотеке Србије.

Саветник у припреми репринт издања
др Голуб Добрашиновић.

Београд 1978.

А ево шта пише на предпоследњој страни корица:

Напомена приређивача:

На изворном примерку није сачувана предња корица, али је утврђено да је била без текста. У репринт издању, из практичних разлога, на њој је отиснут текст насловне стране.

На претходној страни стоје четири имена из функција: *За издавача* Благоје Михајловић, *Главни и одговорни уредник* др Александар Пејовић, *Уредник посебних издања* Милутин Поповић, *Графички уредник* Милорад Пантић.

Репринт издања су, за научне послове, валидна као и оригинали. У белешкама које наводим реч репринт употребљена је чак три пута. А за поузданост посла сведочиле су две „фирме“: издавач, Народна библиотека Србије, и др Голуб Добрашиновић, који је деценијама важио као најбољи познавалац дела Вука Карачића. Потписима и функцијама су сведочила и она четири човека из Народне библиотеке.

У време када је ово репринт издање било објављено, колико знам, оно није скренуло никакву пажњу на себе. У складу са доминантним схватањима тога времена сматрало се да су Хрвати од Срба преузели језик, а Срби од Хрвата писмо.

На ово репринт издање обраћена је пажња тек у књизи Драгољуба Збиљића *Издаја српског писма* (Ћирилица, Нови Сад, 2005). На челу одељка *Прилози* у овој књизи постоји текст са фотографијом насловне стране Вукове књижице и табелом под насловом *Alphabeti serbici* из репринт издања. Испод тих фотографија следи текст који овако почиње:

Вук Стефановић Карацић објавио је 1827. године *Први српски буквар*. Н 5. страници по реду Вук је назначио називе европских писама. Изнад српске ћирилице пише *serbic*. А изнад данашње гајевске, хрватске абецедe пише: *ilug*. Дакле, код Вука Карацића нема никакве „српске латинице“, јер Срби никада званично нису ни сачињавали „српску латиницу“. Дакле, неки наши данашњи лингвисти измислили су назив „српска латиница“ пре две три године. (256)

Очигледно је да смо се господин Збиљић и ја служили истим репринт издањем из 1978. Али су наша тумачења била различита.

а) Није ми прихватљив став да Вук није знао ни хтео да зна за српску латиницу. Довољно је бацити поглед на тебелу у *Српском рјечнику* (1818) под насловом *Alphabetsi serborum* (прештампана је у мојој књизи *Срби и њихов језик*, 1997, 2002) па видети и ове прве две колоне са називима: *Serb graec.* и *Serb. lat.*

б) У поменутој мојој књизи прештампан је текст Јернеја Копитара *Патриотске фантазије једног Словена* (1810) у којем се изричито каже да се Срби служе глаголицом, латиницом и ћирилицом. Сличне ставове срећемо и код других аутора, Срба и странаца.

в) Став да се израз илирски односи само на Хрвате пласирао је образовни систем Титове Југославије. Али то није став који обавезује научнике да ово значење протегну до предвуковских и вуковских времена. Очекује се да се научници служе чињеницама које воде ка истини.

Да ли је то издање прави проблем којим треба да се бавимо кад је у питању однос према латиници?

Прави проблем је створен кад је Хрватска код УНЕСКО-а регистровала латиницу као хрватско писмо. За тај случај чуо сам тек после неколико година, вероватно 2001. дакле кад је формирано Друштво „Ћирилица“ у Новом Саду. Предложено ми је и шта та чињеница значи и предложено да се придружим Друштву „Ћирилица“. Оваква регистрација значи да све што је објављено

латиницом треба третирали као да припада хрватској култури. А то мења ствари. Дотле сам сматрао да је природно да пишем и објављујем и ћирилицом и латиницом. Од тада сматрам да као стручњак треба да се ангажујем и да дам конкретне одговоре на ово питање.

Главни стручњак за илиризам међу Србима, академик ЈАЗУ (ХАЗУ) Милорад Живанчевић, имао је јасан одговор на то питање. Његов одговор је објављен у књизи *Илиризам* (која је штампана у колекцији *Повјест хрватске књижевности*, књига 4, почетком 70-тих година). Ево битног дела:

...Ту је убрзо дао тискати своје епохално дјело, *Кратку основу хорватско-славенскога правописања* (Будим 1830). У њему се залагао за реформу правописа, предлажући умјесто дотадашње дифтонгизирани графици појединостављени систем у којем ће сваки глас имати свој знак. Уводећи дијакритичке знакове по угледу на чешки правопис, сматрао је да ће се хрватска књига приближити осталом западнославенском свијету. (Наслијеђена мађарско-латинска ортографија рабила је sz, cz, ch, cz као s, c, ć, č, а затим s као š, x као ž итд. Тога се баласта у прво вријеме нису могле ријешити ни хрватске новине). У томе је доиста успио, а наскоро су „гајицу“ прихватили и Словенци (Bleiweis 1846). Убити су Гајеви приједлози нешто модифицирани (нијесу прихваћени ĩ= ĩj, ĩ=ñj) темељ данашње наше, хрватске, српске и словенске латинице (вероватно 1972:13-15)

Веровало сам да је тај одговор веродостојан, између осталог и зато што нисам имао у рукама нити могао да видим поменути чувену Гајеву књижицу. У *Закључним разматрањима*, моје књиге *Срби и њихов језик* (1997, 2002, тачка 2), као и у програмском тексту *Платформа Покрета за обнову србистике* (1997), чији сам ја аутор, постоје и реченице у којима се каже да су Срби преузели латиницу од Хрвата. То је став који сам преузео из образовног система кроз који сам прошао. Напомињем да је др Милорад Живанчевић био мој професор кроатистике.

Сматрам и данас да сам се нормално понашао. Народи преузимају културне тековине једни од других. Преузимају религи-

је, преузимају језике и писма, словне или надсловне знакове. Све је то нормално. Али није нормално кад то што је нормално почне да се кривотвори и неадекватно приказује.

Радећи, после тога, на књизи *Српска писма* (2006, 2009) морао сам да дођем и до одговора о пореклу данашњих писама којима се служе Срби. А то је значило и да видим кључни документ, ону Гајеву књижицу, у којој је наводно створена данашња латиница којом се служе Југословени. Пошто је нисам нашао у југословенским библиотекама, добио сам је, библиотечком разменом, из Сечењијеве библиотеке у Будимпешти, преко Библиотеке Матице српске.

Гајеву књижицу сам у целини прештампао у оба издања моје књиге *Српска писма* (2006, 2009) и у другом зборнику Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“. На жалост, морао сам да „повучем реч“ и да признам да Гај није творца данашње латинице. У његовој књижици нема чешких словних знакова са квачицом. Уместо квачице се доследно јавља тилда, надсловни знак карактеристичан за шпанску и португалску латиницу. Гај је стварно створио једну латиницу за хрватски језик, како је и сам у књизи свој кајкавски називао. И стварно је поштовао начело: један словни знак за један глас. Међутим, седам словних знакова из те књиге нису идентични са савременом латиницом. Испадало је да је, не само језик, којем ће после појаве Илирског покрета настојати да пише, већ и писмо, латиницу, Гај преузео од Вука. Латиничке словне знакове преузео је и у основи у оном облику у којем је она приказана у табели *Alphabeti serbici* која се налази на челу репринт издања *Првог српског буквара* из 1827. године.

О томе сведочи његово гласило Даница (која се 1835. појавила као *Danicza Horvatzka, Slavonzka, Dalmatinzka*, а 1836. године преименована је у *Danica Ilirska*). Испочетка је ово гласило штампано кајкавски, са понеким штокавским текстом. При крају издажења (1843) штампано је превасходни језиком који је називан илирским, а био идентичан са српским. Дакле, штампано је српским језиком латиницом. Тада се и почела протурати таеза да је то писмо створио Гај. Пошто ће се, после забране Илирског

покрета (1843) израз илирски замењивати изразом хрватски, испадало је да је хрватски језик писан латиницом, а српски ћирилицом. Ту могућност је најављивао Винко Пацел у поменутом чланку од 1861. године. Професор Живанчевић, идући за политичком реториком, понео се као пацеловац, а не као научник. На жалост, на овај се грех мора указати. Има одвећ велику цену.

Ипак би добро било да појасните у чему је спор?

Спор је у томе што се не може не казати, а још мање доказати, да су илирци (пре свега Гај) створили ову латиницу којом се данас служимо. А то је главна теза и Винка Пацела и пацеловаца. Ово доказивање има и своју сврху. Његова је сврха да је Хрватска имала право да ову латиницу региструје као хрватско писмо. Односно да га региструје као писмо које су створили Хрвати, а Срби (и Словенци) га само прихватили од њих. Словенци су у другачијој ситуацији него Срби. Јер увек могу да кажу да је оно што је написано словеначким језиком, јесте словеначко. На жалост, Хрвати су код УНСКО-а, како чујем, регистровали не само латиницу, којом се служимо, као хрватско писмо, него су као хрватски регистровали и српски језик у Вуковој варијанти. Многи српски филолози, на значајним местима, у прошлости су се неодговорно понашали. Верујем да се својом научном активношћу понашам онако како филолог данас треба да се понаша.

Да се још задржимо код овог проблема. Кад и како је настала латиница којом се данас служимо?

Главни граматолошки текст у гласилу Илирског покрета, у Даници, јесте Гајев текст *Pravopisz* (1835). Текст је у целини прештампан у *Српским писмима*. Писан је кајкавски, али правописом за хрватски језик који је важио пре Гајеве реформе у *Краткој основи*. У њему се приказују и коментаришу разни латинички знакови појединих народа, превасходно словенских. Али, у њему се не приказује никакав гласовно-словни систем, и ништа се одређено и јасно не каже о језику за који се нови пра-

вопис ствара. Само се апелује на узајамност илирских народа. С правом се више може доживети као текст политичке, него научне природе. Ако се потпуно недвосмислено може одбацити став да је у *Краткој основи* створена латиница којом се данас служе Срби, Хрвати и Словенци, не може се тако казати и за однос овог *Pravopisza* са нашим данашњим латиничким писмом. Веома је тешко рећи да је овакав текст родно место данашње латинице коју употребљавају Срби и други. Тек кад се суочимо са системом словних знакова, које нуди Вукова тебела *Alphabeti serbici*, можемо да сматрамо да смо дошли до одговора на питање о пореклу система данашње наше латинице. Тај систем може да има везе са разним текстовима који су објављени у Гајевој *Даници*, али је неубедљиво бранити став да је Вук у граматолошким решењима следио Гаја. Вук се граматолошким проблемима носио још кад је Гај био дечак. Ти проблеми су се увек тицали српског језика, који је Гају ипак био страни језик, језик који је морао да учи.

Мој приказ настанка латинице којом се данас служимо, заиста је донекле пореметило Дигитално издање Народне библиотеке Србије. Али га није порушило. По овом издању судећи, није спорно да је Вук Карацић аутор табеле *Alphabeti serbici*. Спорно је нешто друго: спорно је кад је та табела стварно настала: 1827. или 1847. То питање није бесмислено. Оно води различитим одговорима. Они који га пласирају полазе од овакве логике: ако се докаже да је таква табела постојала (или могла постојати) пре појаве Илирског покрета, онда је творац латинице несумњиво Вук. Ако се, међутим, докаже да се та табела јавља тек 1847. онда већ постоји бар могућност за тврдњу да је њен творац Гај, а да је Вук накнадно прихватио Гајеву реформу латинице. Очигледно да Дигитално издање Вукових дела омогућује, чак и сугерира, такво тумачење.

Мора се признати да нешто у приређивању репринт издања *Буквара* од 1978. ипак није урађено до краја добро, чим оставља простор за различита тумачења. Показује се све јасније да су оне две непагинисане странице првог листа битне за целу причу.

Да се, онда, задржимо код те две стране...

Библиотекар Филозофског факултета у Новом Саду, Недељко Поповић, мој бивши студент, а вешт у библиотекарским пословима, пронашао ми је у својој Библиотеци оба издања *Првог српског буквара*, оно из 1827. и оно из 1978. У ранијем издању не постоје она два непагинисана листа. Што се *Буквара* тиче, онако је, дакле, као и у Дигиталном издању. У истој Библиотеци такође постоји и прво издање превода *Новог завета* (1847). Али тамо оног листа са оне две непагинисане странице нема. А има их у Дигиталном издању.

Па ипак, на основу Дигиталног издања Вукових дела не може се закључити да је репринт издање, којим сам се служио - фалсификат. Постоји у белешци реченица која се не може игнорисати: „Примерак из Посебних фондова Народне библиотеке Србије“. Та реченица не би имала смисла ако би се исти примерак могао наћи и у некој другој библиотеци. Кад се, рецимо, каже репринт издање *Српског рјечника* (1818), свеједно је где сте примерак нашли. Ако би неко, на пример, користио такво издање и придружио му један лист, који тамо не спада, то би сигурно било фалсификат репринт издања. Она реченица, међутим, сугерира да је издање из 1978. рађено на основу неког примерка до којег се није могло доћи без увида у Посебне фондове Народне библиотеке. О тим фондовима, нажалост, не могу да говорим. У другој наведеној белешци употребљава се и израз „изворни примерак“. Четири имена, испод функција које су обављали у Библиотеци, сведоче о постојању неког таквог примерка. А то значи да је бар пет људи са конкретним именима било упућено у овај подухват реприт издања. Мало је вероватно да су се њих петица договорили да направе фалсификат. Не види се никакав мотив зашто би тако поступили.

Међутим, издавач репринт издања из 1978, Народна библиотека Србије, али и стручни консултант Добрашиновић, очигледно су направили пропуст што нешто конкретније нису рекли о самом том „изворном“ примерку са којег су прештампали књигу у 50.000 примерака. Могли су да кажу сасвим сигурно откуда

оне две непагинисане странице. То су били дужни да учине посебно ако су знали да их у официјелном издању нема. Јер су на тај начин отворили простор за сваковрсна тумачења. Али у основи иста примедба се може упутити и приређивачима Дигиталног издања. Они су били дужни да објасне зашто и како се оне две непагинисане странице појављују тамо где не треба да их буде: на почетку превода *Новог завјета*.

Да књиге могу да буду предмет манипулације, па и трагичних збивања, о томе сведочи роман *Име руже* Умберта Ека. Мени је познат један неизмишљени пример: у књизи Вере Милосављевић *Текелијина библиотека* (1990) постоје и три фотографије инвентарних књига Текелијине библиотеке и Библиотеке Текелијанума које су у Библиотеци Матице српске после Другог светског рата биле растурене. Фотографије су приложене као доказ да такве књиге постоје, јер је ауторици било познато да им се у Библиотеци Матице српске понекад губио траг. А да се технички свашта може извести, то ми лаици можемо знати бар из филмова. У Шотрином филму *Благо Трећег Рајха*, на пример, постоји прича о фалсификовању пасоша. А у Кустурицином *Подземљу*: видимо главног јунака (игра га Мики Манојловић) како се смеши између друга Тита и друга Ранковића.

Проблем је очигледно сложен. Има ли места за ангажовање науке?

После мог прештампавања Гајеве *Кратке основе* постало је јасно бар да се о тој књизи више не може говорити као о делу у којем је створена латиница којом се данас служимо. Међутим, прича о фалсификату је пребачана на репринт издање Вуковог *Првог српског буквара*. Колико могу да видим иза те приче крију се настојања да се покаже да фалсификат не треба везивати не за Гаја, него за Вука. Не треба искључити могућност да иза тог настојања стоје пацеловци. Пацеловци су, рекох, они који имају стратешки циљ да наметну тезу да је латиница којом се служимо за писање српским језиком хрватско, а не српско писмо.

Не треба, међутим, превидети и да та настојања имају и своју добру страну. Сматрам да је у основи добро што је лопта са политичког пребачена на научни терен. Самим тим отворена је и потреба за ангажовањем текстологије, дисциплине која се бави, управо, оваквим проблемима. У мојој *Методологији проучавања књижевности*, постоји око три странице посвећене проблему текстологије. Наводим место које може да допринесе да се овај проблем сагледа као научни и тако покуша да реши.

У оквиру филолошког бављења текстовима разликују се и две врсте текстолошке критике које по традицији носе старе називе: *нижа* и *виша* филолошка критика. Нижа критика се поклапа са текстолошким бављењем текстом. Виша филолошка критика, међутим, има два основна задатка: а) датирање текстова, тј. одређивања времена њиховог настанка и б) атрибуцију текстова, тј. утврђивање њиховог ауторства. Та два поступка нису строго раздвојена. Бављење и нижом и вишом филолошком критиком захтева, у ствари, много искустава и филолошке спреме и талента испитивача (1985:260)

Са становишта текстологије могу да буду у праву и они који су правили репринт издање из 1978. као и они који су правили дигитално издање 2011. Зависи ко је који примерак имао у виду. Народна библиотека, као кућа, међутим, дужна је да јавности пружи објашњење како се могло десити да у релативно кратком року објављује исту књижицу са крупним разликама а да те разлике не објасни. На то питање нико са стране (без сарадње са људима из куће) не може дати одговор.

Колико видим, у овом случају ништа није спорно што се тиче самог текста помињане табеле. Па зато и нема места за тзв. нижу филолошку критику. Али постоји проблем који треба да реши тзв. виша филолошка критика, она која се бави датирањем и атрибуцијом. Ова критика треба да одговори на два питања: а) када је текст настао и б) да реши проблем његове атрибуције.

За лаике може да изгледа да су проблеми датирања оне две спорне странице лако решиви. Пошто је превод *Новог завета* објављен 1847, и у њему се налазе спорне странице, а не налазе

се у издању од 1827, следи закључак да је табела настала 1847. За науку, међутим, ствари нису тако једноставне. За њу није спорно да је Вуков превод *Новог зајвета* објављен 1847. Али није спорно ни да је текст превода *Новог зајвета* био готов још 1819, дакле равно 28 година пре објављивања. Те године је Вук ишао у Русију да би књигу објавио. Тада је имао 32 године, а објављена је тек кад је имао 60 година. У литератури о узбудљивој биографији ове књиге, која ми је донекле позната, нисам приметио да се помињу оне две странице. Немам одговор на питање откуда су се оне тамо нашле. Одговор на то питање могу да дају нека накнадна текстолошка испитивања.

Имам, међутим, јасан одговор о природи проблематике којим се текст на спорном листу бави. Текст и на једној и на другој страни спорног листа не спада у библијску проблематику, већ спада у граматолошку. Ако треба одговорити на питање атрибуције (*attribuer* = приписати) спорног текста, јасно треба рећи: његово место је у књизи где се расправља о писмима, у *Буквару*, а не у *Новом зајвету*. А зашто није тамо где треба да јесте, а јесте тамо где не треба да буде, то је стварно проблем који треба расветлити. У тексту Љубомира Стојановића о настанку ове књиге, из његове познате монографије о Вуку, који је прикључен репринт издању, помиње се и цензура која је била присутна током настајања и ове књиге. Не треба искључити могућност да је, евентуално, цензор избацио један лист из књиге. Али и да је он, ипак, сачуван. Ни Дигитално издање не каже да спорна табела није Вукова. Оно само открива да није тамо где треба да буде. Да би се на то питање одговорило треба много знати о приликама штампања српских књига у Аустрији оног времена. Треба се стално сећати како је Ђорђе Поповић, аутор *Рата за српски језик и правопис* (1847) добио име Ђуро Даничић. Исти текст, прошао је код друге цензуре, али под новим именом аутора.

Такође је могуће дати и оквирни одговор на питање: када је тај текст могао да настане. Текст је свакако могао да настане и 1847, како испада по Дигиталном издању. Али је мало вероватно да је те године могао да буде објављен. Аустрија је 1843. забранила Илирски покрет. Израз илирски од тада се избегава и по

правилу замењује изразом хрватски. Илирска читаоница се, на пример, преименује у Хрватска читаоница. Тако се може објаснити и што се у табели *Alphabeti serbici* из другог издања *Српског рјечника* (1852) уместо израза *Illyr.* јавља *Croat.* Сасвим је вероватно, да је цензура, водила рачуна о аустријској државној политици.

Кад се све то има у виду, приличније би било мислити да је табела на непагинисаном листу настала после објављивања *Српског рјечника* (1818) негде 20-тих година када се Вук граматолошком проблематиком стварно бавио. Не треба искључити ни могућност да је настао и 1827. године кад је Први српски буквар објављен, или тих година. У прилог тврдњи да га треба датирати раније, треба обратити пажњу и на сличност и разлике две табеле које су неспорно Вукове. Колоне у табели *Српског рјечника* нижу се по овом реду: српска ћирилица, српска латиница; затим мађарска, хрватска, словеначка, чешка, пољска, италијанска, француска, енглеска (*Serb. graec, Serb. lat., Hungar., Croat., Carniol., Bohem., Polon., German. Ital. Gall. Angl.*) У новој табели, од именом *Alphabeti serbici*, дошло је до промена. Најоучљивија је промена у томе што у овој табели има две колоне мање. Све друге латинице су остале, али уместо српске, хрватске и словеначке, јавља се једна, илирска (*Illyr.*). Ова латиница одговара гласовном саставу српског језика. Има зато разлога да се мисли да је њен творац неко ко је тај састав добро знао. Разлика између латинице која се зове српска (1818) и латинице која се зове илирска (?) само је у томе што је неколико знакова замењено другим: неколико диграфа замењени су чешким знаковима са квачицама. Ова латиница је нешто савршенија од оне претходне. Али се њоме могу служити и етнички и Словенци (иако немају гласове *h*, *ђ*, *џ*) и етнички Хрвати кајкавци (који немају гласове *h* и *џ*). Не треба губити из вида да је изразом Илири Аустрија у то време, пре свега, означавала Србе свих вера, а поготово католике, а изразом илирски означавала српски језик. У 18. веку трудила се да им свима овим Илирим наметне латиницу. Али се израз Илири и тада понекад односио и на Хрвате и Словенце, дакле на све становнике римског Илирика. Тако да су истим изразом сва ова три

народа обухваћена. На основу оваквог решења, Вук није могао више да буде оптуживан да хоће да пошокчи Србе. Такође не треба сметати с ума да се тек после забране илирског покрета (1843) израз Илири и илирски замењује све чешће изразом Хрвати и хрватски. Али то је нешто што је дело политичких пројеката. Историја показује да се сва три народа и данас служе истим латиничким писмом.

Шта се може закључити након објављивања Дигитаног издања? Разуме се и полемичких инвектива које су, потом, уследиле?

Аргументи које сам навео показују колико је ситуација око датирања оне прве две непагиниране странице сложена. Због тога је потребно да се јасно одговори на следећа питања: Шта, у научном смислу, може да значи откриће да се спорна табела први пут појавила 1847. у Вуковом преводу *Новог зајвета*? Да ли ће се због тога морати да прихвати теза Винка Пацела из 1861. да Хрвати пишу латиницом, а Срби ћирилицом? Односно: да ли треба одбацити тезу да су творци садашње латинице српски филолози Вук Караџић и Ђуро Даничић?

Садашња латиница по гласовном саставу одговара у потпуности гласовном саставу српске ћирилице. Обе имају посебне знакове за тридесет гласова. Али се системи ознака разликују. Разлике су и у томе што у ћириличком систему нема диграфа (два словна знака за један глас), али нема ни надсловних знакова, карактеристичних за чешку латиницу. Та чињеница сведочи да је ћирилица, којом се служе Срби, далеко једноставнија од латинице којом се на истом језику пише. Ове разлике чине разумљивим и упорно Вуково настојање да се и латиница усаврши до оног степена до којег је доведена ћирилица. Али и његово вођење рачуна да се преко различитих латиница не угрози јединство српског језика.

Вук је у овом стратешком опредељењу очигледно успео. Непобитна је чињеница да су ова два писма, којима се служи српски језик, „конвертибилна“. Њихова основна сагласност се

може проверити свакога часа на компјутеру. Куцам текст на латиничкој тастатури, а на екрану читам текст исписан ћирилицом.

Може се лако проверити и удео филолога у састављању латиничког писма. *Српски рјечник* Вука Караџића (1818), који је имао и табеле са приказом низа писама, па и српске ћирилице и српске латинице, настао је када је вођа Илирског покрета Људевит Гај имао свега девет година. У њему је српска ћирилица имала свих тридесет слова за тридесет гласова, а српска латиница није имала само словни знак за глас *и* (који је за ћирилицу Вук преузео од Луке Милованова). У данашњу латиницу ушло је из Вукове српске латинице равно 25 словних знакова. Неспорно је да је слово *đ* увео Ђуро Даничић. (Право говорећи јавља се већ у табели *Alphabeti serbici* у другом издању Вуковог *Српског рјечника* из 1852, у колони *Croat.*). Остаје, дакле, још свега четири слова. То су она са квачицом. Слова са квачицом помињу се и у тексту *Pravopisъ* Људевита Гаја (1835), који је писан на кајкавском, али се налазе и у текстовима Гајеве *Данице* који су писани (по једној терминологији) на српском језику, или на илирском (по другој терминологији). Има филолога који увођење словних знакова по угледу на чешку латиницу доводе у везу са Јаном Коларом и Шафариком, истакнутим Словацима који су писали на чешком. Не треба зато прећутати ни да је Шафарик (у тексту *Илирски језик*, 1842, из *Слованског народописа*) сматрао да је Гај, прихватајући да пише на српском језику, постао српски писац. Тек накнадно, Илирски покрет је представљан као покрет Хрвата. У оно време, он то нити је то био нити се као такав приказивао.

А када је реч о пракси преузимања словних решења из чешке латинице, треба имати у виду и судбину „рогатог е“ (ě). Тај знак је у време Илирског покрета употребљаван у истој функцији као и знак јат у ћирилици. Знака јат ни код Мркаља, ни код Милованова, ни Вука није било. Покушао је да га врати Јован Суботић. Своја *Сабрана дела* штампао је са знаком јат, тамо где му је по етимологији било место. Да је Суботићева реформа прихваћена, српска ћирилица би данас имала 31 словни знак за 30 гласова. Слично би се десило и да је остало у употреби и рогато

ђ које су употребљавали илирци. И ова би латиница имала најмање 31 словни знак што значи да не би била идентична са данашњом латиницом. Рогато *ђ* је практично избачено из употребе на Бечком договору, посебно у *Главним правилима за јужно наречје*, чији је аутор само Вук. Може се отуда с правом закључити да је данашња латиница идентична са оном латиницом из табеле *Alphabeti serbici* из *Првог српског буквара* (1827) или из *Новог зајета* (1847). Нема никакве основе да се тврди да је Бечки договор био договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Али има основе да се тврди да је то био договор о правопису који се тиче припадника источне и западне цркве, једног народа који треба и једну књижевност да има, како пише у тексту Договора.

Следбеници Винка Пацела, пацеловци, дакле нису у праву. Као што је *систем* ћириличног писма дело српских филолога примерен српском језику, тако је и *систем* латиничког писма, које данас употребљавамо, дело српских филолога примерен српском језику у другом, мање савршеном облику.

Шта можете да кажете о улози Голуба Добрашиновића у настајању овог проблема?

Покојног Голуба Добрашиновића (1925-2008) последњи пут сам видео 2005. године на симпозијуму о Вуку Караџићу у САНУ. Голуб је седео у првом реду, а ја сам искористио прилику да кажем и неколико реченица о његовом уделу у репринт издању *Првог српског буквара*. Имао сам утисак да је помињање свог удела у овом послу примио с одобравањем.

Голуб није присуствовао Међународном научном скупу „Српско питање и србистика“ (2007). Али је послао текст који је и објављен.

Кад је, усменим путем, до мене доспела прича и да постоје неке примедбе на репринт издање Вуковог *Првог српског буквара*, позвао сам Голуба телефоном да га питам да ли он нешто зна о томе. Имао сам утисак да се овим примедбама изненадио; рекао је да верује да је радио како треба. Пошто је био стар и бо-

лестан, скренуо сам разговор на ведрије теме. Овај разговор је могао бити неколико месеци пре његове смрти.

Сматрам да проблем настанка данашње латинице треба до краја расветлити. Али и да не треба олако грешити душу. Полазим од става да др Голуб Добрашиновић, аутор истинољубиве књиге *Копитар и Вук* (1980), није имао никакав мотив да се бави фалсификовањем. Није искључено да такав мотив нису имали и други. Народна библиотека има обавезу да проблем судбине она два непагинирана листа и „узорног“ примерка осветли, и да, ако може, одбрани образ и част својих радника и сарадника из прошлости.

О СРПСКОЈ ИСТРИОГРАФИЈИ

Истичете да постоје различити модели српске историографије!

Са разумевањем сам примио изјаву познатог историчара Јована И. Деретића да је за главне невоље у српском народу данас крива српска историографија. У томе има много истине. Сећам се како је нешто слично изјављивао и покојни Славко Гавриловић, историчар и академик. Он је умео отприлике овако да каже: „Ми историчари смо често слугерање режима.”

Моја формулација је нешто другачија. Она каже: за највеће невоље српског народа данас крива је филологија! Филологија је дисциплина која се превасходно бави језиком и књижевношћу. Али тако је кад се филологија схвати у ужем смислу. У ширем смислу, међутим, ова дисциплина обухвата и етнологију, етнографију, митологију, историографију. Мој одговор на исто питање је, дакле, нешто шири од Деретићевог, па зато пружа основе за потпуније разумевање ових проблема. Национална историографија се бави обично народом једног језика. А чим тако кажемо, излазимо из оквира политичке или културне историографије народа. Историја више није само везана за политичке личности и институције.

Какве су филолошке основе српске историографије?

Приметио сам више пута, на мојим часовима, неке младиће који нису моји студенти. Питао сам их ко су. Рекли су да су студенти историје. То је био повод да овако закључим: студентима историје потребна су, очигледно, знања која пружа филологија и методологија те су почели да долазе на моје часове да би што више сазнали о струци за коју се припремају: о историографији.

Нажалост, показало се да их мојим часовима привукло нешто озбиљније од професорових часова. Долазили су да би што више времена проводили са својим девојкама, студенткињама.

То је био повод да почнем овако стари да сагледавам: да ли би историчари могли нешто да науче од нас који се превасходно бавимо херменеутиком, методологијом, наратологијом (чиме сам се, у оквиру свог предмета, стално бавио и оставио трага у бројним књигама)?

Читам и ја историчаре, бавим се њиховим делима. По природи, њихова делатност ми није страна. И сам се бавим нечим што спада у историју. Држао сам, рецимо, предавања из области наратологије. А то је дисциплина која се бави приповедањем, дакле оним чиме се и историчари баве. Али ми наратолози умемо да разликујемо истините од лажних прича; другим речима да разликујемо фиктивне приче од прича које теже да пруже илузију стварности. Увежбао сам се, сем тога, да на основу текстова појединих аутора, релативно лако могу да оценим шта аутор све зна, а шта не зна. Тако је и са текстовима историчара. Могу, на пример, да закључим да, рецимо, неком виспреном аутору историјског штива не би било лоше да је прошао кроз курс херменеутике, односно тумачења текстова. У текстовима историчара, на пример, ретко кад можете да сретнете израз *тачка гледишта*. Препознавање разних тачака гледишта: тачака гледишта приповедача и јунака, то је нешто о чему се обучавамо на часовима. Историчари би лакше гледали на догађаје из прошлости да су, на пример, имали у виду *посматрачке, концептуалне и интересне* тачке гледишта о којима обавештава наратологија. Разлике између тих тачака гледишта приказују се, нормално, на семинарским часовима.

Модели размишљања, оријентације, односно стилови у филозофији се кроз историју мењају?

Има једно лепо место у предговору књизи француског компаратисте Пола Азара *Криза европске свести* у коме се, отпри-

лике овако каже: човек 17. века мисли на један начин, човек 18. мисли на потпуно другачији начин. У томе је велика промена.

Једну од најдубљих промена у царској Русији 18. века ја сам доживео преко два дворца. Једно је барокни дворца Катари-не Велике у Царском селу, близу Петрограда; друго је дворца њеног сина цара Павла у месту Павловску, тридесетак километа-ра даље. Овај други дворца доследно је саграђен у класицистич-ком стилу. Та два дворца, то су два стила, два модела, две пара-дигме, два начина мишљења. За нас који се бавимо уметношћу - смена парадигми је попуно нормална ствар. Буде средњи век, па се парадигма промени и наступи ренесанса, па се и она промени, па наступи барок, па се и барок промени па наступи класицизам, па и њега смењује романтизам. У разним терминологијама те промене се различито представљају. Негде се каже да су то про-мене стилова, негде стилских комплекса, негде да су то промене парадигми, негде да су промене модела. Мисли се углавном на исто. Таквих промена има у свим областима. Сећам се неких фи-лозофских скупова, на пр. у Новом Саду, или на Корчуланској летњој школи. Сви учесници ових скупова мисле унеколико раз-лично, али у суштини исто. Они, на којима сам присуствовао, и мислили су, и говорили, као верници једне парадигме мишљења, марксистичке. Десило се, понекад и у понеким часописима, да се сретнете се са текстовима у којима се мисли другачије, хајдеге-ријански. Кад је умро Дерида, у Београду је објављен један збор-ник који је био пун прилога све самих деридијанаца. Парадигме, оријентације, стилови у филозофији се мењају.

Имао сам срећу да се у младости, на почетку своје научне каријере, сретнем са концепцијом Михаила Петровића Аласа, српског математичког феноменолога, о метафорама и алегорија-ма, која је у ствари највише посвећена научним моделима. Вре-меном сам схватио да сам због тог открића имао ненадмашну срећу. Алас је створио једну од најутемељенијих, најпродуктив-нијих теорија модела. На жалост, за то се недовољно зна. Ја сам његова открића овако доживео - ако хоћете у пуном смислу да схватите Платона и Хусерла, треба се ослањати на Аласа. Алас је дао теоријске основе да се Платонове идеје преведу на језик

науке. На том језику се, природно, конкретније мисли. Уместо израза идеје код Платона се среће и алтернативни израз парадигма. Грчка реч парадигма одговара по значењу латинском изразу формула, француском изразу модел, нашем изразу образац. Француски ђак, Михаило Петровић, по правилу је употребљавао израз модел. По ономе како је ову појаву објашњавао, испада да је давао убедљиве доказе како мислимо у моделима, како се понашамо по моделима. Дужник сам овог великог човека. Више пута сам ишао да видим кућу у којој је живео, на узвишици која се налази између реке Саве и Саборне цркве у Београду. Једна од мојих књига, *Логос и парадигма*, највише се надовезује на њега. И у другим мојим књигама он је присутан често непосредно али још чешће посредно.

Кажете да се наши историчари држе увреженог модела размишљања. Објасните!

Читао сам много савремене српске историчаре, био сам на неким скуповима историчара. Десило се да увек откривам нешто очекивано. Ипак сам стално стицао утисак да српски историчари мисле о нашој историји по моделу који је важио у југословенском периоду. Никако да се тог модела ослободе. Модел се, другим речима, стално испуњава новим подацима и интерпретацијама. Историчари се држе модела које је успоставио Виктор Новак. Чине тако не баш зато што тако хоће, већ зато што другачије не могу. Виктор Новак је прави репрезентант те историјске интерпретације. Главна књига коју је тај модел успоставио је *Антологија југословенске мисли и народног јединства* из 1930. Одболовао сам посебно његову књигу *Вук и Хрвати* (1967). Целом целцатом Вуку он је наметнуо интерпретацију која Новку одговара, али не одговара Вуковим схватањима. Ни истини. Нажалост, Новакова интерпретација је била прихваћена и још увек се прихвата. Овим поводом сећам се Његошевог стиха: „Миш у тикви што је него сужањ“. Историчари засуђњени у једном моделу могу се понашати као онај миш. Бојим се да образовање које стиче савремени историчар не омогућава му да схвати појам

херменеутичког круга, нити може да схвати како се из тога стања може изаћи. А то је нешто што је било део обуке на мојим часовима.

Био сам се спријатељио са једним значајним савременим историчарем који се налазио на значајном месту. Пошто сам осетио да моје ставове прати са разумевањем, предложио сам да некад позову Веру Милосављевић и мене да разговарамо. Нажалост, после извесног времена (а вероватно и његових консултација са колегама) схватио сам да он тај рубикон није могао да пређе. Такав гест сам схватио овако: историчари су се поплашили да ће им модел мишљења бити уздрман. Шта ће да раде када се нађу на брисаном простору! Мораће да почну да мисле. А то је спорт којим се данашњи Срби ретко баве.

Као неко ко се бавио методологијом проучавања књижевности ја сам имао, чини ми се, бољу позицију него да будем сужањ неког херменеутичког круга. То је вероватно и најбоља позиција за истраживача. Не би се смело рећи да прихватам позицију која каже: истина је вероватно негде на среди. Моја позиција је у основи теоријски другачија. Она је метакритичка позиција. Са становишта те позиције следи став: хајде да настојимо да разумемо разне оријентације, макар и опречне. Не опредељујем се ни за једну од њих, опредељујем се за поглед одозго, са метакритичке позиције. Другачије речено, мислим да методологија и не би ни могла на другачији начин да опстане. Нисам стекао утисак да се у српској историографији уопште размишља о некој метакритичкој позицији. Највише што се чини - инсистира се на дистанци. (Да не кажем на накнадној памети).

Какав је Ваш став о Српској самородној историјској школи?

Признајем да сам негде деведесетих с неверицом гледао на књигу Олге Луковић Пјановић *Српски народ најстарији*. Имам резерве према испразном србовању, а наслов књиге је на тако нешто указивао. Показало се, међутим, да се ради о врло озбиљном научном делу. Штавише, показало се да и наслов књиге није

произвољан. Што не значи да све у њој прихватам. У књизи има и реченица, чак пасуса који јој снижавају ниво. Па ипак, то је књига из које сам много тога сазнао. Она је отварала просторе ка новим сазнањима.

Да бих, у овој тврдњи, био боље схваћен, направиху овакво поређење. Целу библиотеку можемо сагледати као скуп књига које су распоређене у две просторије. Читаоцима се, рецимо, омогућује да читају све књиге, али само из једне просторије. Друга просторија је закључана. За њу се чак и не зна да постоји. Због тога се читаоци и не труде да сазнају за књиге из ове просторије, јер би им многа дела пореметила сазнања које пружају књиге из оне једне једине просторије. Олга Луковић Пјановић је неко ко је продро у другу просторију. Она је показала да поред знања које нуди официјелна филологија, постоји и много шта што нам је било недоступно. Признајем, да сам њена открића примао као релевантна.

А други припадници самородне школе?

Показало се, срећом, да Олга Луковић Пјановић није једина која зна за литературу из оне друге просторије. Реља Новаковић, Јован И. Деретић, Светислав Билбија, Радивоје Пешић, то су аутори које сам помно читао, разуме се и неке друге, који су се на њих надовезивали. Мислим да би они требало да се у научни и образовни систем уврсте као веома пожељни аутори. Без ових и других сличних аутора систем знања губи једну значајну димензију. Неко од њих је ту оријентацију идентификовао као обновљену српску самородну историјску школу. Ова историјска школа је, од стране Илариона Руварца и његових следбеника, била крајем 19. века потиснута. Обновљивачи српске самородне школе тај смер у историографији називају нордијском школом.

Један од младих настављаача ове школе, др Ивица Тодоровић, етнолог, рекао је, у својој обимној књизи *Митска истина Срба* (2005) за мене нешто похвално. Рекао је да сам редак међу представницима официјелне науке који је показао жељу да се упозна с резултатима ове самородне школе. У тој оцени има до-

ста тачности. Ипак, такав однос не зависи толико од личности, колико зависи од стручњака који се бави методологијом. Методолог који неће да зна за другу страну виђења истог проблема изневерава природу своје струке. Са те тачке гледишта гледам на разне оријентације у савременој српској историографији. Ситуација у српској историографији је таква да постоје бар две исто-ријске школе, које се такорећи и не додирују: то су самородна школа и она коју они идентификују као нордијску, а која се у новије време стварно развила као југословенски модел историографије.

Да ли гледате критички на ту школу?

Моја позиција је ипак другачија него што следи из те школе. А та другачија позиција потиче од природе предмета из кога сам израстао. Томе предмету, као конкретном тоталитету, и примерио сам метод истраживања. За овај метод природно је да има у виду и једну и другу оријентацију, да се користи литературом из једне и из друге просторије. Тај метод је зато метакритички. Са овог метакритичког става морам да узимам у обзир сазнања и једне и друге школе. Оне обе могу и треба да буду релевантне. Литература на којој оне изграђују своје ставове не сме се игнорисати.

Отварате ли на овај начин питање модела у српској историографији?

Са разумевањем се односим према концепцији америког филозофа науке Томаса Куна који сматра да се научне револуције одвијају преко смене парадигми. Промена се дешава кад се једна парадигма замени другом, односно, када се један један модел мишљења замени другим моделом.

Више од четрдесет година бавим се Аласом и импликацијама његове теорије пресликавања. Зато верујем да знам о чему говоримо кад говоримо о паралелном постојању двеју основних историографских школа. Ако следимо Милоша С. Милојевића

добићемо у историографији једне резулте, ако следимо Илариона Руварца добићемо друге. Ако се према овој двојници историчара односимо метакритички, добићемо неке треће. У методолошком смислу сигурно је ова метакритичка позиција супериорнија.

На питање, шта је карактеристика савремене српске историографије, мој одговор јесте да је она била утемељена на визији југословенства. Главни људи те визије су Штосмајер, Јагић, Виктор Новак. Таква визија је у основи туђа. У њу никако није спадала српска самородна историјска школа. У време владавине идеје југословенства оријентација као што је српска самородна школа је морала да буде одбачена. Српски историчари мислили су, понашали се, истраживали по једном усвојеном моделу. Као што нас је политика југословенства водила из пораза у пораз, тако је нешто било и са историографијом. Она је била у стању само да говори о поразима, да их оправдава и тумачи, а није била припремљена да отвара путеве и да припрема излазе. Свеколика историја сводила се најчешће на приказ деловања политичких лидера у поједини периодима.

Историографија, у ужем смислу, није мој превасходни домен. Ако кажем да је мој легитини филолошки домен србистика, рекао сам да он обухвата и историографију. Србистика, је између осталог, и тачка гледишта. Та тачка гледишта се разликује од тачака гледишта југословенства, односно југославистике, тј. сербокроатистике. Предодређена је да даје друге резултате, односно да доноси другачија виђења.

Кад је изашла моја књига *Систем српске књижевности*, са добродошлицом ју је дочекао млади професор са Пала Триша Кујача. Представио је, отприлике, оно што је у књизи прочитао. Мени је посебно драгоцено реаговање покојног Бранка Милановића, који је касније постао академик Републике Српске. Бранко ми је испричао да га је књига довела у веома незгодан положај. Питао се: где је досад био? Испало је да је њему, као професору српске књижевности, много шта промакло. Једноставно није знао. Његов студент Душко Певуља, испричао ми је да је Бранко на часовима стално помињао ту књигу. Ствар је у овоме. Књига

је прављена на основу увида у литературу из оне „друге просторије“ у коју ретко ко залази. Слично је и у историографији. Василије Крестић прави историје српскохрватских односа, а не бави се Илирским покретом, Ђуром Даничићем, Првим хрватским римокатоличким конгресом. За мене су то кључни догађаји у историји ових односа. Зато у мојој интерпретацији ова историја другачије изгледа. Имам у виду друге чињенице од оних које је нудила југоисториографија.

Нужно је, ради разумевања проблема, да се истакне и ово. Радио сам доста на обнови модела/парадигме србистике. Тај модел нуди и другачији модел српске историографије од владајућег. Ако победи србистика, ако се обнови, то би сигурно требало да има плодне последице и по ону историографију која се бави српским темама.

О НЕМИШЉЕЊУ И НЕМИСЛЕЋИМ

У нашој прошлости било је и много оних који су наносили зло сопственом народу!

Предлажем да отворимо заграду у овим разговорима па да бар понешто кажемо о несувислом понашању неких наших сународника.

Патриотски расположени Срби труде се да што лепше мисле и говоре о свом народу. На основу лепих речи о Србима неки од њих стекли су и лепо име и углед у народу. Нажалост, њихов народ, због таквог понашања, није ништа добио.

Са мношвом није такав случај. Иако не могу да кажем да сам пресрећан због тога што припадам баш српском народу, а не неком боље судбине, ипак не бих могао да се одрекнем народа коме припадам. Кад бих променио припадност овом народу, променио бих и свој идентитет. А за тако нешто, ипак, нисам спреман. Зато и настојим да останем који јесам, али и да се побољшам, па и да учиним што могу да се у мом народу нешто побољша.

Опседа ме зато мисао да откријем шта то у мом народу не ваља, а што његови непријатељи обилато користе да би му наудили.

Чини ми се да сам бар нешто такво открио. Срби су дали много великих и генијалних људи. По томе се и издвајају од других народа сличне бројности. Имати Вука, Његоша, Теслу, Пупина, Миланковића, Аласа, Андрића, Селимовића, значи досезати до светских врхова. Али у српском народу има и много тога што не ваља. Пре свега, има много непромишљеног понашања, па и блесавлука. Присуство блесавлука у понашању је нешто што наши непријатељи могу да користе. А то значи и да се њиме послуже у непријатељске сврхе.

Верујем да за спознају несувислог понашања могу да захвалим и свом сељачком пореклу. Човек се, кажу, формира у

најранијој младости. После се само дограђује и коригује. То треба да потврди и следећа прича.

У мом родном крају, у Топлици, у време рата тукле су се две војске: партизанска и четничка. Мада је мој крај био партизански, а онај преко пута линије Белољин - Блаце, ка Копаонику, четнички, не сећам се да је било загриженог односа према идеологијама тих војски. Моји земљаци су радије желели да им дође партизанска војска јер је била мање захтевна од оне друге, четничке. Обрадовали су се и кад је мање захтевна војска победила. Јер је, са оним што је проглашено као ослобођење, практично дошао и крај рата.

Нажалост, моји земљаци брзо су се и охладили. Сећам се како су говорили да је пре рата било боље, него откад је успостављена нова власт. Што је значило - комунизам је доносио погоршање.

Још тада, у детињству, могао сам да осетим разлику између двеју оријентација мојих земљака: оних индоктринираних и оних других. Индоктринирани су, по правилу, били млађи. Они су милитантно заступали своју доктрину у прилог оправданости револуције. А старији и отреситији сељаци нису губили главе, тврдоглаво су се држали чињеница.

Поделе су биле још веће кад је дошло до формирања сељачких радних задруга. Индоктринирани су хтели да спроведу доктрину постављену „одозго“, обични сељаци да одоле притисцима. Сећам се и притисака на мог стрица, да се добровољно упише у сељачку радну задругу. А такве, угледније сељаке, они индоктринирани су најпре хтели да сломају. Стриц није попустио и по цену затвора у којем је једном и био.

Ово што причам има неке везе са мојим каснијим научничким и професорским радом. Кад кажем да сам се и сам налазио у ситуацијама кад је требало сачувати здраву (сељачку) памет, у томе има истине. Нисам, на пример, седамдесетих пристао да се на мојој Катедри уведу предмети Босанско-херцеговачка књижевност и Црногорска књижевност. Понашао сам се као и моји земљаци са села. Предајући преко три деценије методологију проучавања књижевности, дакле, једну врсту логике, хтео сам да

поступам у складу са логосом, а не у складу са доктрином. Сада могу и да признам да сам се логици учио у самом детињству од свог сељачког окружења. Моји земљаци из села нису ни знали шта је то логика. Али су се трудили да мисле, да повезују чињенице.

Кад сам почео научно да се бавим методологијом, нашао сам и теоријске основе за природу оног начина мишљења које се ослањало на повезивању чињеница. Нашао сам их у феноменологији пресликавања код математичког феноменолога Михаила Петровића Аласа. Тај начин испитивања систематски сам први пут почео да примењујем у мојој докторској дисертацији *Поетика Момчила Настасијевића*. Сваки од четири дела те књиге завршава се поглављем *Кореспонденције*. У сваком од тих поглавља трудио сам се да повезујем чињенице, и да, накнадно, објашњавам како и зашто то чиним. Испада да сам то чинио на исти начин као моји земљаци у детињству. Не мислим ни сада да ми је прва школа била лоша.

Било је разумних људи међу Србима који су се отпочетка противили хрватским идејама илирства и југословенства. Такви људи временом су били маргинализовани. Такође је било отпора ставовима да Срби имају заједнички језик са Хрватима. Најпаметнији српски филолози су се томе противили. Да споменемо Вука Караџића, Ђуру Даничића (до одласка у Загреб), Стојана Новаковића и Љубомира Стојановића. Па ипак су се нашли филолози који ће туђој идеји налећи на руду и направити папазјанију и од нашег језика и нашег народа. Њихова несувисла понашања су многи скупо плаћали.

Био сам студент и пријатељ Павла Ивића, који је важио за једног од најпаметнијих Срба које имамо. Тако сам и ја мислио до Другог конгреса српских интелектуалаца (1994), који је он и организовао. На овом Конгресу је мој бивши професор напустио природни начин размишљања о српским језичким проблемима и почео јавно да заступа став да српски језик треба стандардизовати на екавици. Отписао је, на тај начин, половину српског народа, половину његове културе. Све то је чинио на основу фалш доктрине, коју је претходно прихватио, да је српски језик срп-

скохрватски. Прихватио је и доктрину да српски језик треба да се подели на две варијанте: београдску и загребачку, источну и западну, српску и хрватску. Ивић је прихватио међу првима и да се тзв. српскохрватски језик подели на три дела: на српски, хрватски и бошњачки. Питао сам се шта се у глави овог човека десило? Превладала је, изгледа, капларска логика.

Сећам се како су академику Ивићу поставили питање у гла-силу студената Новосадског универзитета *Индекс* (1998) да ли у Српској академији наука постоји хрватски лоби, а он је одговорио да у овој институцији не постоји хрватски, али постоји српски лоби који чине академици Крстић, Екмеџић и Ивић. Чувени српски језички струњак можда је знао шта је хтео да каже. Али очигледно није знао шта је рекао. А рекао је да је Српска академија спала на само три српска слова. А кад је дотле спала, више није ни Академија, нити је српска.

Сада се из Новог Сада, Српске Атине, из Друштва „Ћирилица“ милитантно пласира идеја да је само ћирилица српско писмо, а да је латиница хрватско писмо, које је почело да се намеће тек од постојања Југославије. Два пута сам објављивао важне делове из књиге *Српска писменица* Јована Илића (оца Драгутина и Војислава Илића). Књига је штампана 1860. у Епископској штампарији у Новом Саду. У њој је јасно приказана данашња ћирилица као писмо Срба источне цркве а данашња латиница као писмо Срба Западне цркве. Уз сагласност и помоћ идеологизираних Срба практично су сви Срби западне цркве кроатизирали. А догурали смо дотле да се Вукова латиница приказује као гајица, односно хрватско писмо.

Сада је, на пример, на месту председника Друштва „Ћирилица“ у Новом Саду Владислав Ђорђевић. Ђорђевић је био мој студент, један од најбољих које сам икад имао. Запазио сам да одлично зна енглески језик, али и да зна и неке друге језике, међу њима и класичне. Знао да је био и нешто старији од студената своје генерације. Испало је да је то зато што је имао и шире животно искуство. Као евангелиста, провео је неколико година у једном средњошколском интернату у Вараждину, а затим је као стипендиста евангелистичке цркве студирао теологију у Амери-

ци. Очекивао сам да ће човек такве биографије подржати тезу да Срба има разних вера. Не делује ми убедљиво чињеница да је добро кад један евангелиста Србин заступа тезу да су Срби само православци, нити да сви Срби треба да пишу само ћирилицом.

Али свако понашање може да има и неку своју логику. А логика с којом се сусрећемо може да буде и наопака и штетна. Понекад се штета не тиче само појединаца већ и целих народа. Кад су у питању Руси, велики и нама и близак и пријатељски народ, вреди се подсетити судбине Русије у 20. веку. Русе и Русију упропастио је комунизам. А комунизам у Русију није једноставно унесен споља. Његово прихватање су већ идеолошки предодредили они који су стекли ореол напредних: рецимо Чернишевски, Александров, Доброљубов, Плеханов. На њих су се надовезали способност и активизам Лењина, Троцког, Стаљина. Шта се у том споју постигло, познато је.

На сличан начин, по руском моделу, разбијани су и Срби и Србија. Јер су и Срби имали своје напредне. У праву су они који доказују да је у сељачкој Србији социјализам био самородна појава. Али је било и оних који су схватили куда води та појава. У *Лимунџији на селу* Стеван Сремац деловање у духу Светозара Марковића називао је *сретеновштинам* (према лику главног јунака, учитеља Сретена). У Србији је, са комунизмом, победила сретеновштина. Шта нам је та победа, у варијанти титоизма, доanela то сви видимо.

У мом детињству, проведеном у селу, још је био жив мој деда Видосав. Деди су били одсекли ногу, ишао је помоћу штуде и стално ме је, већ и због тога, подсећао на Вука. Није ме вређала чињеница да Вук није имао школе, да је био самоук, да је имао сељачку памет. Мени и данас импонује како је Вук знао логички да мисли. Његов начин мишљења је најтеже довести у везу са непромишљеношћу или блесавлуком. Само су наивни могли да кажу како су на Бечком договору неки превејани Хрвати преварили наивног Вука. Овај човек је у Беч отишао као Вучић а у Бечу је постао Вучина. Саберите па видите какав је углед Србима у свету створио. Сећам се како је Радослав Бошковић, чувени компаратиста словенских језика, једном рекао да се нико

није овајдио ко је покушао Вука да исправља. Нажалост, било је много српских филолога које нису красиле вуковске особине. Ишли су за лошим тезама и доктринама, правили су велику штету недужном народу. Од пошаста ових индоктринираних може нас спасити, пре свега, логика па, затим, оно што из ње следи.

О СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ПРОГРАМУ

Имају ли Срби свој национални програм?

Питањем националног програма бавио сам се у три своје књиге. Прва од њих јесте: *Српски национални програм и српска књижевност* (Приштина 1995), друга је *Српски филолошки програм* (Београд 2000), а трећа, *Обнова српског националног програма* (Београд, 2010). Све три су део моје акције на програму обнове србистике. Првом сам почео, трећа је последња из тога програма. Све три имају нешто заједничко. Полазни став сваке од тих књига јесте да је национално питање филолошко, да се оно може решавати само у тој сфери, и то на начин како се решавају иста питања код других европских народа.

Кад је била разбијена Југославија, неки од виђених и добронамерних Срба, схватили су да Срби немају свој национални програм. Зато су прегли да га сами стварају. Тако су настали занимљиви и важни текстови неких историчара, филозофа, правника. Али они нису могли да помогну да се проблем реши. Школским жаргоном речено, добри су, али су промашили тему.

Моје вишестрано и вишеструко претресање српске филологије довело је до једноставног одговора: Срби су у предјугословенском периоду имали своју националну филологију, србистичку! Као и код других народа у овој националној филологији био је садржан и српски национални програм. Ради реализације тог програма, Срби су слично другим народима у 19. веку, стварали и своје националне институције; рецимо Матицу српску, Велику школу, Српску академију наука и уметности, Српску књижевну задругу. У југословенском периоду, прихватили су туђе идеје југословенства, туђу филологију, сербокroatистику. Ради реализације владајуће идеологије, њихове националне институције биле су и по идејама и по кадровима прилагођене да служе тој идеологији. Сви видимо да нас је овај пут довео до ћорсокака. Али сви и не можемо да знамо зашто је до тога дошло. Да би се ухва-

тио корак са светом, да би се кретање у погрешном смеру напустило, треба обновити и србистику, али и институције које су је носиле.

Какву улогу данас има Матица Српска?

Вршњак сам садашњег председника Матице српске, академика Чедомира Попова. Почетком седамедесетих о нама двојици се могло мислити и као о младим снагама у старој институцији. Десет година сам био члан редакције *Летописа Матице српске* (1969-1979), био уредник *Прве књиге* (1979-80), неколико година, седамдесетих, био и први председник жирија Бранкове награде за семинарске радове студената. Испао сам из игре пре тридесетак и више година. У мојим текстовима се може прочитати и зашто се тако десило. А десило се 1978-79 године. У њима је приказано да је то „зглајзавање“ било последица мог принципног сукоба са професором Јожемом Погачником. Овај Словенац и професор Филозофског факултета у Новом Саду, настојао је да се српска књижевност у настави на Факултету разбије тако што би се из ње одузеле босанскохерцеговачка и црногорска књижевност, које би се предавале у оквиру посебних предмета. А ја сам успео, у јавној стручној полемици на Већу Факултета, да се тако нешто не деси. Накнадно видим да је у основи мог раскорака са Матицом стајао баш тај неспоразум око интегритета српске књижевности. Веровао сам у то време да је Матица, уз све мане, ипак српска национална институција. Према политици наметања минимума заједништва југословенских књижевности, коју је заступао Погачник, ја сам се понашао као одговоран професор и директор Института за југословенске књижевности. Са националног становишта понашао сам се управо онако како је Матица, као институција, требало у конкретној прилици да учини. Очекивао сам да ће стати уз свог члана који брани интегритет српске књижевности. Јер је Матица, управо због тога, и створена. После сам наставио да чиним оно што сам мислио да српска филологија треба да чини, односно, да се понаша онако како се некад понашала Матица. Зато сам касније и на-

правио десетак књига (да не кажем целу једну библиотеку) борећи се за остваривање програма обнове српске филолошке традиције, самим тим и традиције Матице српске.

Мој став о овој институцији у основи је овакав: треба обновити традицију коју је у прошлости, све до Титовог периода, имала Матица српска. А по тој традицији, тачно се знало и шта је српски језик и шта је српска књижевност и ко су Срби. Садашња Матица то не зна. Поредите њене ставове о истим питањима некадашње и данашње, па ћете видети да то није иста институција. Од старе институције је остало само име.

Бесперспективност српског народа дошла је са југословенским периодом. Што се Матице тиче, она се на очит начин десила од оног тренутка 1945. када је цела дотадашња управа Матице српске била принуђена да поднесе оставку како би се успоставила нова гарнитура која ће бити у служби нове политике, титовске, комунистичке. Нова гарнитура која је управљала Матицом, национални језик је довела до тога да се на Новосадском договору српски језик прогласи за српскохрватски/хрваткосрпски. У едицији *Српска књижевност у сто књига* она је српску народну књижевност прогласила за српскохрватску, а дубровачку књижевност изоставила из српске, што значи да је прећутно признала за део хрватске књижевности. Тек пошто је едиција *Српска књижевност у сто књига* била објављена, почела је да излази и едиција *Пет стољећа хрватске књижевности*. Дубровачка књижевност се „нашла” тамо! У мојој студији о Матици се зато с разлогом каже да је она постала „продужена рука хрватске филологије”. Фактички радила је за туђе интересе. На велику жалост, то више није она стара Матица, основана 1826. године „на ползу рода”. Оваква Матица је одговорна за много лошега што се Србима десило у другој половини 20. века, али и касније. Програм за који се јавно залажем (посебно у књизи *Обнова српског националног програма*, 2010) јесте да се обнови некадашња Матица, дакле, институција која није имала став да су Срби и Хрвати створили исти језик. Жао ми је што мој вршњак на челу Матице, академик Попов, али и други око њега у Матици, стално говоре да ова установа наставља своју традицију. Нажалост,

то није тачно. Уколико би Матица стварно ту традицију настављала, онда, логично, Покрет за обнову србистике не би имао никаквог смисла. Ударао би на отворена врата. Тежио би да се обнови традиција која није ни напуштана. Прилике су сасвим другачије. Данашња Матица не следи своју традицију: следи ту-ђу!

Колико је САНУ заиста у служби свог народа?

Предавао сам шест година на Филозофском факултету на Палама историју српске културе. У ту историју спада и историја српских националних институција, па и историја Матице и Српске академије наука. Делимично из тих предавања је настала и моја књига *Увод у србистику* (два издања: 2002, 2003, оба по 598 страна). Године 2006. објавио сам у Културном додатку Политике, у неколико наставака, чланак о Академији. Био је то чланак који је понешто рекао о Академијиним претходницима: Друштву српске словесности (1842) и Српском ученом друштву (1864), па и о разлозима да се оснује Српска краљевска академија (1886). Ова Академија је, према мојим истраживањима, основана да би се обновила србистика, односно, да би се вратила на властите позиције, на ставове Вука Караџића. Самим тим она је напустила смер који је у српску филологију пре тога увео Ђуро Даничић одласком у Загреб за тајника Југославенске академије знаности и умјетности (1867). Српска краљевска академија је, у свом почетном деловању, веома изричито напуштала курс Ђуре Даничића из загребачког периода, а враћала се Вуковом путу. Највидљивији знак тог чина била је одлука из 1893. да се у Академији оформи Лексикографско одељење са задатком да прави Академијин *Речник српског књижевног и народног језика*. Заокрет који је тада учињен настао је из сличних разлога као онај што га последњих година прави и Покрет за обнову србистике. И циљ ондашњег заокрета је био да се обнавља србистика. Другим речима, вуковски програм.

Српска краљевска академија је у периоду после Другог светског рата доживела промене сличне оним у Матици српској.

Не само што је променила назив, избацујући из њега реч краљевска, него је променила и политику. Своје ставове је променила тако што је своју политику саобразила са политиком ЈАЗУ. Највидљивији знак тих појава је у промени имена речника националног језика Срба. Академијин *Речник српског књижевног и народног језика*, на којем се радило у периоду 1893-1953. године, добио је у Титовој Југославији двонационално име. Речник београдске Академије, преименован је, дакле, у складу са Новосадским договором, у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. То име је само по називу нешто дугачије, али у суштини је исто, као и име *Рјечника хрватског или српског језика* који се радио у ЈАЗУ (1867-1976). Што значи да је наш језик, и то у номинално највишој српској националној институцији, изгубио свој идентитет. Резултат је био поразан. Мислим да сам имао довољно разлога да у студији о овој институцији отворено кажем да се Српска академија претворила у „огранак ЈАЗУ”.

Мој чланак у Политици имао је последице. Уредник Културног додатка Зоран Радисављевић био је смењен. Доведен је нови уредник, а са новим уредником промењена је и оријентација. Мишљења као што су моја више нису имала место у овом додатку некада репрезентативног српског дневног листа. Комунизам је скинут са власти, али је иста политика у филологији још драстичније настављена. Завладало је једноумље много јаче него у комунистичком периоду. По среди је, очигледно, политика старија од комунизма.

На Академију, поготово, академике из области филологије, не гледам из жабе перспективе. Моја *Изабрана дела* обухватају већ 25 књига. Срећом то није све. Ни близу толико дела нема ни један од чланова САНУ. Сматрам да ћу више учинити за науку, али и за народ коме припадам, ако се не повинујем владајућем тренду у овој институцији. Неко ће ваљда схватити, после свих невоља које нас прате, да Срби не морају да пролазе овако како пролазе. Треба да се врате свом аутентичном национално-филолошком програму који је настао пре југословенског периода. То значи да се врате својим европским ставовима када су имали

другачија решења од ових која су још на делу. Међу Србима има много људи који за та решења знају и који могу да их спроведу.

Велика Србија или Природна Србија?

Велика Србија је нешто што је ушло и програм једне утицајне странке у Србији, Српске радикалне странке. Ова странка је годинама издавала и издаје ревију која се зове *Велика Србија*. Исто име има наслов једне књиге академика Чедомира Попова. У књизи овог угледног Новосађанина побија се став да је велика Србија икад била програм официјелних државних структура државе Србије. Доказује се да је то била идеја или појединаца или појединих политичких оријентација. Академик Попов се чуди што такву подозривост изазива помињање Велике Србије, а не изазива је, рецимо, помињање Велике Немачке, Велике Италије или Велике Албаније.

Ја сам по струци филолог. Нисам се никад бавио српским државним питањем, већ само српским националним питањем. То значи да сам се бавио тражењем одговора на питање о идентитету српског језика, српског народа, српске књижевности. Такво бављење не укључује обавезно тражење одговора на питање о простирању и уређењу српске државе. Треба, притом, имати у виду да одговори на питања питања о држави излазе из сфере филологије. Они, зато, траже и другачији начин размишљања. А иза размишљања као што је моје, а које је размишљање филолога, мора да стоји и другачија терминологија.

Уместо говора о Великој Србији у мојим текстовима има говора о Нормалној или Природној Србији. То није држава у којој би живели сви Срби, већ је језичко-етничка заједница оних који говоре српски, а који су разних вера, живе у различитим државама, али и осећају и, у нормалним околностима, знају да припадају истој језичко-етничкој заједници. Понављам, дакле, ставове које је имао Вук Караџић. А кад то кажем, морам да напоменем да то нису неки ексклузивни Вукови ставови, већ су то европски ставови. Овакав начин размишљања је другачији од оног са епитетом Велика. Кад се каже Нормална Немачка, може

се мислити на простор државе Немачке, Аустрије, делова Швајцарске, али и делове других држава у којима живи популација која говори немачки, дакле популација која ствара немачку књижевност и културу на немачком језику. Историја показује да оваква Немачка функционише и без задовољења великодржавних интереса Велике Немачке. Велика Мађарска значила би стварање много веће мађарске државе од ове данашње. Али то не би требало да буде и стварна потреба Мађара. Ако Мађар у Србији или другим државама може да оствари сва своја права, људска и национална, он онда нема природну (и нормалну) потребу за Великом Мађарском државом; довољна му је и природна Мађарска, таква која задовољава природне потребе Мађара.

Европа овакве природне и нормалне потребе, бар на речима, гарантује језичко-етничким заједницама, у другој терминиологији: народима и националним мањинама. Не видим да би и амбиције Срба, у садашњим условима, требало да буду другачије. Срби имају матичну државу Србију. Али они који живе изван ове државе, а има их више него трећина свих Срба, треба да имају исти статус какав имају националне заједнице у Србији, на пример мађарска или словачка. То значи да Срби у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Македонији, Румунији треба да имају иста права као и Мађари или Словаци у Војводини, да слободно негују свој језик и културу и да ту културу називају својим именом. То треба да је циљ који се уклапа у вредности које Европа мора да поштује. Знам да се за поштовање ових принципа треба борити. Предлажем да се за њихово остваривање боримо јавно, поштено и упорно.

О СРПСКИМ ЕЛИТАМА

Многи мислећи људи у Србији коментаришу да је српска елита заказала. Да ли се слажете?

Стално размишљао о једној дијагнози Драгана Недељковића. По њему, Срби су дошли у овако лошу ситуацију, оних најгорих година, деведесетих, зато што је „заказала српска елита“. Мада академик Недељковић није рекао ко чини српску елиту, на то питање се ипак може одговорити. Српску елиту, сасвим сигурно, треба тражити међу разглашеним српским интелектуалцима. Нећемо погрешити ако је потражимо, пре свега, међу српским академицима. Мада Недељковић изричито не каже, он ипак, на неки начин, сугерира став: шта да радимо! Заказала је елита. Нама осталим не остаје друго већ да трпимо.

Слажем се са уваженим професором Недељковићем, у одређивању ситуације. Али се никако не мирим са чињеницом да је све готово, јер је српска елита заказала. Кад се мало боље сагледа, и прецизније одреди, ко чини ту елиту, испада да је то само „официјелна елита“. Тачније би онда било рећи да је само она и заказала. А чим се тако каже, може се мислити да постоји и нека друга елита која јесте елита, али која није официјелна.

Потребно је отуда да се проблему елите, у нашим размишљањима о могућим решењима, посвети посебна пажња. Најпре, да видимо шта тај појам значи. Француска реч елита означава оно што је у основи најбоље, најодабраније. Чини ми се да тај појам има најпотпуније значење ако се доведе у везу са војним потребама. Много пута сам прочитао да је неки војсковођа ту и ту употребио или упутио своје елитне јединице. Не треба сумњати да је реч елита тада стварно употребљена у дословном значењу. Кад војсковођа дође до тога да употреби елитне јединице значи да у њих полаже највеће наде, да ставља у игру оно што се чува као последња резерва.

Међутим, у политичком животу израз елита већ нема тако прецизно значење. Прва Југославија, дакле Краљевина, сигурно је имала неку политичку елиту. Ову елиту су чинили људи који су најбоље репрезентовали тадашњи режим.

Политичку елиту друге Југославије чинили су они који никако нису били сматрани елитом у првој Југославији. Њих је прва Југославија, по правилу, држала у затворима. У затворима су били Моша Пијаде, Кардељ, Ранковић, Ђилас. Кад су такви постали елита у другој Југославији, они који су чинили елиту у првој, били су прокажени, прогањани, затварани.

Нешто слично се десило код нас последњих деценија. Режим који се назива Милошевићевим имао је своју елиту. Док је овај режим био на власти, представници те елите стално су били присутни у медијима. А њихови противници били су прокажени. Кад је Милошевићев режим промењен, промењена је и елита. Сада су представници новог режима постали елита, а они други су постали прокажени. Да се сетимо познатих стихова Џива Гундулића. „Тко би гори ето ј доли, а тко доли гори остаје.”

„Коло среће уколи”, каже исти песник. Историјске промене доносе и нови однос према елитама. Са падом комунистичког режима порастао је и рејтинг предкомунистичког режима. Сада се и краљ, и намесник Павле Карађорђевић, и њихови доглавници, другачије третирају, по правилу много повољније него представници елите комунистичког друштва.

Могли бисмо да кажемо да слика историјске прошлости, са временске дистанце, изгледа све објективнија. Уздржавам се да употребим израз објективан. Он може да значи само идеал, односно оријентир у начину мишљења. Владимир Дедијер, на пример, који је био и значајан историчар, два пута је писао биографију Јосипа Броза Тита. Између тих двеју биографија има разлике. Оне се разликују по тачкама гледишта. Прву је писао активиста Титовог режима; другу је писао неко ко је од тога режима и његовог вође био одбачен. Други пут је исти човек, који је остао историчар, имао и другачији интерес да се на нов начин бави старом темом (што значи да је имао и другачију тачку гледишта). Овога пута је Дедијер водио рачуна о томе да га Титови

наследници не одбаце. Биографија Јосипа Броза Тита од Пере Симића, на пример, већ је писана са нове тачке гледишта. Она је настала после бродолома коју је Титова Југославија доживела. Историчар је за овакво своје своје гледање већ имао чвршће ослонце. Његова истраживања су документована.

Примери из политичке историје најбоље могу да покажу колико израз елита може да буде релативан.

Какав је Ваш став према политичким, а какав према уметничким елитама?

Тако како је у политици, дешава се слично у књижевности, и у уметности уопште. Ово своје сведочење могу да илуструјем на примерима Лазе Костића и Момчила Настасијевића. Ова два писца данас спадају у репрезентативне српске песнике, другим речима, у српску песничку елиту. Али у моје ђачко доба то није било тако. Лазу Костића су, пре тога, негативно оцењивали најчувенији српски књижевни критичари: Љубомир Недић, Богдан Поповић и Јован Скерлић. Сећам се како сам као ђак, тек приспео из прокупачке гимназије, ишао у Матицу српску да слушам предавање о Лази Костићу. Предавач Вељко Петровић са огромним уважавањем је говорио о малтене прокаженом песнику. Касније сам и сам нешто допринео да се Костић постави на право место. Написао сам и целу књигу о песми *Santa Maria della Salute* (1981, 1990). Спадам међу прве који су после Другог светског рата откривали Настасијевића као песника. И мој је труд био уграђен и у разумевање песника и у оцени вредности његовог дела.

Сећам се, како се мој пријатељ Оскар Давичо био наљутио на мене што сматрам да је Богдан Поповић озбиљан теоретичар, а касније и што сам заступао став да је Миодраг Павловић и изузетан песник и антологичар. Нисам одустајао од свог уверења; и ето показало се да сам био у праву. Слично се дешавало и у области теорије књижевности. Показао сам да и у тој области имамо ауторе достојне да их цео свет упозна. Међу њима да поменем Лазу Костића, Аницу Савић Ребац, Михаила Петровића

Аласа, Јустина Поповића. Према својим знањима могу да кажем да би неки Пантеон елитних Срба (у значењу највећих Срба) био такав да би требало код других народа да изазове поштовање, а код самих Срба самопоштовање. Стварање таквог Пантеона је потребно; имао сам срећу да и сам учествујем у његовом стварању.

Како се ствара и чему елита може да послужи?

Пошто сам већ говорио о томе како се ствара научна елита, треба наравно, објаснити и како се она може употребити и злоупотребити. Национална елита може да послужи и да се неки народ уздигне, али и да се спутава и сатире. Питање је само ко има власт и ко ту власт користи да би њоме спроводио неку политику. Тридесет и две године предавао сам на Филозофском факултету у Новом Саду. А то значи био сам у једној институцији у којој се стварају кадрови, у којој се обликује будућност једног народа. Нисам могао да не приметим да се за будуће научнике и професоре не бирају најбољи, већ да се кадрови бирају по неким другим критеријима. Бирани су они који ће служити некој политици, који ће спроводити неку политику.

Ако из такве перспективе посматрамо, доћи ћемо до уверења да нам, нажалост, ни Академија није створена од најбољих. Међу српским академицима из Титовог периода нема оних за које знамо да су, и мимо ње, репрезентовали на најбољи начин, стваралачке потенцијале српског народа. Тамо се нису нашли ни Црњански, ни Кашанин, ни Реља Новаковић, ни Радивоје Пешић, ни Олга Луковић Пјановић, ни Драгиша Живковић, да поменем покојне. Чак ни у широј јавности се нису споминали Николас Вилимовић ни Јустин Поповић. Академија је, у основи, створана тако да се у њој нађу људи који ће зацртати политику режима спроводити „одозго до доле“ (Титов израз). Не треба се чудити што смо тако прошли.

Чему све може да послужи национална институција најбоље сам видео у Матици Српској. Божидар Ковачек сигурно није могао да репрезентује ни српску науку ни српску националну

институцију. Али је могао старој српској институцији и српском народу као целини да учини велику штету. На основу таквог програма и доспео је до врха те институције. Он је, усред ове старе институције, наметао став да је дубровачка књижевност хрватска, а да српска драмска књижевност не почиње, рецимо, од Држића већ од Руса Емануела Козачинског из 18. века. Ако се тако схвати политика која се „одозго“ водила, ето разлога зашто се један безначајан филолог нашао на челу ове институције. Он тамо није био да унапреди српску културу, већ да обави посао за неку другу културу! А таквих случајева је било много и у Матици и у Академији. Нажалост, у титовском периоду, овакви гестови нису били изузетак, него правило. Стварана је номинално српска елита која ће, стварно, служити туђим интересима. Ако то не разумемо, нећемо схватити ни како смо и зашто дошли у садашњу ситуацију.

Да ли је било покушаја парирања таквој политици?

Био сам у ситуацији да и сам допринесем стварању српске елите. Најкарактеристичнији је случај са доделом награде „Лаза Костић“ на Новосадском салону књига. Учествовао сам у стварању ове институције. А пет година сам био председник овог жирија. Од тога је три пута награда додељивана, на репрезентативном месту, у Градској кући у Новом Саду. Име Лазе Костића омогућавало је да се награде додељују већем броју личности за различите области којима се Костић бавио: за поезију, драму, есеј, филозофију, публицистику, музичку критику, превод. Приликом свечаног чина, награђени су у свечаној сали Градске куће седели у првом реду. Било их је по десетак, и било их је из свих српских крајева: из уже Србије, Војводине, Косова и Метохије, Црне Горе, Републике Српске, Републике српске Крајине, из дијаспоре. Изгледало је отприлике онако као кад су додељиване награде на Стеријиним позорју. Таква политика је, разуме се, неком сметала па су нашли начина, прво, да мене одстрани из жирија, па онда да обесмисле и политику свесрпског окупљања, стварања нове српске елите. Сада се награда „Лаза Костић“ до-

дељује само за роман и то са именом писца који ниједан роман није написао. Неко невидљив а делатан, наругао се амбицији жирија да у новим условима ствара српску елиту. Није тешко спознати и коме таква политика одговара и преко којих снага је тако нешто постигла.

Националне елите и амбиције?

Срби, верујем, као народ треба да трају и да не одустају од амбиција које има сваки народ. Мени су те амбиције природне. Питање је само како их користимо. Судбина ми је доделила да будем професор универзитета. Самим тиме, бар потенцијално, постао сам институција. У складу са таквим ставом настојао сам, током радног века, да урадим оно што једна таква институција (као што је универзитетски професор) треба да уради. На такве амбиције и задатке обавезан сам и по томе што сам се определио да будем књижевник и јавни радник. Људи на таквим местима не треба да очекују само привилегије. Уз привилегије иду и обавезе. Нажалост, живимо у време кад су неспорне институције обезвређене. Спали смо дотле да се ослањамо на појединце. Али, ни ту шансу не треба игнорисати.

Треба ипак нешто рећи и о елити која није официјелна, али је ипак елита.

Верујем и знам да у самом мом народу постоји и нека друга елита, која се разликује од официјелне. А да таква елита у српском народу постоји, показашу на једном примеру. Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“, који је одржан у Новом Саду 2007. године, имао је 59 учесника. Скуп су организовали су Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Овај скуп би требало да има значаја, између осталог, и по томе што је одржан у Новом Саду у једној од најстаријих српских институција. То је данашња гимназија „Јован Јовановић Змај“, школа која наставља традицију Прве српске православне гимназије основане још 1810. Зграда

Гиманзије налази се отприлике триста метара даље од зграде Покрајинског комитетa СКВ у којој је одржан Новосадски договор и око триста метара од зграде Матице српске, институције која номинално стоји изa тог Договора. Историјски значај овог новог скупа је и у томе што је анулирао закључке Новосадског договора који је донела тада официјелна српска елита, дакле, елита стварана у Титово време. Та елита је обавила један од најтежих српских поразa у згради под контролом Титове партије. У згради Покрајинског комитетa савеза комуниста Војводине.

Као један од организатора Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“ знам да смо намерно изабрали баш ову институцију у којој ће се обавити нови историјски чин. Српска православна гимназија старија је 16 година од Матице. Идеја да се покрене часопис *Српски летописи* дошао је од двојице њених професора Павла Јозефа Шафарика и Георгија Магарашевића. Матица је у Пешти накнадно формирана да би се Летопису помогло. Некадашња Матица је била и значајна институција у српском народу, али и значајна институција у словенском свету уопште! После ње основано је још десетак матица словенских народа. Готово ниједна од њих није изневерила свој национални програм. Матица српска, нажалост, јесте. Њену главну грешку, Новосадски договор, испрвљали смо на новом скупу. *Закључци* Новосадског скупа посве су другачији од *Закључака* Новосадског договора. Ако су *Закључци* Новосадског договора гурали српски народ у једном смеру, сигиуран сам да му *закључци* Новосадског скупа отварају перспективу у другом смеру.

На овом новом скупу није било ниједног официјелног академика, али је било бар пет-шест филолога који би по опусима добро дошли САНУ. Наводим ту чињеницу зато што је потребно знати да у српском народу ипак постоје снаге које се понашају као истинска елита, и које могу да одиграју улогу официјелне националне елите кад дође тренутак неопходне промене парадигме. Државници међу Србима лако ће схватити да постоје реалне могућности да се у једном тренуку ова неофицијелна елита прихвати или наметне као официјелна.

Тиме што кажем, чини ми се да говорим потпунију истину од оне академика Недељковића. Јесте заказала јед-на елита. Али Срби, хвала Богу, имају, у резерви, и елиту која није заказала, и која тек треба да одигра своју праву историјску улогу. Треба се надати да у резерви постоји још нека елита која не сме да закаже ако се деси да непријатељске снаге опет неку официјелну ставе под своју контролу.

О ТАЈНИМ СЛУЖБАМА

Да ли на решења ових проблема имају везе тајне службе?

Природно је што ми, непосвећени, не знамо много о тајним службама. Знамо, међутим, сви да су делотворне и моћне. Знамо и то да нам је енглеска обавештајна служба приредила пуч 27. марта 1941. У једној недавно преведеној књизи енглеског новинара Тима Маршала говори се, на пример, веома конкретно о договору представника енглеске обавештајне службе и представника обавештаних служби Савезне Републике Југославије да се свргне Милошевић. Оно што се десило после, последица је тог договора. Много је сличних примера, нарочито у свету. Упућенији знају више. Али, у овом разговору треба да се држимо главне теме. А то је српско питање. Главни предмет барем мог разматрања јесте настојање да се научна дисциплина о Србима, србистика - обнови! Пошто се она упорно не институционализује, нормално је поставити и питање зашто се то не чини. И управо због тога питање деловања неких тајних служби не можемо заобићи. Барем када су у питању новија времена. Не видим, на пример, ниједан рационални разлог да се не оствари мој *Издавачки пројект „Србистика“* објављен још 2000. Средства сигурно нису у питању. Главно је питање: ко одлучује о томе да се Србима, а поготово младима, ускрате основна знања о себи, свом језику, својој књижевности. Снага која о томе одлучује, очигледно, не ради у српском интересу. Не треба искључити могућност да се и овде ради о нечему што је у домену тајних одлука. Такве тајне одлуке се само јавно спроводе.

Треба ли за сагледавање тога проблема консултовати стручњаке?

Разуме се да треба. Самим тим што о овим питањима јавно говорим, на извештан начин подсећам те стручњаке на њихове

обавезе. Ако кажем да за 20 година нисам успео да се објави едиција *Историје српске књижевности* у десет књига, или ако кажем да ни наком 15 година нисмо успели да се у Србији институционализује србистика, онда су та питања, упућена јавности, адресирана и на оне тајне службе које би држава Србија требало да има. Оне треба да открију које су то снаге које реализацију ових покушаја ометају.

Важно је, ипак, да се не мешају домени. Мој прави домен јесте теорија. А теорији је задатак да сагледава и теоријски решава проблеме у свим областима, па и у овој која се тиче деловања тајних служби. Да их теоријски сагледа и у мојој области, дакле, у области филологије. Сматрам да није довољно ако кажем: покушао сам, па не иде. Треба да нађем одговор зашто не иде!

Подсећам, да сам још 1970. објавио текст *Дефинисање непознатог*. Текст је посвећен књизи Михаила Петровића *Метафоре и алегорије*. У тексту се посебно обраћа пажња на то како се, по Аласу, може спознати и дефинисати непознато. То је један од главних резултата теорије пресликавања овог нашег великог научника. Напомињем да се методом који је израстао на теорији коју је Алас установио служим већ четрдесетак година. Верујем да су се и теорија и метод показали као продуктивни. У тексту сам, колико се сећам, подсетио и на један овакав случај који је сам Алас навео.

Чувени енглески физичар лорд Томпсон држао је предавање о струји инжењерима и техничарима париске електроцентрале. То је било крајем 19. века када су такве централе постојале. Физичар је својим слушаоцима, најпозванијим у области знања о електричној струји, поставио овакво питање: „Знате ли господо шта је то струја?” Настајао је тајац. Стручњаци у сали су ником поникнули. Онда је предавач признао: да ни он не зна. Али, да се о струји бар посредно нешто може знати: може се знати како се понаша. А понашање струје је објашњавао помоћу понашања течности у цевима кроз које протиче. Струја је, за Аласа, постала тако један од најбољих примера да се помоћу познатог објасни непознато.

Кад су у питању обавештајне службе не морамо о њима све знати. Довољно је, за почетак, да знамо да оне постоје и да имамо у виду последице њиховог деловања. Сећам се једног оваквог примера из шездесетих година када је друг Тито био на врхунцу популарности. Тада само сви знали да постоји Удба, југословенска тајна служба и да је моћна. Међутим, десило се нешто што је компактност те службе почело да нарушава. То је био случај са сменом Александра Ранковића. Сам чин смене, и начин како је он изведен, указивао је да унутар и Партије и државне политике постоје струје. Није све било онако како нам се деценијама представљало.

У то време дошло је до јавног сукоба између двојице главних представника српског модернизма у књижевности: Оскара Давича и Миодрага Павловића. Повод је била појава Павловићеве *Антологије српског песништва* (1964). Супротно од својих претходника, који су почетке српске поезије видели у Његошу и Бранку Радичевићу, Павловић је сачинио антологију која је продужавала век српске поезије око седамсто година уназад, све до Светог Саве. Тај академски разлог довео је до тога да се два чувена наша песника и књижевно и идеолошки разиђу.

Сећам се коментара Сретена Марића, са којим сам се у то време често дружио. Марић је био универзитетски професор, али неко ко се школовао и докторирао у Француској и живео упоредо у Новом Саду и Паризу. Он је рекао отприлике ово: „Давича подржава југословенска Удба, Павловића србијанска”. Марић је био тридесетак година старији од мене, много искуснији, а прави светски човек. Учинило ми се да он сигурно проблем боље види од мене. Тада сам први пут помислио да би се на овај сукоб тако могло гледати. Накнадно још сам више постао уверен да таква претпоставка може да буде добра основа за разговор о тајним службама које су деловале на тлу Титове Југославије.

Зна се да је и прва Југославија, она на чијем су челу били Карађорђевићи, имала неке тајне службе. Са променом режима, оне више нису могле бар институционално да делују. Мogle су да делују нове службе, оне које су подржавале нову власт. То је

била ОЗНА, која је после преименована у УДБ-у. А да све са овим службама није било како треба, можемо да видимо у судбини коју је Југославија доживела. Као теоретичар, који се, најчешће, бави идејама, односно концепцијама, није ми тешко да издвојим две основне концепције које су постојале у владајућој Комунистичкој партији. Потпунијег увида ради, поред ове две основне концепције, било би, такође, добро имати у виду и трећу, која се појавила накнадно и која је битно је утицала на судбину наше државе.

а) Прва од њих била је концепција Комунистичке партије Југославије која је заузета приликом њеног оснивачког конгреса у Вуковару 1920. Та концепција је полазила од става да је Југославија као држава добро решење за популацију коју је окупљала. Оно што је у њој требало мењати - то је друштвени систем. За промену друштвеног система треба да се избори управо Партија. Најкраће речено, ова Партија се залагала, да се уместо монархистичког уређења уведе републиканско, а да се уместо капиталистичког уређења уведе комунистичко, односно социјалистичко.

б) Друга концепција је настала касније, под утицајем Коминтерне. Ова комунистичка интернационала је на Југославију већ гледала као на вештачку творевину, као на тамницу народа, бастион антикомунистичке активности великокрпских снага. Зато је, по Коминтерни, такву државу требало разбити на више делова. Оваква концепција Коминтерне је усвојена на Дрезденском конгресу Комунистичке партије Југославије 1928.

в) Трећа концепција је настала опет у Коминтерни пред Други светски рат. Пошто се надвила опасност над Совјетским савезом, првом земљом социјализма, Коминтерна је изградила нову политику према Југославији. Пред фашистичком опасношћу ову државу је, према новој концепцији светског комунистичког центра, требало бранити и сачувати.

За каснију судбину Југославије најважнија је била историјска улога Јосипа Броза Тита. Броз је успевао да обједини све три ове концепције. Он је постављен на чело Партије у преломном тренутку за њено постојање: управо у моменту када се мењала

политика Коминтерне. Успео је, уз помоћ НКВД-а, за који је радио, да ликвидира све претходне руководиоце партије, нарочито заступнике концепције очувања Југославије као целине. Одмах по доласку на чело Партије, успео је да формира Комунистичку партију Хрватске и Комунистичку партију Словеније. Ти гестови сведоче да је прихватио да удовољи политци разбијања Југославије. Кад је Коминтерна, некако у то време, променила политику, он је почео да ствара ново руководство Партије. Међу младим људима српске националности нашао је кадрове који ће се за Југославију здушно борити (на пример: Ранковића, Ђиласа итд.). Не треба, међутим, никако губити из вида да је он био човек двоструке политике исте Партије. Управо на тој двострукој улози уживао је поверења и једне и друге стране. Свака је од њих у његовим потезима имала разлога да га подржи. На тој двострукој политици и доживео је највеће успехе. Али је припремио поразе држави за коју се номинално борио и на чијем је челу био више од три и по деценије.

Политика очувања Југославије није могла заувек да има подршку и оне друге стране. Зато је морала да доведе до промена. Већ од средине 60-тих година Тито је дао предност политици која је водила ка разбијању Југославије. Да би се таква политика могла остварити, требало је најпре одстранити Александра Ранковића, једног од заговорника очувања Југославије као целине. То је и учињено помоћу једне афере са прислушкивањем. Да би посао био успешно обављен, поред Ранковића морали су бити уклоњени и неки његови доглавници.

Полицијска служба, а то значи и тајне службе, којима је Ранковић приликом оснивања био на челу, међутим, опстала је. Од организације су могли да опстану њени нижи кадрови. Њима је било намењено да промене не само газду, већ и смер политике. Практично иста организација служила је другој политици, оној која је водила ка разбијању Југославије. Та политика већ ни на који начин није била у сагласности са интересима српског народа. Сведоци смо да је курс разбијања Југославије успео. Погрешимо ако мислимо да је разбијање почело последње деценије 20. века. Почети процеса настали су између сва светска ра-

та. Преломни догађаји одвили су се око средине шездесетих. Оно што се десило 90-их могло је само бити резултат тог курса.

Вреди се због тога још једном вратити на шаљиву примедбу Сретена Марића о разлозима разлаза двојице великих српских песника: Давича и Павловића.

Што више размишљам о овом Марићевом виђењу, све ми се више чини да оно није без стварне подлоге. Вероватно ће се показати да је почетком 60-тих година било знакова да србијанско руководство почиње да води рачуна о националним интересима и да је такво понашање изазивало подозрења и отпоре. Познат је случај Станке Веселинов, министра за културу Србије. Могло би се чак рећи и да је у културној политици Србије ова министарка заступала интересе какве је, евентуално, у једној песничкој антологији изражавао Миодраг Павловић. О судбини ове министарке познати драмски писац Велимир Лукић је написао телевизијску драму. Судећи по драми Лукића, приватни живот главне јунакиње, а знало се да је то Станка Веселинов, био је предмет југословенске Удбе. Затим је њен приватни живот је био предмет испитивања једне југословенске комисије. И југословенска служба и југословенска комисија имали су задатак да обаве посао на штету министарке која је тежила да оствари неке културне интересе народа коме припада. Министарка је и у драми и у животу доживела веома трагичну судбину.

Постоје ли основе да се разлаз Давича и Павловића око поезије доводи у везу са случајем промене курса у државној оријентацији тадашње Југославије?

Непосредне сигурно нема. Али посредно их може имати. Ова двојица песника у то време већ постоје као крупне и изграђене стваралачке личности. И као такви могли су да буду израз различитих духовних тенденција. Као што Павловић вероватно нема никакве везе са тајним службама, тако је вероватно било и са Давичом. Али је чињеница да се Павловић окретао српској

традицији, оној која је водила ка Светом Сави, а Давичо се борио за смер антитрадиционализма. Моја прва књига есеја, *Традиција и авангардизам* (1968) у основи има за предмет бављења духовна кретања која је тај сукоб у литератури изражавао. Бавио сам се, у посебним текстовима, и Давичом и Павловићем. Мада онда нисам могао да знам оно што смо сви касније могли боље да видимо и о чему сада говорим. Јавно нападајући Светог Саву и светосавље, Оскар Давичо је изражавао ставове који су објективно ишли против српске традиције. Сећам се да ми је Оскар Давичо замерао и што се надовезујем на Т. С. Елиота, писца чувеног текста *Традиција и индивидуални таленат*. С друге стране, ваздижући Крлежу, он се на клацкалицы јасно сврставао на другу политичку страну. Вероватно је у номинално пројугословенски оријентисаном Крлежи видео и ослонац опстанку Југославије. Накнадно можемо схватити да се Давичо опредељивао баш на страну од које је Југославији претила највећа опасност. Знао сам Давича и верујем да он некакве такве своје улоге није био свестан. Његов антитрадиционализам, као и Павловићево књижевно опредељивање за повратак традицији, ипак су сведочили о крупним идејним раскоlima. Показаће се, нажалост, да се та померања не могу схватити ако се нема у виду предисторија Партије и сложена улога њеног актуелног вође, друга Тита.

Сад можемо сви видети да је стратешко опредељење да се Југославија разбије остварено. Шта је могло бити са оним тајним организацијама?

Да се подсетимо: говорили смо о два тајна полицијама у Србији: србијанској Удби и југословенској Удби. То је тада могла бити једна тајна служба, али је у њој могло да буде тенденција или фракција о којима је мој стари пријатељ говорио фигуративно. Бар у том фигуративном смислу једна од ових Удби била је српска а друга очигледно то није била. Изразом југословенска наговештено је, у фигуративном значењу, да је она могла бити и антисрпска.

Сада више официјелне југословнске Удбе, разуме се, нема. То је јасно. Али нама са стране не може да буде јасно шта се стварно десило са том организацијом односно са њеним кадровима, од којих су многи били Срби, или су живели у Србији. Може се претпоставити и да је и та организација Удбе на неки начин остала. Зато има смисла поставити и овакво питање: ко контролише такву организацију? Разуме се да не могу на то питање да одговорим као неко ко је ушао у структуре тајних служби. Али могу - као и лорд Томспон из Аласове књиге - да понешто закључим на основу неких видљивих понашања. Ако кажем да сам од 1991. До данас (2011) нисам успео да објавим ниједну књигу у Новом Саду, или да нисам успео да објавим поменуте едиције, те чињенице, ипак, нешто говоре. Оне сведоче да постоје неке снаге које реализацију поменутих пројеката спречавају. На питање: да ли спречава некаква српска или некаква југословенска Удба, односно некаква сила која врши њихову функцију, одговор је јасан: спречава нека несрпска тајна сила!

Оваква питања имају посебног смисла са становишта Покрета за обнову србистике. Као један од активиста овог Покрета могу да посведочим да његова јавна делатност наилази на многе препреке које сигурно долазе од неких тајно организованих снага. Никаким озбиљним разлозима не можете да објасните чињеницу да нека снага не дозвољава институционализовање србистике у Србији, или да не дозвољава прештампавање старих историја књижевности или старих речника и правописа. По таквом понашању можете видети да нешто дубоко, баш у Србији, није у реду. Не треба искључити ни чињеницу да више не постоји нека снага која би евентуално играла улогу српске Удбе о којој се могло шездесетих година бар фигуративно рећи да постоји. Такође не треба искључити могућност да послове ове врсте контролише нека друга тајна организација, која има задатак да спречава обнову српске филолошке традиције. То су проблеми са којима се, као организована држава, морамо срести и на њих морамо имати јасне одговоре.

О ПРОЈЕКТИМА И ОДБРАМБЕНИМ МЕХАНИЗМИМА

Говори се често аустријским или хрватским пројектима који се тичу Срба. Постоје ли и српски?

У јуну 2011. на РТ Србија, била је емитована емисија у два наставка под насловом *Договорени рат*. У најавама овог документарног телевизијског програма рекламирано је да је рат, вођен 90-тих на просторима бивше Југославије, био договорен између Туђмана и Милошевића. Доживео сам такву најаву ипак као помак у размишљањима о ономе што се десило. Пре тога је, у иностранству и у Србији, ширено мишљење да је све ратове на простору бивше Југославије изазивао Милошевић. Бар у реклами за ову емисију начињен је помак. Дакле, више за изазивање ратова није био крив само Милошевић. Испало је да бар одговорност деле два човека: српски и хрватски лидер. Срећом, приказани материјал је показивао да је проблем много сложенији. Потребно је направити још много помака да бисмо се приближили истини.

У поменутом рату ни на који начин нисам учествовао. Али сам убрзо после његовог почетка почео да тражим решења за проблеме који се ратом нису могли решити, а који су ипак стајали у његовој основи.

Сматрам да одговорност за овај рат не треба видети у једном или двојици људи који су се крајем осамдесетих нашли на актуелној политичкој сцени. Проблеме треба сагледавати у стратешким пројектима, и у процесима који су довели до припремљеног сукоба, па и до тога да се и ова два човека нађу на важним местима.

Хрватски и српски лидер, током трагичних дешавања, заиста су учествовали у истом процесу. Тај процес је као резултат имао разбијања Југославије. Они су, међутим, били изрази различитих пројеката. У сукобу су били ови пројекти, па су се мо-

рали у сукобу наћи и људи којима је историја одредила да буду на кључним местима.

Треба имати у виду да су поменути лидери били људи и различитих година и да су били резултат различитог политичког формирања. Познато је да је Фрањо Туђман 1943. целу једну домбранску јединицу превео на партизанску страну. Био је, зна се, Павелићев генерал а, после промене стране, постао Титов генерал. Изабрао је, у том тренутку, повољније историјско решење. За такав преобрат постоји и народна изрека. Променио је длаку али ћуд није променио. У оба случаја није променио стратешки циљ. А то је била Независна Држава Хрватска. Велику Независну Државу Хрватску Павелић је, уз помоћ Немаца, нудио одмах. Тито је, за посвећене, Независну Хрватску нудио са одлагањем до повољног историјског тренутка. И једна и друга Хрватска, могла је да дође тек преко разбијања Југославије. Масовни покрет у Хрватској јавио се у другој половини шездесетих. У то време Милошевић као политичка личност није постојао. Туђман је, као што се зна, био један од лидера оног Масовног покрета, а Покрет је водио осамостаљивању Хрватске. Али се тај покушај осамостаљивања јавио преурањено. Сам Тито га је због преурањености спречио. Накнадно је постало јасно да је Тито пред крај живота припремио растурање Југославије. Још дубље. Учинио је то, између осталог, уставним променама и практичним формирањем републичких војски. Ту темељнију припремљену промену Фрањо Туђман је на поправном испиту успешно извео. Да би се схватила суштина Туђманове стратегије треба имати у виду бар две његове изјаве, које су више пута објављиване. Једна је - да је Хрватима овај рат био потребан. А друга је - да је циљ војне операције „Олуја“ да Срби нестану са простора државе Хрватске. „Отац домовине“ је и речима јасно представио своју стратегију. Та стратегија је била израз хрватског естаблишмента.

Српски лидер Милошевић никада није имао циљ да разбија Југославију. Југославија је, по његовим изјавама, а неке су наведене и у овим емисијама, била добра за Србе, јер их је држала на окупу у једној држави. На основу политике коју изражавају те речи не следи да је управо он крив за разбијање Југославије.

Много пута су емитоване речи Стипе Месића, неке врсте Туђмановог политичког парњака међу Хрватима: „Ја сам свој задатак извршио: Југославије више нема“. Сећам се како је за Милошевића у кратком временском размаку, деведесетих, јавно говорено и да је миротворац али и да је касапин Балкана. Кад се буде доносио суд о њему треба се сетити и његове одбране у Хагу, али треба размишљати и зашто је тамо морао да умре. (Не треба одбацити ни тврдње да је тамо био убијен).

Учесници у емисији *Договорени рат*, и српски и хрватски, сложили су се, ипак, да је Туђман био функционалнији у својој с политици од Милошевића. Туђман је, од почетка, имао јасан пројект шта хоће. Милошевић такав пројект није имао. Тачна је и оцена да је српски лидер био принуђен да вуче изнуђене потезе. Ни та чињеница не треба да чуди. Пројекти које је Туђман остваривао постојали су још у време кад је он командовао јединицама као генерал, свеједно да ли Павелићев или Титов. Постоје и друге додирне тачке Павелићеве и Титове политике. То су *Хрватска енциклопедија* и *Југословенски лексикографски завод*. Обе енциклопедије остваривала је на делу практично иста екипа. Треба бити наиван па веровати да је иста екипа имала да остварује различите програме. (И ја сам у младости био крлежијанац. Али нисам знао шта Крлежа, симбол напредног у тадашњој Југославији, стварно ради).

Слободан Милошевић рођен је 1941. Од своје треће године, живео је у Титовој Југославији. Њега је учинила популарним изјава у Косову Пољу пред српским масама које су тукли полицајци Шиптари: „Нико не сме да вас бије“. Судили су му у Хагу за пројект Велике Србије, али та оптужба није доказана. Изгледа да он није имао неки други озбиљнији политички пројект, сем да Србе види заштићене. На тако нечему му, надам се, нико озбиљан не може замерити. Са поштовањем могу да говоримо политичарима Србима, Хрватима, Шиптарима, Циганима, Јеврејима који кажу: Нико не сме да вас бије! Што се Срба тиче, Милошевић је, приликом разбијања Југославије, спасавао што се спасти може. Чинио је то, кажу, као добар тактичар. Нико не тврди да је био добар стратег.

Из онога што кажем не би требало да следи неко навијачко расположење за једног а против другог лидера. Није добро нема-ти пројекат, као што је случај са Милошевићем, још горе је има-ти пројекат да Срби из Хрватске треба да нестану да би Хрвати-ма било добро, какав је имао Туђман.

Пројект на којем радим, а то је Пројект обнове србистике, тј. обнове српске филолошке традиције, објављен је у време Ми-лошевића, али стварно без икакве везе са његовим режимом и без икакве подршке тада владајућих политичких структура. По-крет за обнову србистике нису подржале ни власти које су до-шле после Милошевића. За српску политичку сцену он јесте не-што ново, јер доноси српски национални програм, заснован на научним основама, сасвим адекватно програмима које имају други европски народи. Суштина ј тог програма да, у принципу, главни српски национални пројект треба да буде национална фи-лологија, која је део система европских националних филологи-ја.

Суштина пројекта Вашег Покрета је, истичете, одбаци-вање сербокроатистике и обнова србистике.

Победничка Туђманова екипа, на почетку разбијања Југо-славије, стајала је на становишту да је дошао тренутак да се од-баци и идеја југословенства и идеја сербокроатистике. Тиме је, она практично, идеји о потреби обнављања србистике, на изве-стан начин, припремила терен. А чим је то учињено, нормално је било да се постави и питање идентитета и интегритета српског језика, као и питање интегритета српске књижевности. Са отва-рањем тог питања, отворано је и питање језика Срба православца у Титовој и Туђмановој Хрватској. Но ни ту се није могло стати. Отварано је и питање Срба римокатоличке вере којих је некада било највише на територији Хрватске.

После појаве Туђмана, са пројектом осамостаљивања Хр-ватске, јасно је да су многи Срби морали да пострадају. Велики број убијених и етничко чишћење Хрватске од „српског факто-ра“ о томе речито сведоче. Али ова политичка пројекција има и

другу страну. Политиком, чији је Туђман био израз, практично највише је страдао модел политике југословенства. То је модел који су пласирали хрватски идеолози. Нико као Туђман није јасно показао да су преваранти били и Гај, и Штросмајер и Јагић, и Виктор Новак, и Мирослав Крлежа, а поготово Јосип Броз Тито. Највећи син свих народа и народности Југославије, проглашаван је у Туђмановој Хрватској преконоћ за „највећег Хрвата свих времена“. За готово све остале народе Југославије Тито се обелодањивао као велики преварант. Обећавао је једно, а пројектовао друго. У овом тренутку на разним деловима наше „велике државе“ јавља се југоносталгија. Њена суштина је у томе да жали за оном великом државом у којој је било места за све. То жаљење се обично везује за Тита. Протура се чак и став да је он творац Југославије. Али кад почне и о томе да се размишља мора се доћи до истине. Југославија, као парламентарна демократска монархија, била је створена 1918. Тито и његова екипа почели су још између два светска рата такву Југославију да руше.

Да ли су то нове шансе за србистику?

Србистика, стицајем историјских промена, опет тако добија место које јој припада. То се дешава скоро један век после суверене владавине идеје југословенства и сербокroatистике. Ову шансу су Србима избориле оне снаге из Хрватске које су успешно сасекле грану на којој су више од једног века седеле. Упропашћене српске институције нису виделе да, у злу које је завладало, постоји и нешто добро: могле су да се врате својој традицији. Нажалост, ту шансу нису могле да виде, јер је српска елита у њима темељно приремана да следи туђи програм. Није добро што је на овај начин рушен један, макар и неприродан пројекат, као што је била Југославија. Па, ипак, насталу ситуацију треба сагледати у тоталитету, дакле, као целину. Треба имати у виду да је срушена једна државна заједница, али да није и стварно срушена једна језичко-етничка заједница. Она је само урушена и поткопана. Али је, ипак, у таквом стању да се може обновити и

довести у стање у каквом већ јесу друге језичко-етничке заједнице у Европи боље судбине.

Сећам се једног места из књиге Олге Луковић Пјановић *Српски народ најстарији*. Ауторица замишља у будућности Српску академију наука и у њој пуно младих људи који ће радити на програму сличном оном њеном. Такав став и мени је близак. И сам очекујем да ће неки млади људи обављати неке послове који су већ започети, у којима суделујемо моји блискомишљеници и ја. Или који ће радити неке битне послове који тек треба да се осмисле. Покушавао сам тако нешто да учиним у новосадској средини. Утисак је да сам имао прилично студената који би могли плодно да се укључе у ове важне послове. Замишљао сам да би то могло да се обави у згради Стефанеума у Сремским Карловцима у којој сам 1997. одржао предавање под насловом *Обнова србистике*. Говорили су и други да би у тој згради требало да буде Институт српског народа.

Постоје ли конкретни пројекти?

Слушао сам у више наврата деведесетих година на телевизији Палма, Јована И. Деретића о сличним али много конкретнијим пројектима. Он је говорио о књигама које би требало превести и објавити. Чак је говорио о ценама, о томе колико би превод сваке књиге коштао. Стекао сам утисак да се у укупан пројект не би потрошило више од 200.000 немачких марака. Да сам Влада Србије, одмах бих почео разговоре да се овај пројект реализује. Не може да буде никакве штете ако се неке недоступне књиге учине доступним. (Ова Влада често отписује милијарде).

И ја сам имао неке конкретне пројекте. Један од њих је комплементаран Деретићевом. Заједно би чинили целину. Текст мог пројекта, има око 50 страница. Требало је, најпре, да буде објављен у трећем броју часописа *Србистика*, који је био планиран да се појави почетком 1999. Рукопис часописа већ је био предат издавачу, али је дошло бомбардовање. Појавио се, три године касније, под именом *Издавачки пројект „Србистика“*. У међувремену, објављен је у мојој књизи *Српски филолошки про-*

грам (2000). Ни сада не одустајем од њега. Његово постојање може да запуши уста политичарима који упорно понављају да нема идеја. Постојање пројеката као што су Деретићев и мој показују да то није тачно. Има идеја али нема политичара који су у стању да сувисло обављају свој посао.

Ево у чему је суштина мог пројекта. Он је подразумевао да се објави пет серија или едиција. То су ове:

- а) Сви релевантни речници српског језика
- б) Све релевантне граматике српског језика
- в) Сви релевантни правописи српског језика
- г) Све недоступне историје српске књижевности
- д) Антологија српске поезије у осам књига

Да сада не наводим детаље о књигама које пројект предвиђа да се прештампалу. Јер су сви они у поменутом тексту конкретнo наведени. А предвиђено је и да се на тој основи надограђује. За историје српске књижевности написао сам и објавио све предговоре. Искључено је да би остварење овог пројекта могло да буде беспотребно трошење пара. Цео пројект би могао да се оствари за онолико средстава колико је потребно да се изгради неколико километара аутопута. Али се један овакав пројект не остварује зато што међу српским политичарима нема оних који у њима виде пројекте који би за минимално средстава могли да повежу прошлост и будућност српског народа. Дакле, оног народа на чијем су челу.

Ради бољег разумевања, треба рећи, да постоји пројект препорода Србије и српског народа. Такав пројект нуде присталице Покрета за обнову србистике и њихови блискомишљеници. Занемарљива су средства која треба утрошити у његову реализацију. Све зависи од оне сиве материје. Али је она очигледно заказала.

О САРАДЊИ СА ВЛАДОМ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ

Како коментаришете српску политику и политичаре?

У многе проблеме које политичари морају да решавају спадају и они у које не смем да се упуштам. Упуштам се, по правилу, у решавању проблема који се тичу моје струке. Зато сам више пута реаговао као стручњак кад сам осетио потребу да тако треба да учиним. Могу једино да се пожалим што то није адекватно примано са очекиване стране.

Почео сам, још у Милошевићево време, да јавно истичем став да је неприродно што у Србији није институционализована србистика, а практично све друге националне филологије јесу. Моја активност, као и активност мојих блискомишљеника, тражила је начина да се стање промени, тј. да српски језик у факултетској настави добије подједнак третман као и други језици. Режимима су се мењали, али се проблеми нису решавали. Владајуће екипе у Србији годинама нису придавале никакав значај мишљењима стручњака који не спадају у официјелну елиту, иако им се стручне квалификације нису могле оспорити.

Показало се, ипак, да постоји једна влада која хоће да нас чује, чак и да тражи стручно мишљење. То је Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Моја сарадња са том Владом, највише са њеним председником Милорадом Бухом, почиње од мог текста *Научни порази хрватске филологије* (2007). Буха, односно Влада којој је он на челу, желела је да чује од мене одговор на питање: како на територији садашње Хрватске разлучити српско од хрватског? Посебно, како то учинити у области језика и књижевности. Још конкретније: шта се, са филолошког становишта, може рећи о природи и идентитету језика који се говори на територији Републике Српске Крајине? Питање је било легитимно постављено стручњацима који се овим питањем баве. Са друге стране, схватио сам да је и легитимно и нормално, да као фило-

лог такво мишљење и ја заступам, односно да га јавно, на своју одговорност, саопштавам.

Треба ли почети од дијалектолошких карата?

Први пут сам у часопису *Србистика* 1998. прештампао дијалектолошке карте српскохрватског језика из издања Југославенског лексикографског завода из 1988. На њима се јасно види језичка ситуација у Хрватској. Виде се, на пример, јасно подручја на којима се говори кајкавски, и подручја на којима се говори чакавски, а јасно су приказана и подручја на којима се говори штокавски. За класичну славистику и србистику је било очигледно да кајкавски и чакавски говори не спадају у српски језик. Нема, нити је икада било Срба кајкаваца и Срба чакаваца. Али је било увек Срба штокаваца.

Штокавска ситуација је прилично сложена. Али је потпуно јасна кад је у питању оно што је Владу Републике Српске Крајине највише интересовало. Њих је највише интересовао језик којим се говори на подручју Републике Српске Крајине. Поредио сам карте источнохерцеговачког наречја (ијекавског изговора) са картама Републике Српске Крајине и добио слику скоро потпуне подударности. То другим речима значи да ова Република није било где створена већ тачно на подручју ијекавског говора. На том подручју живело је пре егзодуса 88 одсто становништва које се изјашњавало као српско.

Дијалектолошке карте су откривале, такође, и да се ијекавски говори у Републици Хрватској надовезују на ијекавске говоре у Републици Босни и Херцеговини. На подручју ових говора била је током рата деведесетих основана Република Српска. У свом оптималном облику она је захватала око 75 одсто територије ове Републике. И тамо је живело у већини наше православно становништво.

Моји одговори на постављена питања од стране Владе Републике Српске Крајине су несумњиво јасни. На подручју Републике Хрватске, у великом делу говори се штокавски. Штокавски ијекавски говори се налазе на једном сасвим одређеном и

омеђеном простору. Ово подручје се углавном поклапа са Републиком Српском Крајином. Постоји, међутим, једно подручје садашње Хрватске где се говори ијекавки, односно источнохерцеговачким дијалектом, а где је већини католички живаљ. То је подручје Дубровника и околине. То је подручје на којем су некад живели Срби католичке вероисповести. Ови Срби католици данас такорећи више не постоје. Сви су кроатизирани, дакле претворени у Хрвате.

Шта се о таквој ситуацији може рећи?

Мислим да треба разликовати оно што говоре паметни људи од онога што говоре паметњаковићи. Постоје они паметњаковићи који кажу: у Хрватској више нема Срба католика. Не могу више ни постојати, јер су сви кроатизирани, сви су се претворили у Хрвате. Паметњаковићи који тако говоре, срећом не знају по коме највише ударају. А ударају по самој Римокатоличкој цркви. Било је, дакле, Срба римокатолика, па их више нема. А нема их зато што су сви „претворени” у Хрвате. То су чињенице које они не споре, а не спори их ни Римокатоличка црква. Али они који те чињенице знају, и не питају се о томе шта те чињенице значе. Испада, по томе што се зна и говори, да је цела једна верска група нестала и да је то учињено посредством саме Римокатоличке цркве. Црно на бело се показује јасно да се ова црква упустила у геноцидне радње. То значи ово: Црква, која је и сама допринела да нестане читава једна етничка група, Срби католици, више практично и није католичанска.

Јасно је, дакле, да она више није универзална црква. Јер у њој очигледно нема места за све народе. Историја је показала да у овој Цркви више нема места за цео један народ, за српски народ. А кад се постави питање саме историје ове Цркве не може се заобићи ни чињеница да је управо баш тај народ, српски, био стекао, у њеној хијерархији, једну од највећих титула. То је титула примаса, Примаса српског.

Убедљиво делују сведочанства да се део клира Римокатоличке цркве није понашао хришћански у време Другог светског

рата. Јер је сарађивао са фашистичким режимом, а неки свештеници су предњачили у злочинима. Али се такође зна да у католичком свету има довољно поштених и одговорних људи који се са оваквим оптужбама неће помирити. Они ће настојати да се злочини открију и признају, да се греси исправе. А то, у крајној линији значи, да се сама Црква врати вредностима за које се доктринарно залаже. У складу са доктрином треба да буде и политика самог њеног врха, дакле Ватикана. Али таква мора да буде и политика која се према овој цркви води са српске стране. Ако су те две политике сагласне око тога да су вредности за које се залаже Римокатоличка црква прихватљиве, и да ова Црква не води и не сме да води геноцидну политику према Србима, онда постоји и платформа за нормалну сарадњу. На Римокатоличку цркву не треба гледати као на неког исконског непријатеља српског народа, као што је у Титовом периоду Југославије испадало. Исправније је гледати као на организам који се дао злоупотребити. И за ову цркву и за српски народ је боље да грешке сагледају и исправе.

Која се српска питања морају решавати?

Озбиљно решавање српског питања мора да буде принципијелно и решавано свуда па и у верској области. Чим се ту прихвате двојни стандарди, нарушава се систем. Са позивањем на европске вредности, са намером да се не усвајају двојни стандарди, можемо да решимо питање свога језика, свога националног идентитета. После одбацивања идеје југословенства и идеје сербокроатистике, мој став је у основи овакав: Срби су се, стицајем околности, ослободили братског загрљаја који је долазио са хрватске стране, па су опет у прилици да се, бар у области филологије, понашају као други народи. Принципијелан излаз постоји. И то онај који наговештава повољно решење.

Питање књижевног језика Срба у Хрватској и Хрвата предмет је бројних коментара, али и реакција.

Постоји и једно питање које ми је, у овом пакету питања, само имплицитно постављено. То је питање књижевног језика у Хрватској. Питање књижевног језика у Хрватској треба решити на историјској основи доследно и аргументовано. Сасвим је јасно да су тај језик, почев од Илирског покрета, Хрвати преузели од Срба, највише од Србијанца (Јагићев израз) Вука Караџића. Овом преузетом језику, почели су, још од 19. века, да намећу име хрватски или српски, односно српскохрватски. Од Новосадског договора он се у Хрватској званично звао хрваткосрпски/српскохрватски. Од доласка Туђмана на власт исти језик се званично зове хрватски.

Међутим, са стварањем Републике Српске Крајине и на овом подручју језичка политика се променила. У Уставу ове Републике државни језик постао је српски језик. У том погледу ништа се није суштински променило ни кад је Република Српска војнички поражена. Са језичке тачке гледишта Срби на територији Хрватске нису језички поражени ни кад су од конститутивног народа проглашени за националну мањину. И као национална мањина они имају право на неговање свог националног идентитета, идентитета свог националног језика, и идентитета свог националног писма. То су норме које се поштују у институцијама Европе.

Срби, дакле, по европским стандардима, у Хрватској номинално имају право на свој језик. Таква права имају у Србији: Шиптари, Мађари, Румуни, Словаци, Русини, Бугари. Али Србима у Хрватској је ово право у пракси укинато. По Уставу Хрватске у овој држави се говори хрватским књижевним језиком. А тачно се зна који је од дијалеката у овој држави узет за хрватски књижевни јзик. У Хрватској књижевни језик је источнохерцеговачки штокавски. Кад погледате на карту одговор је јасан: књижевни језик у Хрватској исти је као и народни и књижевни језик Срба, до јуче конститутивног народа а сада националне мањине Хрватске. То је део популације која претежно живи на подручју Војне Границе, односно Републике Српске Крајине. Другим речима, Хрвати говоре, као књижевним језиком, језиком Срба, односно српским језиком. У Хрватској је, очигледно, Србима отет

њихов национални језик и проглашен хрватским. Такво понашање државе Хрватске никако није у складу са европским вредностима, стандардима и правилима.

Један од главних званичника ове државе, њен доскорашњи председник Стипе Месић, у једној изјави негирао да у Хрватској језичко питање уопште постоји. Рекао је да Срби у Хрватској говоре још боље хрватски него и сами Хрвати. Преведено на канкретне чињенице то значи да Срби још боље говоре својим народним језиком, који је проглашен за хрватски језик, него што то чине Хрвати кајкавци или Хрвати чакавци, па и Хрвати штокавци, који нису ијекавци. Нема спора у томе да ли Срби боље говоре српским језиком него што тим језиком говоре етнички Хрвати. Али није јасно зашто се тај језик званично не зове српски, већ се зове хрватски.

На то питање нема другог одговора, него да политика Хрватске грубо крши европске норме и вредности. Она удара по логици. Ако се европском начину мишљења одузме логика доспева се у стање патологије. Патологија се очигледно дешава у једном делу Европе. Србима у Хрватској се ускраћују њихова основна национална права. Срби у Хрватској могу слободно да говоре својим језиком, али немају право да свој језик називају својим именом. Европљани се још нису сетили да тако нешто недопустиво. Уосталом, таквом праксом угрожавају се темељне европске вредности и норме.

Је ли само ћирилица писмо Срба у Хрватској?

Рекли смо у одељку о писмима да се Срби данас служе и ћирилицом и латиницом као својим писмима. Рекли смо такође и да је неистинита стара хрватска теза, политичка, а не научна: да је ћирилица српско писмо а латиница хрватско. Можемо опет да поновимо само да је та теза без икаквих основа. Гај јесте направио латиницу за хрватски језик. Али кад је, у време Илирског покрета, напустио језик који је сам назвао хрватским, конкретно кајкавски, и почео да пише језиком Срба под илирским именом, преузео је и латиницу примерену српском језику. Прецизније ре-

чено: Гај је преузео једну варијанту српског језика, ијекавско наречје, и једно од писама којима су се служили превасходно Срби католици: српску латиницу. Крајем 20. века, у време деведесетих, Хрвати су протеривали ћирилицу, тако да у Хрватској данас ћирилице готово и нема. Однос према овом писму је такав да је прокажен онај ко пише ћирилицом. Одмах се види да је Србин. Срби у Хрватској, претворени су у бића без људских права! Кад тад, Европа ће поцрвенети од стида!

Кад је Хрватска, код УНЕСКА, године 1994. регистровала латиницу као хрватско писмо, многи међу Србима реаговали су тако што су рекли: нама још остаје само ћирилица. У књизи *Српска писма* ја сам показао како изгледа латиница коју су створили Хрвати (гајица). Нико нема против тога да Хрвати региструју као хрватско латиничко писмо оно које су сами створили. Међутим, ова латиница, којом се служимо, по пореклу је српска. И то сам показао на најједноставнији начин: скенирањем главних Гајевих и Вукових текстова.

Оно што се дешава у разрешавању оваквих филолошких питања релативно је лако схватити. У време превласти идеје југословенства и сербокroatистике, хрватска страна је толико била доминантна да је могла да наметне свако решење. Једно од тих решења је било да су латиница којом се служимо хрватско писмо, јер га је, тобоже, створио Људевит Гај. У ту неистину и ја сам веровао. Али су окови југословенства и сербокroatистике одбачени. Тиме је ипак омогућено да наука опет буде наука. Не дешава се први пут да се многе заблуде одбацују. Надам се да ће тако бити и у овом случају. А промена мора да има и последице.

Пошто је хрватски интерес да се очува неистина о писми-ма, дошло је до тога да се хрватска страна, макар посредно, ангажује око тога да Срби пристану да региструју само ћирилицу као своје писмо, а да бар латиницу оставе само Хрватима. Међу Србима се могу наћи и људи који ће и на тако нешто пристати. Као и много пута до сада Срби су у ситуацији да гутају пилуле које им нуде тзв. борци за српске вредности и интересе.

Надам се да су и код језика и писма у Хрватској ствари јасне. У овој држави, на плану филологије, ради се о кршењу права, о нарушавању европских вредности и норми. Неће бити лако у доказивању истине, али има наде.

Очигледно је да се Хрвати већ дуго суочавају са озбиљним проблемом индивидуалитета.

Хрвати већ од Илирског покрета имају проблем да се језички јасно индивидуализују, односно да се разликују од Срба. Тај проблем би се лако решио ако би се узео неки од стварно хрватских говора па да се на њему гради језички индивидуалитет Хрвата. Таквих покушаја је међу Хрватима у 19. веку било, а решење за које су се они залагали, сигурно са језичке тачке гледишта, има најмање мана. И чакавски и кајкавски не спадају у српске говоре, па је могуће поставити језичке али и друге границе. Али, овим наречјима говори одвећ мала популација, па се такво решење не поклапа са политичким амбицијама. Нажалост, сва решења у области језика била су подређена политици. Поменута политика била је већ од Илирског покрета постављена на патолошке основе.

Хрватским филолозима није било довољно то што су српски језик преузели. То је пракса која је у свету позната. Пола света данас говори туђим језиком, енглеским. Хрватски филолози су, међутим, настојали исти језик да индивидуализују, да га стварно учине хрватским. Зато су остављали структуру овог језика, а понешто му додавали. То што су му додавали стварно је различито од природног српског језика. Језик је остајао исти, али су се јављали елементи „новоговора“. Није спорно да су хрватски језички стручњаци у употребу српског језика уносили неке норме и елементе који су другачији него у другим срединама у којима се говори српским језиком. Али то нису појаве непознате у језичкој пракси у свету. Енглески се различито и говори и пише у Енглеској и Америци. Али то је исти језик. Српски се различито пише и изговара у Хрватској него другде где се срп-

ски говори. Па ипак идентитет језика није промењен. Он је остао српски!

Каква је ваша сарадња са Владом Републике Српске Крајине?

Људи из Владе Републике Српске Крајине прихватили су у основи моја размишљања о језичкој ситуацији на територији Хрватске. Поред Бухе, оваква размишљања подржао је посебно члан ове Владе др Момчило Суботић, по струци политиколог. Преко њих је Влада Републике Српске Крајине у прогонству у целини прихватила програм Покрета за обнову србистике. Такав однос је очекиван. Програм покрета за обнову србистике је филолошки и не тиче се само Срба у Србији већ Срба било где живели и било које вере били. Моја сарадња са Бухом и његовим сарадницима се проширила и на друге присталице Покрета за обнову србистике. У ову сарадњу су посебно укључени Слободан Костић, Радмило Маројевић, Милош Ковачевић, Бојан Радић и да не набрајам.

Сарадња се одвијала у нормалним и очекиваним оквирима. Влада је преко Покрета за обнову србистике добијала властити филолошки програм. А Покрет је, преко сарадње са Владом Републике Српске Крајине, добијао прилику да решава наш најсложенији језички проблем, измишљено па наметнуто језичко заједништво Срба и Хрвата. Куда је таква политика водила најједноставније је било сагледати на територији саме Републике Хрватске. Али се на делу показало и шта значи сербокростистику заменити србистиком.

Из сарадње Покрета и Владе настала су два крупна резултата.

Једно је Новосадски скуп (2007). О овоме скупу сам сам већ нешто рекао. О поводима и природи његових закључака највише сам рекао у књизи разговора Бојана Радића о Новосадском скупу. Други велики резултат јесте обнова рада Матице српске у

Дубровнику на стогодишњицу њеног оснивања (1909-2009). Влада Републике Српске Крајине у прогонству и Покрет за обнову србистике делују јавно. Нађе се понеки донатор који удели нека средства. На основу тих средстава и могли смо да учинимо ова два значајна потеза. Верујем да је и једна и друга страна свесна да обавља задатке од националног значаја. Чинимо оно што би требало да чине легалне српске националне институције. Нажалост, ове институције никако не чине оно што би требало!

Постоји ли разлика у понашањима владе Републике Србије и Владе Републике Српске Крајине!

На једном мом предавању 2009. у Удружењу књижевника у Београду, слушаоци су схватили до каквог нас је ћорсокака довела официјелна језичка политика. Зато је из пубlike било постављено питање: шта, у овој ситуацији, треба да чини Влада Републике Србије? Рекао сам, а касније и објавио, отпилике ово: Влада Републике Србије, у овој области, треба да се понаша како се понаша Влада Републике Српске Крајине у прогонству. А то значи да се бори за идентитет српског језика, српске књижевности, српског народа и српских писама.

Признајем да сам се распитивао ко су саветници у филолошким питањима Владе Републике Србије. Објашњено ми је да су то људи у које партије на власти имају највише поверења. Ако је тако (а изгледа да јесте) унапред могу да кажем да Влада Србије не ради добро. Влада Републике Српске Крајине, очигледно, ради другачије. Она је изабрала, у домену филологије, да води националну а не партијску политику. И да се ослања на стварне стручњаке, а не на оне који су за стручњаке проглашени да би обавили нечији политички програм.

О ОБНОВИ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Како је дошло до обнављања Матице српске у Дубровнику?

Обнављање Матице српске у Дубровнику десило се првог августа 2009. у Београду у организацији Покрета за обнову срби-стике и Владе Републике Српске Крајине. Тачно сто година раније ова институција је основана у Дубровнику. Основну литературу о Матици српској у Дубровнику чини тематски блок поводом шездестогодишњице оснивања ове институције који је био објављен у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* 1969. године. Моји пријатељи из Владе Републике Српске Крајине, који су двадесетак година млађи од мене, нажалост, нису били у ситуацији да буду одлично информисани о овој институцији. Понекад бити старији значи предност, као у овом случају.

Оснивачки скуп се одиграо у једној од сала Скупштине Србије. За избор места на којем ће се обнављање рада ове институције догодити заслужни су Милорад Буха и Марина Рагуш, народни посланици, који су искористили једно од правила Скупштине да Одбор за Србе ван Србије може да користи једну о сала.

Пре него што сам пласирао идеју о потреби обнављања Матице српске у Дубровнику, размишљао сам овако: Срби у Хрватској, и после егзодуса, треба да имају неку значајну научну и културну институцију. Најбоље је да то буде нека институција са српским именом. Још ће бити боље да буде везана за Дубровник, а то значи и за Србе католике. Из мојих раније објављених књига јасно је да сам знао да је Матица српска у Дубровнику постојала и шта је радила.

Године 2010. одржали смо симпозијум о овој Матици: није више било могуће у Скупштини па је одржан у једној од изнајмљених сала у Земуну. Прештампали смо 11 књига од 16 колико је ова институција укупно издала док је радила (1909-1914). Издали смо, такође, и два обимна зборника под именом *Љетопис Матице српске у Дубровнику* (оба је уредио Момчило Суботић)

и објавили и две нове књиге: монографију мр Татјане Ракић о дум Ивану Стојановићу, вођи Срба католика, и моју књигу *Обнова српског националног програма*. Установили смо и доделили, том приликом, и две награде, које обе носе имена Дубровчана, Срба католика: награду за филологију „Милан Решетар“ (добила је др Ирена Арсић, тренутно најплоднији српски рагузолог) и награду „Иво Војновић“ (добрио је Миле Медић, познати писац, аутор чувене књиге *Завештања Стефана Немање*).

Срби и Дубровник и дубровачка књижевност, јесте у прошлости тема око кој је много писано. Али, данас...

Драма изузимања дубровачке књижевности и језика Дубровчана из српске традиције одвила се у свесном делу мог живота. Понешто сам примећивао, понешто и размевао, а много чему се чудио јер нисам знао куда води.

Године 1964. дипломирао сам на Катедри за југословенску књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. То значи да је у време мог студирања југословенска књижевност схватана као једна, тј. као национална, отприлике онако како се схвата пољска, мађарска, словачка књижевност. Таква пракса је била уведена још пре Другог светског рата. Јер су тада Срби, Хрвати и Словенци схватани као један народ, као Југословени, па је било природно да имају и једну књижевност. Тек две године после мог дипломирања, дакле 1966, ова Катедра је била преименована. Постала је Катедра за југословенске књижевности (множина). Ове промене имале су последице по статус дубровачке књижевности. Мада јавно питање статуса дубровачке није постављено, ипак је било отворено питање у коју ће од југословенских књижевности бити сврстана. Пошто је из едиције *Српска књижевност у сто књига* изостављена, а затим сврстана у едицију *Пет стољећа хрватске књижевности*, може се претпоставити и како је, у Титовој Југославији, ова рокада изведена.

Мојој генерацији у Новом Саду предмет Приморска и покрајинске књижевности предавао је доцент Мирослав Пантић (1926-2011). Књижевност коју је он предавао била је, разуме се,

третирана као део југословенске књижевности. Али кад се та књижевност конкретно представи, по језику којим је писана, по темама, по подручју на којем је настајала, испада је она, ипак, била део српске књижевности. Пантић, који је израстао из српске филологије, био је део вредне трдиције српских рагузолога коју су репрезентовали Павле Поповић, Петар Колндић и Драгољуб Павловић. Међутим, године 1969. вођена је у Београду једна кампања против Пантића. Повод за кампању била је чињеница што је у литературу за свој предмет уврстио *Преглед српске књижевности* Павла Поповића (1909, 1912) у којој је дубровачка књижевност представљена као део српске књижевности. Сећам се да се Пантић бранио чињеницом да је, поред Поповићеве, и других књига, у литератури навео и књигу *Стара хрватска књижевност* Миховила Комбола која је издата 1945. у Павлићевој Независној Држави Хрватској. Ништа није помогло. У Титовој демократској Југославији овакви аргументи нису важли.

Сазнао сам да је, после тог линча, Пантић постао српски академик. Али и да више није слободно износио своје мишљење о карактеру дубровачке као што је чинио мојој генерацији. Неки Пантићеви студенти, а моји пријатељи, као што су Тиодор Росић и Мирољуб Јоковић, који су седамдесетих година студирали код њега, упозорили су ме да он никад није на часовима рекао да је дубровачка књижевност српска, односно да је и српска. Верујем да је било и тако. Али то није порицало истину да је мојој генерацији ту књижевност нешто другачије представљао. Сам Пантић однос према статусу дубровачке не би ни могао да промени. Нов третман ове књижевности, можемо накнадно да кажемо, предусловио је и један други важан догађај. Године 1966, када је промењен назив моје Катедре (тј. када је она престала да се третира као једнонационална, а када се почела да третира као вишенационална) завршено је издавање едиције *Српска књижевност у сто књига*. Пошто у овој едицији коју су издале Матица српска и Српска књижевна задруга више није било дубровачких писаца, јасно је зашто су стручњаци морали да се прилагођавају новонасталим околностима.

На Филозофски факултет у Новом Саду 1970. дошао је из Загреба Светозар Петровић да замени Мирослава Пантића. Предмет који је он предавао званично се тада звао *Југословенска књижевност: ренесанса и барок*. Накнадно ми је постало и јасно и непорециво: промена професора на предмету тицала се нечег много битнијег него што би била пука замена наставника. Петровић је, показало се, дубровачку књижевност третирао као део хрватске књижевности. То се јасно види из његових текстова о овој књижевности.

Од фебруара 1971. и ја сам почео да радим на Филозофском факултету у Новом Саду. Првих година мога рада уопште нисам размишљао о томе какве последице може да има по будућност Југославије и Срба промена наставника на једном од предмета. Био сам преокупиран спремањем доктората, као и својом најужом струком, теоријом књижевности и био асистент Драгише Живковића, а потом и Светозара Петровића. Петровића сам наследио на предмету Методологија проучавања књижевности, код њега сам 1974. и докторирао (нисам имао ментора). Кад накнадно гледам на његов долазак у Нови Сад, испада да је тај чин имао две различите последице. Једна је била да се омогући промена статуса дубровачке, а друга је, да преко мене, као свог наследника, отвори комплекс научних питања који се, између осталог, тичу и дубровачке. То питање сам отворио радећи, почетком деведесетих, на едицији *Историје српске књижевности*. Материјал с којим сам се суочио, једноставно није дозољавао, из методолошких разлога, да се са дубровачком књижевношћу поступа онако како је то чинио Петровић. Ако се, разуме се, том питању приступи научно!

Шта рећи о језику Дубровчана?

У југословенском периоду, односно у периоду превласти сербокroatистике, није се све у филологији радило лоше. Једна дисциплина је могла посебно да се развије: дијалектологија. Белић је своја схватања националног језика Срба и Хрвата подређивао актуелној политици, третирајући наш језик као српскохр-

ватски. Али је, у испитивању дијалеката, могао да се понаша слободно, дакле као научник.

Још више се у истом правцу могао да развија Белићев наследник Павле Ивић. Иза њега су остала вредна дијалектолошка испитивања. Она су највише садржана у књизи *Дијалектологија срскохрватског језика*. Ова испитивања и сазнања, у најсажетијем виду, представљена су у неколико дијалектолошких карата чији је он аутор.

По мом увиду, дијалектолошке карте Павла Ивића и водећег хрватског дијалектолога Далибора Брозовића су сагласне. Ова два дијалектолога била су ангажована у једном значајном подухвату. Тачније: у подухвату Југославенског лексикографског завода из Загреба (1988) када су објавили једну заједничку публикацију дугачког наслова у којој су представљена сва три наречја српскохрватског језика: кајкавско, чакавско и штокавско. Дијалектолошке карте за поменута прва два радио је Далибор Брозовић. Нема никакве сумње да та два наречја нико од озбиљних научника Срба није сматрао српским. Само су лингвисти, у периоду југословенства, прихватили тезу да су та два наречја срскохрватска. Дакле, да су као бојаги и српска. На поменутом подручју срскохрватског језика само је подручје штокавског сматрано заједничким: и хрватским и српским. То се чинило не само као бојаги, већ и стварно. А то је оно подручје које је на својим каратама, у издању Југославенског лексикографског завода, представљао Ивић. Књига Брозовића и Ивића је, изгледа, била последњи значајнији подухват сербокроаистике пред њено разбијање.

Само годину дана раније, 1987, била је, под покровитељством УНЕСКА, прослављана 200-годишњица рођења Вука Карачића. Та прослава је још једном показала да Вук као научник није испао из игре. Зато је умесно и поставити овакво питање: ако је штокавско наречје заиста српскохрватско, онда се мора обацити Вуково становиште по којем је штокавско наречје исто што и српски језик. А ако се тај став одбаци, онда не постоји тако нешто као што је српски језик. А ако се хрватски дели од срп-

ског, онда се таква подела мора извести принципијелно и научним аргументима.

Од 1988. године, када је Брозовићева и Ивићева заједничка публикација објављена, до 1990, када је хрватска страна прогласила да тако нешто као што је српскохрватски језик не постоји, прошло је само две године. Водећи српски лингвиста, Павле Ивић, очигледно није знао куда воде ставови које је заступао.

Десет година после објављивања заједничке публикације Брозовића и Ивића у часопису *Србистика*, чији сам био уредник, прештампao сам све ове карте у боји. Али сам им додао и једну коју загребачка публикација није представљала. То је *Карта хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића из 1981, односно 1984. По овој *Карти* испадало је да подела српскохрватског већ постоји. Номинално заједнички језик Срба и Хрвата подељен је на овој карти тако да је то у ствари хрватски језик, који има и свој додаток, српски језик, а као српски језик приказан је само екавски дијалекат. Није ми познато да ли је Ивић знао за ову карту. А могао је знати. Био сам у прилици да негде у јесен 1998. учествујем у разговору са двојицом Ивићевих следбеника, Слободном Реметићем и Браниславом Брборићем на БК телевизији. Кад сам, пред камерама, показао ову карту неко од њих двојице је прокоментарисао да је та карта усташка. Одговорио сам да она верно графички представља Новосадски договор. На овом Договору један и јединствен српскохрватски/хрватскосрпски језик подељен је практично на две варијанте: источну и западну, српску и хрватску. Како је требало схватити ту поделу, то је графички приказивала она Матасићева карта. Тезу да се заједнички српскохрватски/хрватскосрпски језик дели на две варијанте заступали су и водили српски лингвисти у другој половини 20. века, Милка и Павле Ивић. А њих је следила цела једна однегована школа лингвиста. Да не кажем школа лингвиста наопако однегованих.

Чији је језик старих Дубровчана?

Несналажење у питањима језика може понекад, као што је у нашем случају, да има тешке политичке импликације. На дијалектолошким картама, које помињем, јасно се види где је Дубровник. Он се налази на подручју штокавског дијалекта, конкретно: на подручју јужног, односно ијекавског дијалекта. Тим дијалектом се говори у већем делу Босне и Херцеговине, у западном делу Црне Горе, у Западној Србији. У самој Хрватској говори се на подручју Републике Српске Крајине и у подручју Дубровника. Током рата 90-тих, на подручју штокавског дијалекта, западно од Дрине, створене су две државе: Република Српска и Република Српска Крајина. Рат је учинио посве очигледном чињеницу да подела извршена по Новосадском договору стоји без основа у стварности. Такав Договор у Титовој Југославији, а то значи у земљи где је политичка премоћ Хрвата била потпуно јасна, могао је хрватској страни да пружи илузију у некаквој хрватској језичкој премоћи на терену. Таква премоћ је, у стварности, могла бити само на папиру, вештачка. Израз те премоћи одражавала је она Матасићева Карта, за коју ипак, у Југославији није ни смело да се зна.

Ништа толико као те дијалектолошке карте (иза којих је стао Југославенски лексикографски завод) не казује да Дубровник, са околином, представља део српског језичког простора. Било је некако лако у српским институцијама протурити тезу прво да је дубровачка књижевност хрватска, па и тезу да је она писана на хрватском језику. Али када се Југославија распадала по свим шавовима, па се распадала и конструкција о српскохрватском језику, тешко је било одржати тезу о томе да је цело штокавско подручје западно од линије Лозница-Краљево-Дечани хрватско. Више није било страха од оптужби за повреду братства и јединства па се о језичким проблемима могло слободније мислити. Бесмислена је испадала теза да је језик Дубровчана хрватски, па да се и цело подручје источнохерцеговачког мора схватити као део овог простора. Чињенице су упућивале на то да би научно било исправније мислити посве другачије: да је језик Дубровчана део једног ширег подручја српског језика. А кад се на то питање коректно одговори, добијају се и јасни одговори на

питање о томе чији је језик старих Дубровчана, којем народу они језичко-етнички припадају, и чија би, природно, требало да буде књижевност написана на њиховом властитом језику.

О ТРАДИЦИЈИ И РЕСТИТУЦИЈИ

Данас се много говори о традицији и реституцији.

Да би се сагледало српско питање као целина данас треба имати одговоре и на два питања која су увек актуелна. То је однос према традицији и однос према реституцији. Реч традиција на латинском значи смену страже. Био сам војник 1964-5. и знам шта конкретно значи кад се стражари смењују. Сећам се ритуала на Црвеном тргу у Москви испред Лењиновог маузолеја. И у обичној смени страже, и у овој за публику, мењају се људи али се поступак смењивања стражара не мења. Тачно у одређено време, по одређеној процедури, обавља се смена. Све је исто као што је било, променили су се само војници.

Традиција има разних. Код Срба постоји традиција пчеларска, земљорадничких задруга, војничка, куварска. Да не набрајам. Покрет за обнову србистике у суштини је покрет за обнову српске филолошке традиције. Припадници овог Покрета тачно су представили шта је то српска филолошка традиција. То је она традиција чији је највиши израз Вук Караџић. Исту традицију пре Вука градио је Доситеј. У обновљеној Србији, Карађорђевој, Доситеј је направио два велика потеза која и данас трају. Основао је Велику школу и Богословију „Свети Сава“. Радио је исто оно што је и Свети Сава чинио пре њега, у условима, разуме се, дугог времена. Настављао је, дакле, традицију.

Какав је однос српских националних институција према традицији?

Срби имају богату традицију. Али не бих рекао да су је свесни нити да знају да је негују. И то је једна од крупних негативних последица југословенског периода. Тада је много шта оштећено, па је Србима оштећена и традиција.

Узмимо, за пример, данашњу Српску академију наука и уметности. Она треба да је баштиник претходних институција: Друштва српске словесности (1842), Српског ученог друштва (1864), Српске краљевске академије (1886). Између ове три институције постоји континуитет, постоји развој, постоји наставаљање, дакле, постоји и традиција која их повезује. Може да се каже да је тај развој био примерен ондашњим српским потребама. Такође и да су ове институције настајале и развијале се у складу са сличним институцијама у Европи. Није тако било у последњем обликовању институције САНУ, после Другог светског рата. Ова институција је, најпре, у Титовој Југославији, променила име. Прецизније: прилагодила се оној хрватској традицији под југословенским именом. Упоредите назив: Југославенска академија знаности и умјетности и Српска академија наука и уметности. Испада, по самом имену, да је ова српска постала неки огранак оне загребачке, хрватске. Нажалост, она је то у стварности и постала.

Матица српска није променила име. Али је променила садржај. Та институција је основана десетак година пре Илирског покрета да би неговала идентитет српског језика, српске књижевности и српског народа. У Титовој Југославији потпуно је променила свој задатак. То се нарочито види по Новосадском договору, који се десио номинално у организацији Матице српске и Матице хрватске а одиграо у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине. Српски језик је на овом Договору преименован у српскохрватски/хрватскосрпски. Не би могло никако да се каже да је ова промена извршена у духу традиције Матице српске. Пре би се рекло да је извршена у духу традиције Матице хрватске. Ова промена била је део једног ширег процеса када је српском народу наметнут југословенски пограм и када је место србистике заузела сербокроатистика. И програм југословенства и програм сербокроатистике су хрватски. Срби у југословенском периоду били су доведени у ситуацију да спроводе туђ програм.

Данас су међу Србима на делу два програма. Покрет за обнову србистике каже: лоше смо прошли у југословенском периоду, треба зато да се вратимо свом старом програму, аутентичном

програму српских националних институција, програму србистике. Супротно од тога: из данашњих националних институција са српским именима поручују: ништа нећемо да мењамо, настављамо да следимо своју традицију. И ове институције заиста настављају да следе једну традицију. Али ону из Титовог периода.

Неко треба да пресуди ко је у праву у овом спору о природи традиција које треба неговати у Србији. Отприлике зна се ко би тај неко требало да буде. То су два чиниоца у сваком друштву: политичке структуре и медији. Нажалост, постоје оптужбе које не треба игнорисати: да су и политичке и медијске структуре под контролом. И један и други чинилац понаша се као да је са српским националним институцијама све у реду. У пракси се показује да им је свеједно да ли српски језик има идентитет или га нема. Свеједно им је да ли национални језик Срба има једно име, као и други језици, или има пет, како није ни са једним другим језиком. А како као народ пролазимо, то сви видимо. Понекад и кажемо да тако није добро а не видимо зашто. Не досећамо се да свако зашто има и своје зато.

Вук Караџић је велика национална и културна српска институција!

Најстарија велика српска културна и научна институција јесте Вук Караџић. Мада је Вук био појединац, урадио је колико и целе институције, па и више од тога. Имао је јасне одговоре на читав низ питања: о српском језику, српском народу, српској књижевности, српским писмима. Данас постоји у Београду Вукова задужбина. Она има лепу зграду у центру града. Колико се сећам, основана је на 200. годишњицу Вуковог рођења 1987. Подразумевало се да ће та институција настављати вуковску традицију. Нико не може да претпостави да би некоме пало на памет да оснива једну институцију са Вуковим именом да би под Вуковим именом протурао антивуковске ставове. Као што ретко ко може да претпостави да би Матица заступала туђу а не своју традицију, и да би то исто чинила и Академија. А кад нас стварност демантује, покаже се да нисмо ни свесни трагова које је

оставио период титоизма. То је било време када се, по правилу, једно говорило а друго радило. Тек ако имате у виду и тај кључ понашања, моћи ћете да схватите како нам се уместо једне традиције протура друга. Како смо се борили за једно, а испало је нешто сасвим друго.

Да бисмо могли да уђемо у корене садашње српске неповољне ситуације, можда је најбоље ако кренемо да разматрамо смисао постојања баш Вукове задужбине. Она би требало да буде израз мисли једног од највећих Срба модерног доба. Ово очекивање зачас се може проверити.

Сви, на пример, знамо да је Вук сматрао да Срба има три вере: православаца, католика, муслимана. Штросмајер и Јагић су сматрали да су Срби само православци. Владајућа идеологија међу Србима данас јесте да су Срби православци; да нема Срба муслимана и Срба католика. Пошто се такви ставови стално пласирају, неминовно следи закључак да су србијански медији и политичари пропагатори антивуковских ставова. Ако је неко у Србији муслиман, онда се у Србији за њега каже да је Бошњак и да говори бошњачким језиком. За католике се каже да су Хрвати и да говоре хрватски. Политичари, медији, филолози утркују се у томе ко ће више изневерити Вука, али и да распарча и Србију и српски језик. Погледајте Скупштину Србије! Испада да скоро нико од Срба по опредељењу у овој институцији не говори вуковском варијантом српског језика. Вуковском варијантом говоре они који се изјашњавају као Бошњаци и који кажу да говоре бошњачким језиком.

Постоји у Србији Друштво „Ћирилица“, које номинално тежи заштити ћирилице. Каже да је Вук реформисао садашњу српску ћирилицу, а не каже да је он рефомисао и српску латиницу. Кад се пореде стратешки потези хрватске филологије да Србе и Хрвате треба поделити по писмима, и то из 1861. године, тако да се ћирилица приказује као српско писмо, а латиница као хрватско, јасно је чији програм ово Друштво испуњава. Не испуњава ни Вуков, ни српски.

Постоје награде са Вуковим именом. Али институт ових награда устројен је тако да се, бар што се филологије тиче, на-

граде додељују онима који остварују политику супротну Вуковој. Сетио бих се да је ико од присталица Покрета за обнову србистике добио Вукову награду. Дешава се супротно од тога. Практично чини се све да се под Вуковим именом протури нешто антивуковско. И то се дешава тачно по граматички титоизма. Ради успеха и Вукова награда се јасно додељује по принципу: једно говорити а друго радити. Ознака и означено су потпуно раздвојени.

Како објашњавате ову појаву?

На појаву раздвајања ознаке и означног, обратио је пажњу савремени француски филозоф Дерида. Овај филозоф је ту појаву назвао дисеминација. Она је карактеристична за наше доба, за доба постмодернизма. Нажалост, то није нека нова појава. Неће те разумети српско-хрватске односе, ако немате разумевање за ту појаву. Већ приликом појаве Илирског покрета, неки српски прваци приметили су да илирци једно говоре а друго раде.

Мој пријатељ Милош Ковачевић написао је један добар текст поводом моје анализе разлика између Вукових и Јагићевих ставова. Јагић се увек представљао као Вуков следбеник. Ја сам поредио Вукове и његове ставове и констатовао, у седам тачака, битне разлике. Показало се да су Вукови ставови карактеристични за србистику и славистику које су се рађале, а да су Јагићеви карактеристични за нешто потпуно друго и другачије: за сербо-кroatистику, односно за кроатистику, под именом сербокроатистике.

Врхунац дисеминације десио се у Титовој политици. Тито је био ненадмашан у томе да једно говори а друго ради. Сећам како је Танасије Младеновић, на једном скупу на Филозофском факултету У Новом Саду рекао: „Ми српски комунисти објективно смо издали свој народ. Субјективно, нисмо тако хтели, али тако се десило“. Био сам Тасин пријатељ. После ове изјаве још више је порастао у мојим очима. Често мислим ина песника Павла Поповића. Спријатељили смо се још као чланови редакције Поља, 1959. године. Павле је из рата изашао као официр и као

члан Партије. Видео је и он, последњих година Титовог живота, да са Партијом и државом не иде све како треба. Питао сам га, како борци, његови другови, све то доживљавају. Рекао ми је, у поверењу: „Ждеру се, пате, гризу се, не могу да спавају, преврћу се у креветима.” Сличних реаговања има и код оних који су били присталице петооктобрских промена. Ни они нису хтели ово што десило. Сетите се багеристе Џоа и његових јавних протеста.

Све ове промене сам доживео више као њихов објект него као актер. Али нисам прошао мимо њих. Можда сам се више од других мојих савремених сународника бавио двома дисциплинама које у овој области могу да помогну: херменеутиком и семиологијом. Па могу, можда, у овој области боље да се сналазим. Али то је посебна прича.

Шта је то реституција и какав је њен смисао?

Са изразом реституција срећемо се у последње време често. Овај израз се односи превасходно на повратак бесправно одузете имовине, која је била одузимања са доласком власти после 1945. године. Признајем да сам мислио да се та имовина њиховим бившим власницима неће никад вратити. Хвала Богу, враћа се. А сви знамо да процес реституције прете велики отпори. И те отпоре треба разумети. Кроз процес реституције неки ће добити, а неки изгубити.

Израз реституција има слично значење као и израз ренесанса, или израз обнова. И ренесанса је била велики европски покрет обнове старих вредности. Ова појава у великој мери даје за право историчарима који сматрају да се историја циклички развија. У историји уметности поштује се концепција по којој се смењују ренесансни и барокни, класицистички и романтички периоди. Овакве промене доводе се у везу са променама у природи. Земља се окреће око своје осе, па се тако добија смена дана и ноћи. Односно, земља се окреће око сунца па се тако добија смена годишњих доба.

Наша реч за овакве промене јесте обнова. Припадам Покрету за *обнову* србистике. То значи да припадам оној оријентацији

у српској филологији која сматра да се данас мора обнављати научна дисциплина о Србима, србистика. Циљ ангажовања присталица овог Покрета јесте да србистика доживи реституцију, ренесансу. У складу са савременом научном терминологијом, значи да треба да дође до промене једне научне парадигме која је владала у југословенском периоду, и да се успостави доминација обновљене парадигме, којој је име било и треба да буде србистика. Односно, да се мора променити сам начин мишљења о свим темама. Оне треба да добију нову, другачију интерпретацију, у складу са новом (тачније: обновљеном) парадигмом. Треба разумети и отпоре који се јављају овој промени парадигме, због тога што ће неко у тим процесима морати и да изгуби. Ја који се за ту промену залажем свестан сам те чињенице. Али сам свестан и чињенице да ће тако добити и народ, и наука. Изгубиће, по правилу, они који су нешто нелегално добили.

Срби су и словенски и европски народ!

У програм обнове србистике не спада реституција, ренесанса или обнова Југославије. Југославија је настала на хрватским идејама, на идејама илираца, Штросмајера и Јагића, и сербокроатистике. Хрвати су ту неевропску творевину разрушили. Не треба јој се никад више враћати.

Показао сам да је упоредо са хрватском идејом југословенства постојала једна друга идеја, коју су објавили прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић, још тридесетих година 19. века. Ова идеја, која се одржавала све до Првог балканског рата, никакву Југославију није предвиђала. Према овој идеји, на простору Балкана, живе и словенски народи. Они треба да наставе да се развијају као посебни народи, али и да, као међусобно блиски, треба међу собом и да сарађују. Чак и они који не знају за идеју Павловића и Суботића, могу да посведоче да се ова идеја полако рехабилитује. То је идеја која је и нормална и реална, и која је у складу са европским моделима и вредностима.

Програм којег се држим и овога пута може да се понови. И Срби су један од европских и словенских народа. Треба у свему

и доследно да поштују вредности и норме које важе за све друге европске народе. Докле год су Срби такав програм имали, тада су се око нашег народа окупљали и други народи на Балкану, поготово словенски, па су и настојали да се здружују са Србима. Срби су, очигледно, лоше пролазили када су од ове идеје одступили. У деценијама које следе, треба очекивати нешто као реституцију одузетих вредности. А то конкретно, значи и да ће нам се вратити духовна својина, она коју подразумева србистика, па и у свом обновљеном виду.

О ПРОМЕНИ ПАРАДИГМЕ И ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЈИ

Указујете, да нити Ви, нити Покрет за србистику, не учествујете у политичком животу Србије, него у националном? Објасните.

И као присталица Покрета за обнову србистике и као појединац, учествујем на неки начин у политичком животу. Али не учествујем у партијском, већ у националном политичком животу. Став Покрета за обнову србистике, разуме се и мој, јесте да нам не треба никаква власт. Све за шта се боримо јесте промена парадигме/модела у научном и образовном систему. Политичке промене које би наступиле, упоредо са њом, само би биле последице тих промена. Вредности за које се бори Покрет за србистику, немају материјалну цену. Али има историјску! Највећа награда нама и свима другима биће ако та промена успе.

Ово што вам говорим подразумева сасвим другачији политички резон од оног који данас влада у Србији. Пре свега, подразумева став да Срби, у Европи, и свету, нису никакав изузетан народ, већ само један народ међу другим народима. То значи да се боримо за доследно једнак однос других народа према Србима као и Срба према другим народима. Исти критерији у одређивању идентитета других европских народа треба да важе и кад су у питању Срби. То се нарочито односи на два битна питања: у одређивању националног језика и у односу према верском питању.

У одговору на ова два питања постоје данас, нажалост, велике разлике између других европских народа и нас Срба. Сви други европски народи поимају се, односно сами се према томе односе, као да су у принципу мултиконфесионални. Србима се, међутим, и споља и изнутра натура да су само православци. Сви други европски народи имају само једно национално име за свој

језик, које је и чувар језичко-националног идентитета. Србима се даје тек парче њиховог језика, а остала се парчад препуштају другима.

Несреће које су нас сколиле имају везе са одговором на ова питања. Постоји велика разлика у данашњим одговорима на ова питања и одговора који су давани у предјугословенском периоду. Дозволили смо да се наш језик разним преименовањима разбије на више језика; дозволили смо да нам се народ сведе на једну веру и на безвернике. Оно што је Србе у 20. веку снашло није се десило без разлога. Треба отклањати узроке да би се отклониле лоше последице.

Постоји пут да се уђе у корен узрока. Тај пут води преко увођења логике, помоћу поштовања логоса. Логика је једна сложена дисциплина. Најкраће се дефинише кад се каже да је то дисциплина која се бави импликацијама. Основни модел импликација приказује се закључком: ако – онда. Ако су сви људи смртни – онда је смртан и Сократ. Ако су сви народи мултиконфесионални – онда мултиконфесионални треба да буду и Срби. Ако сви народи имају језик који су створили и који се зове њиховим националним именом, тако треба да буде и код Срба. Ако сви народи треба да поштују своју традицију – тако треба да буде и код Срба. Ако сви народи имају институције које чувају националну традицију – онда тако треба да буде и код Срба. Ако се књижевност сваког народа чува као целина – онда тако треба да буде и код Срба.

На сличан начин, односно по истом моделу, можемо да поставимо још питања и да на њих дамо још одговора. Чини ми се да би одговори на ситуацију код Срба дали много негативних поена. Што значи да би нас довели до сазнања да све што нам се лоше дешава не дешава се случајно. Разрешење тог питања, можда је у томе што је у југословенском периоду Србима одузет главни регулатив савременог националног живота: одстрањена им је научна дисциплина о Србима, србистика. Тек кад се она врати у живот - кад се филолошка дисциплина о Србима врати у систем других филолошких дисциплина – у принципу ће се и Срби вратити у исто коло са другим народима. То је концепција

коју као национални излаз за Србе нуди Покрет за обнову србистике.

Србистика, то је појам међу појмовима, концепција међу другим адекватним концепцијама, дисциплина међу другим дисциплинама. Њена специфичност је у томе што се, поштујући исте принципе, бави Србима, а не бави се Румунима, Мађарима, или Словацима, јер се овим народима, као посебним, на истим принципијелним основама, бави румунистика, хунгрологија, словакистика.

Нажалост, код самих Срба још није постигнута критична мера сагласности да парадигму сербокroatистике треба заменити парадигмом србистике. Верујем да ће се ускоро та мера постићи. Натераће нас на то и енергија Покрета и енергија појединаца који мисле на исти начин. А натераће нас и многе невоље у које су Срби гурнути. Кад се то деси, мораће да наступи и време операционализације ове концепције. Такву операционализацију не треба очекивати више само од филолога. Треба је очекивати од људи који ће умети државнички да мисле. А то значи да мисле отприлике овако: „Ако операционализујемо концепцију србистике – онда можемо да очекујемо и да се стање српског народа промени, односно да се српско питање решава на другачији начин, него што се решавало у југословенском периоду.”

Парадигма и операционализација!

Стално се води нека борба. Из детињства и ране младости запамтио сам како су се бориле две снаге: једне од њих су стално подсећале како се живело у претходној Југославији а друге које су се бориле да се наметне нови комунистички поредак. Сећам се, како је било тешко убедити моје земљаке сељаке да им је било у претходној Југославији лошије, него што им је у комунистичкој садашњости. Ипак се комунистичка идеја упорно, и с планом наметала. Та идеја је најпре постојала само у неким далеким главама. После су је прихватили неки активисти који су је са страшћу наметали. Све док се и они нису убедили да је идеја лоша. Као сведок ових дешавања уверен сам да је идеја о срби-

стци као научној дисциплини за сада углавном нешто што постоји као идеја, концепција, парадигма у бројним књигама и текстовима. Ако се не операционализује, може да живи само апстракција. Али ако се операционализује, могу се од ње очекивати позитивни резултати.

А како се нека идеја може претворити у стварност, може се показати на познатим примерима. Постојала је идеја да Слобода-на Милошевића и његов режим треба срушити. У ту сврху, покренут је читав механизам операција, споља и изнутра. „Само да један човек оде“, то је био покретачки слоган. Сведоци смо да је ова идеја успешно операционализована.

Али рушитељи Милошевића нису имали идеју шта треба да учини нова власт. После очигледних неуспеха нове власти, данас се често помиње некаква визија или концепција европске Србије, главног вође промена Зорана Ђинђића. Сведоци смо да никаква визија европске Србије у стварности није операционализована. Чак се ни о некаквој концепцији овако замишљене Србије рационално не говори, нити се она анализира. Она се пропагира, а остаје само на нивоу апстракције. И можда мање од тога: само израз којим се означава неки нејасан, неразрађен појам.

Какав је однос Покрета за обнову србистике и идеја европске Србије?

Покрет за обнову србистике није политички покрет. Он нема изграђене ставове о томе шта међу Србима и у Србији треба чинити у разним областима, на пример у области економије, правног уређења државе итд. Али има изграђену и много пута приказивану концепцију шта треба учинити у области филологије. А то што треба учинити у тој области јесте: пуно поштовање европских вредности и стандарда. Могло би се чак рећи да се та замисао сасвим уклапа у ону замисао европске Србије за коју се каже да ју је имао Ђинђић. Не би се могло чак рећи ни да би Милошевић и његов режим имали разлога да имају нешто против. А не би требало да има против ни нека трећа власт у Србији која

би хтела да стање у земљи, у области филологије, буде нормално и просперитетно.

Идеје и ставови србистике нису непознати ни у свету, ни у српској традицији. Оне би се могле операционализовати одмах. Не операционализују се зато што према њима има отпора. Природу тих отпора лако можемо сагледати. Отпори, јасно је, долазе од снага које раде против српских интереса. Те снаге, на сву жалост, успевају да нађу међу Србима много помагача.

Ствари су ипак доведене дотле да се могу идентификовати најодговорнији чиниоци у српском друштву који не омогућују операционализацију србистике. То су: власти, медији, институције. Борбу за промену стања зато треба усмерити према тим чиниоцима.

О ЛИЧНОМ АНГАЖОВАЊУ

Примећено је да сте посебно ангажовани у борби за повратак србистике у живот.

Мој радни век универзитетског наставника може се поделити на два периода. Први је био академски. Бавио сам се проблемима проучавања књижевности, теоријом књижевности, семиологијом, херменеутиком, општом књижевношћу, идејама. За тај период су карактеристичне књиге: *Методологија проучавања књижевности* (1985) и *Теорија белетристике* (1993). Други период дошао је непланирано, после разбијања Југославије. Он је везан за Покрет за обнову србистике. За њега је је карактеристична, пре свега, књига *Увод у србистику* (2002, 2003) и још десетак књига које су посвећене тој теми.

Уопште нисам желео да се бавим србистиком. У почетку, хтео сам само да дам јасан и теоријски утемељен одговор на питање шта Србима, као народу, недостаје да би пролазили као и други народи. Претходна научна биографија учинила ме је обавезним да дам одговоре на та питања.

Све више изгледа да сам наишао на главни српски проблем. Од теоретичара који зна да Срби треба да негују србистику, постао сам један од ангажованијих српских интелектуалаца да се та дисциплина институционализује, односно операционализује. Срећом, да у овом послу нисам сам. Бар неколико прворазредних српских лингвиста, литературоведа и интелектуалаца су моји истомишљеници. Саборци у овом великом послу. Имам утисак да смо дотерали цара до дуvara. Наша акција мора да успе.

А отпори?

После свих ових година, могу да кажем да сам изненађен природом и количином супротстављања нашим настојањима да

се србистика врати у живот. Отпори се не јављају непосредно. Обично србистика јавно и није мета оспоравања, него сам, изгледа, још чешће мета оспоравања ја. Али, свестан сам да се преко мене циља посредно на оно много крупније, као што је поменута филолошка оријентација.

Ово што кажем илустроваћу на неколико примера. Један једини пут, 2001. било ми је понуђено да будем члан жирија за доделу награде „Раде Драинац“ а у оквиру Драинчевих сусрета у мом родном крају, у Топлици. Понуда је, међутим, дошла кад ми је то најмање одговарало. Имао сам неку операцију, и постоперативни поступак захтевао је да се не крећем, а жирирање је требало ускоро обавити. Али су моји земљаци наваљивали, били веома упорни да се прихватим чланства у овом жирију. После невољног пристанка, Скупштина Општине Прокупље и званично ме је наименовала за члана жирија. Међутим, убрзо, на моје запрепашћење, јавили су се неки локални песници. Тражили су писмом да будем изостављен из жирија, јер сам „некомпетентан“ да судим о поезији. Недељу дана касније иста Скупштина Општине Прокупље разименовала ме је са образложењем да сам некомпетентан да судим о поезији.

Као човек са универзита знам да се компетентност научних радника проверава и бодује. Објавио сам књигу о песницима (*Традиција и авангардизам*, 1968), докторску дисертацију о једном песнику (*Поетика Момчила Настасијевића*, 1978), па књигу о једној песми (*Живот песме Лазе Костића Santa Maria della Salute*, 1981), и књигу интерперетација песама (*Печ и корелатив*, 1983), сачинио антологију српске поезије у осам књига, и да не набрајам. Нека „сила“ преко злоупотребљених песника, и преко злоупотребљених одборника Скупштине Општине Прокупље, тако је „поручила“ да ме могу прогласити некомпетентним чак и у овој области где би моја компетентност требало да стоји високо. И то не само код нас Срба.

Нешто слично ми се десило и у Новом Саду. Један обавештени пријатељ честитао ми је на награди Удружења универзитетских наставника у Новом Саду. По његовом сазнању, одлука о награди је већ донета, треба још да се одраде само формално-

сти. Написао сам прва три универзитетака уџбника из теорије књижевности код Срба. Објављивао књиге из херменутике, семиологије, граматологије, историје језика, историје књижевности, филозофије; аутор сам 25 књига *Изабраних дела*, по објективним мерилима гледано, спадам међу плодније раднике Универзитета који долазе у обзир за награде. Међутим, те године награда није била додељена. Нека снага је одлучила да „оваквом” не следи награда.

А да неко са србистичким идејама, за које се залажем, не „пролази”, показао је и овај случај. Отишао мој колега Мирослав Егерић у пензију. Тако је место шефа моје Катедре остало упражњено. Расположење на Катедри било је да се на том месту нађе проф. др Марија Клеут. Искористио сам демократско право да за исто место истакнем своју кандидатуру. И то највише због остваривања оријентације коју заступам. Вољом већине колектива, међутим, изабрана је колегиница Марија Клеут.

На примере које сам испричао може се гледати различито.

Као што ми није било стао да будем члан оног жирија у Прокупљу, тако ми лично није било стало да се поново нађем на месту шефа моје Катедре, јер то сам већ био (1976-79). Моја логика је ова: ако буде изабрана колегиница Клеут, србистике на нашем Факултету неће бити! Ако будем изабран ја – појавио би се бар трачак наде да се србистика обнови и институционализује. Колегиница Клеут је изабрана за шефа Катедре, касније је изабрана и за декана. Србистике ни данас нема на нашем Факултету. А ја на све начине чиним да је буде, да заживи!

Да ли ће се институционализовати и операционализовати србистика у Србији и другде, не треба да буде питање које ће одредити десетак људи на неком факултету. То је српско национално и државно питање. Премоћ, за сада, имају снаге које имају јасну политичку визију о српском питању. То су оне снаге које настоје да филолози попут мене, и слични, нигде не промолу главу, а камоли да буду награђивани и да одређују политику.

Шта рећи, на крају, о професионализму?

Шта је то професионализам може да посведочи један познат случај. На светском првенству у фудбалу 2010, у Јужној Африци, играле су репрезентација Гане и репрезентација Србије. Победила је Гана, чији је тренер Србин. После је он јавно жалио због чињенице што је тим, који је тренирао, победио селекцију његових сународника. Али је, на месту тренера, морао да ради као професионалац. Стекао сам утисак да је управо због тога, у очима свих, порастао и као Србин и као стручњак.

И себе, у послу којим се бавим, видим само као професионалца. Најмање чиним то што чиним као патриота. Трудим се само да будем професионалац. Једном су ме јавно својатали из једне странке, коју зову патротском. Рекао сам отприлике ово: „Ваш шеф није и мој шеф. Моји претпостављени су Свети Сава, Доситеј и Вук.”

Извлачити кола из блата, то није велика срећа. Али је још већа несрећа заглибљивати их или не чинити ништа да се одатле извуку. Имам, Богу хвала, непосредне потомке. А сви, из мог окружења, и мени блиски људи, имају посредне или непосредне. То је стотине и хиљаде лепих младих глава којима не треба оставити свет онакав какав је нама дат.

Волео бих да са овог света одем са осећањем да сам урадио и више него што сам очекивао да ћу учинити. Односно да сам учинио све што сам могао. И да ми Бог буде главни сведок да више нисам могао!

ПРИЛОЗИ



Петар Милосављевић
ИЗБАРАНА ДЕЛА

Прво коло

Методологија проучавања
књижевности (2000)
Логос и парадигма (2000)
Српски филолошки програм (2000)
Систем српске књижевности (2000)
Срби и њихов језик (2000)

Друго коло

Увод у србистику (2002, 2003)
Други ток српске књижевности
Поетика Момчила Настасијевића
Триптих о Лази Костићу
Реч и корелатив

Треће коло

Теорија белетристике
Теорија књижевности (2006, 2009)
Теоријска мисао о књижевности
Књижевнотеоријска мисао у Срба
Теоријски проблеми

Четврто коло

Традиција и авангардизам
Наратолошка истраживања
Блокада (песме) (2009)
Драме
Нови Сад на ватри (роман)

Пето коло

Српска писма (2009)
Идеје југословенства и српска мисао
(2006)
Обнова логоцентризма (2009)
Српско питање и србистика (2007)
Обнова српског националног
програма (2010)

ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ (1937)
професор Филозофског факултета у
Новом Саду у пензији. Био је главни
уредник Поља (1965-68) и уредник
Летописа Матице српске (1969-79).
Сада је уредник Србистике/Serbice.
Објавио је збирку песама Блокада
(1967), роман Нови Сад на ватри
(1989) и Драме (1991). Највише
његових књига је из области
проучавања књижевности: Традиција
и авангардизам (1968), Поетика
Момчила Настасијевића (1978),
Живот песме Лазе Костића „Santa
Maria della Salute“ (1981), Реч и
корелатив (1983), Методологија
проучавања књижевности (1985),
Триптих о Лази Костићу (1990),
Теоријска мисао о књижевности
(1991), Теорија белетристике (1993),
Српски национални програм и српска
књижевност (1995), Систем српске
књижевности (1996, 2000), Срби и
њихов језик (1997, 2002), Теорија
књижевности (1997, 2005), Логос и
парадигма (2000), Увод у србистику
(2002, 2003), Идеје југословенства и
српска мисао (2006), Српско питање и
србистика (2007), Српска писма
(2005), Обнова логоцентризма (2009),
Обнова српског националног
програма (2010), Песнички Срем
(2011) и Служба светим
Бранковићима (2011).

Милосављевић је иницијатор
Покрета за обнову србистике (1997).

систем српске књижевности



Петар Милосављевић

Издавач: Народна и универзитетска библиотека, Приштина
1996. Уредник Слободан Костић.

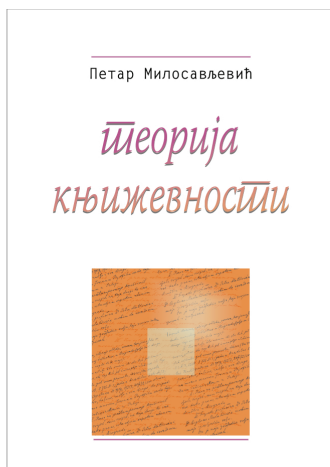
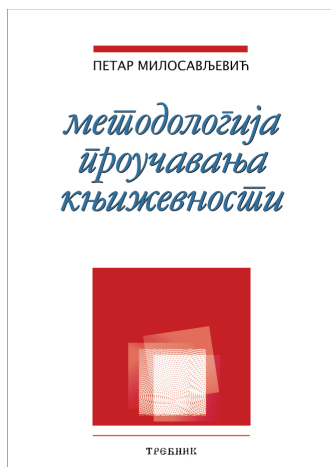
срби и њихов језик

хрестоматија



Петар Милосављевић

Издавач: Народна и универзитетска библиотека. Приштина 1997.



Неколико књига из едиције *Изабрана дела*

Србистика

Serbica

Година II, број 1-2/1998.

Пројект "Србистика"

Петар Милосављевић

Православље и србистика

Слободан Костић, Ксенија Кончаревић
Војислав Максимовић, Вера Милосављевић
Мила Алечковић Николић

Поменик

Слободан Јарчевић

О расрбљивању

Наталија Масленикова, Милош Ковачевић
Слободан Јарчевић

Истраживања

Михаило Павловић, Емил Хорак, Душан Панковић
Загорка Калезић, Мирко Аћимовић

Из српске филолошке традиције

Павле Соларић, Матија Бан, Антун Фабрис

Књиге

Драгиша Бојовић, Радован Ковачевић
Срђан Воларевић, Светозар Борак

Тачке неслагања

Драгољуб Петровић, Петар Милосављевић



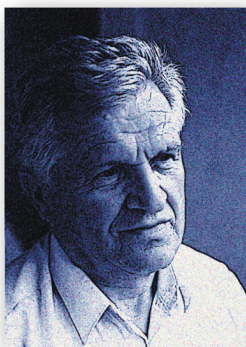
**ПОКРЕТ ЗА
ОБНОВУ СРБИСТИКЕ**

UDK 808.61: 886.1

Србистика/Serbica

Покрет за обнову србистике
Филозофски факултет у Косовској Митровици

Дело Петра Милосављевића и србистика



Зборник радова објављен поводом симпозијума *Дело Петра Милосављевића и србистика* који је одржан у манастиру Грачаница и на Филозофском факултету у Косовској Митровици, 22-24. октобра 2002.

Корице свих публикација радила је Мирјана Исаков.

ALPHABETI SERBORUM

— LXIX —

ALPHABETI SERBORUM

cum

viciniorum popularium et aliis cultioris Europae alphabetis παραλληλισμῶς,

Serb. graec.	Serb. lat.	Hun- gar.	Croat.	Carni- ol.	Bo- hem.	Polon.	Ger- man.	Ital.	Gall.	Angl.
А а	a	d	a	a	a	a	a	a	a	—
Б б	b	b	b	b	б	b	б	b	b	b
В в	v	v	v	v	в	v	v	v	v	v
Г г	g	g	g	g	г	g	g	g: gara	g: gant	g: gold
Д д	d	d	d	d	д	d	d	d	d	d
Ђ ђ	dj, gj	gy	dy, gy	—	ђ'	—	—	—	—	—
Е е	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e: bet
Ж ж	x	zs	s	ah	ж	z	—	—	j	s:osier
З з	z	z	z	s	з	z	f: lefen	s: rosa	z	z:razor
И и	i	i	i	i	i	i	i	i	i	ee, y
Ј ј	j	j	j	j	i: ia	i	i	i: mien	y: yes	—
К к	k	k	k	k	к	k	e: caro	c: car	k	k
Л л	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
Љ љ	lj	ly	ly	lj	—	l: wilt	—	gl: gli	il: ail	—
М м	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
Н н	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n
Њ њ	nj	ny	ny	nj	ñ	ñ	—	gn	gn	—
О о	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o: note
П п	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
Р р	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
С с	s	sz	sz	f	f, s	s	z	s: sono	s: son	s: so
Т т	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t
Ѣ ѣ	ch	ty	—	—	t'	—	—	—	—	—
У у	u	u	u	u	u	u	u	u	ou	oo
Ц ц	cz	cz	z	z	c	c	z: zio	—	—	—
Ч ч	cs	cs, ts	ch	zh	č	cz	tʃ(?)	c: ciò	—	ch:child
Ѧ ѧ	—	—	—	—	—	—	—	ge	—	—
Ш ш	so	sh	as, sh	fh	š	sz	fʃ	so:esoe	ch:cher	sh
Ъ ѡ *)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ф ф **)	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Х х **)	h?	h	h	h	h	ch	h	—	—	—

*) Nil sonat (nisi forte vocalem mutam), sed r literae, quae Serbis, sicut Bo-
hemis, vel sola absque ulla vocali, syllabam facit, apponitur, ne eadem r
litera ad praecedentem aut sequentem syllabam trahatur, e. g. умиро, за-
пани, lege u-mr-o, za-r-kati.

**) Sonos ф et х vix invenias in vocibus genuine Serbicus; sed utramque literam
ob voces peregre adscitas ex alphabeto Cyrilliano retinimus.

Из Српског рјечника 1818. године. По Вуку (и Копитару)
Срби имају два писма: ћирилицу и латиницу.

Вук Караџић, *Први српски буквар* (1827).

ALPHABETI SERBICI

c u m

viciniorum popularium et aliis cultioris Europae alphabetis *παράλληλος*.

Serbic.	Illyr.	Bohem.	Polon.	Hungar.	German.	Ital.	Gall.	Angl.
А	а	a	a	á	a	a	a	—
Б	б	b	b	b	b	b	b	b
В	в	v	w	w	w	v	v	v
Г	г	g	g	g	g	g: gara	g: gant	g: gold
Д	д	d	d	d	d	d	d	d
Ђ	ђ	đj	d'	—	gy	—	—	—
Е	е	e	e	e	e	e	e	e: bet
Ж	ж	ž	ž	zs	—	—	j	s: oxier
З	з	z	—	z	f: fefen	s: rosa	z	z: razor
И	и	i	i	i	i	i	i	ee, y
Ј	ј	j	j	j	j	j	i: mien	y: yes
К	к	k	k	k	k	e: caro	e: car	k
Л	л	l	l	l	l	l	l	l
Љ	љ	lj	l: li	ly	—	gl: gli	il: ail	—
М	м	m	m	m	m	m	m	m
Н	н	n	n	n	n	n	n	n
Њ	њ	nj	n	ny	—	gn	gn	—
О	о	o	o	o	o	o	o	o: note
П	п	p	p	p	p	p	p	p
Р	р	r	r	r	r	r	r	r
С	с	s	s	sz	š	s: sono	s: son	s: so
Т	т	t	t	t	t	t	t	t
Ђ	ђ	đ	—	ty	—	—	—	—
У	у	u	u	u	u	u	ou	oo
Ф	ф	f	f	f	f	f	f	f
Х	х	h	ch	h	ch	—	—	—
Ц	ц	c	c	cz	i	z: zio	—	—
Ч	ч	č	cz	es	t(φ?)	e: ciò	—	ch: child
Џ	џ	dž	—	—	—	ge	—	j
Ш	ш	š	sz	s	šč	se: see	ch: cher	sh
Ъ	ъ	—	—	—	—	—	—	—

*) Nil sonat, sed *r* literae, quae Serbis, sicut Bohemis, vel sola absque ulla vocali, syllabam facit, apponitur, ne eadem *r* litera ad praecedentem aut sequentem syllabam trahatur, e. g. упрѣо, lege u-mr-o.

Израз Илири и илирски односио се (пре Илирског покрета) на Србе свих вера, али и на Словенце и Хрвате.

ALPHABETI SERBICI

c u m

VIGINIORUM POPULARIUM ET ALIIS CULTORIS EUROPAE ALPHABETIS PARALLELISMUS.

Serbic.	Croat.	Bohem.	Polon.	Hungar.	German.	Ital.	Gall.	Angl.
А а а	a	a	a	á	a	a	a	—
Б б б	b	b	b	b	b	b	b	b
В в в	v	w	w	v	w	v	v	v
Г г г	g	g	g	g	g	g: gara	g: gant	g: gold
Д д д	d	d	d	d	b	d	d	d
Ђ ђ ђ	dj [đ]	d'	—	gy	—	—	—	—
Е е е	e	e	e	e	e	e	e	e: bet
Ж ж ж	ž	ž	ž	zs	—	—	j	s: osier
З з з	z	z	z	z	[: lefen	s: rosa	z	z: razor
И и и	i	i	i	i	i	i	i	ee, y
Ј ј ј	j	j	j	j	j	j	i: mien	y: yes
К к к	k	k	k	k	t	c: caro	c: car	k
Л л л	l	l	—	l	l	l	l	l
Љ љ љ	lj [lj]	—	l: li	ly	—	gl: gli	il: ail	—
М м м	m	m	m	m	m	m	m	m
Н н н	n	n	n	n	n	n	n	n
Њ њ њ	nj [ń]	ñ	ñ	ny	—	gn	gn	—
О о о	o	o	o	o	o	o	o	o: note
П п п	p	p	p	p	p	p	p	p
Р р р	r	r	r	r	r	r	r	r
С с с	s	s	s	sz	ff	s: sono	s: son	s: so
Т т т	t	t	t	t	t	t	t	t
Ђ ђ ђ	ć	t'	—	ty	—	—	—	—
У у у	u	u	u	u	u	u	ou	oo
Ф ф ф	f	f	f	f	f	f	f	f
Х х х	h	ch	ch	h	ch	—	—	—
Ц ц ц	c	c	c	cz	z	z: zio	—	—
Ч ч ч	č	č	cz	cs	tfđ	c: cib	—	ch: child
Ц ц ц	dž [ǵ]	—	—	—	—	ge	—	j
Ш ш ш	š	sz	—	s	fd	sc: esce	ch: cher	sh
Ъ ъ ъ	—	—	—	—	—	—	—	—

* Nil sonat, sed r literae, quae Serbis, sicut Bohemis, vel sola absque ulla vocali, syllabam facit, apponitur, ne eadem r litera ad praecedentem aut sequentem syllabam trahatur, e. g. уѣрѣо lege u-m-r-o. [Pro p» in hac editione (III.) substituitur p.]

Ово је страница из другог издања Вуковог *Српског рјечника* (1852). У рубрици Croat lat. у првој колони налазе се слова Вукове латинице коју је Гај прихватио. У другој колони (у заградама) налазе се четири слова која ће Даничић предложити 1878. године за *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*.

Ljudevit Gaj

KRATKA OSNOVA
HORVATSKO - SLAVENSKOGA
P R A V O P I S A Ń A,
POLEG
MUDROŁUBNEH,
NARODNEH I PRIGOSPODARNEH
TEMEŁOV I ZROKOV.
OD
L. o. G.

Kurzer Entwurf
einer
kroatisch - slavischen
Orthographie
nach
philosophischen, nationalen und ökonomischen
Grundsätzen.
Von
L. v. G.

*Non quia difficilia sunt, non audemus; sed quia non audemus
difficilia sunt. Sanctus Augustinus.*

Vu Budimu,
iz tiskarnice Kraljevskoga Vseučilišća. 1830.

Тврдило се да је у овој књизи Гај саставио данашњу латиницу. Књига је писана на хрватском језику, како је сам Гај називао кајкавски. Седам карактеристичних латиничких слова у њој различито је од данашње латинице.

Петар Милосављевић

ПРИКАЗ ПИСАМА

Вукова ћирилица из *Српског рјечника* 1818.

а б в г д ђ е ж з и ј к л љ м н њ о п р
с т ћ у ф х ц ч џ ш

Вукова „илирска“ латиница из *Првог српског буквара* 1827):

a b v g d dj e ž z i j k l lj m n nj o p r
s t ć u f h c ċ dž š

(umesto Vukovog digrafa *dj* Đuro Daničić je 1878. uveo slovo *đ*)

Гајева хрватска латиница из његове књиге *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja*, 1830):

a b v g d đ e ž z i j k l ĩ m n ñ o p r
s t u f h c ċ ģ š

Карактеристична слова ове Гајеве абецедe су: đ (d), ž (ž), ĩ (lj), ñ (nj), ċ (č), ģ (dž) i š (š). Слово за глас ć (ģ) Гај је изоставио јер га кајкавци не изговарају.

Јован Илијћ, *Српска писменица*, Епископска штампарија у Новом Саду, 1860.

У тренутку кад објављује своју *Српску писменицу* Јован Илић (отац Драгутина и Војислава Илића) један је од најзначајнијих песника у Србији и значајан политичар. Може се сматрати да у овој књизи не изражава само своје ставове већ и ставове своје средине. Изрази Срби источне цркве и Срби западне цркве у 19. веку су уобичајени. Писмо Срба западне цркве и Илирско писмо из Вукове табеле из *Првог српског буквара* идентични су. Илић у својој граматичици и другде понавља дословно Вукове ставове.

О ПИСМЕНИМА.

Кад писмена ништа друго нису него звуци написани: онда ни више ни мање писмена потреба него онолико, колико у коме језику звукова има.

Све Српске речи могу се са *тридесет* звука изговорити, или са толико писмена написати.

Писмена кад се уједно скупе и напишу, зову се *Азбука*.

Ми имамо две Азбуке: азбуку Срба источне, и азбуку Срба западне вере.

Азбука Срба источне вере:

Аа, Ее, Ии, Оо, Уу, Рр, Мм, Бб, Пп, Вв, Фф, Гг, Зз, Ђђ, Кк, Цц, Чч, Џџ, Хх, Сс, Шш, Јј, Дд, Тт, Нн, Љљ, Ђђ, Ћћ, Њњ, Љљ.

Дечице моја! ово вам пишем да негрешите, и ако ко сагреси, имамо заступника код оца Исуса Христа праведника.

И он очишћа грехе наше, и не само наше, него и свега света.

И по том разумемо да га познајемо, ако заповести његове држимо.

Који говори: познајем га, а заповести његових недржи, лажа је, и у њему истине нема.

А који држи реч његову, у њему је заиста љубав божија савршена; по том познајемо да смо у њему.

Који говори да у њему стоји, и тај треба тако да ходи као што је он ходио.

— — — — —

И сад, децице, останиште у њему да имамо слободу кад се јави, и да се неосрамотимо пред њим о његову доласку.

Ако знате да је праведан, познајте да је сваки који твори правду од њега рођен. (Свето писмо.)

Азбука Срба западне вере:

Aa, Ee, Ii, Oo, Uu, Rr, Mm, Bb, Pp, Vv, Ff, Gg, Zz, Žž,
а, е, и, о, у, р, м, б, п, в, ф, г, з, ж,
Kk, Cc, Čč, Dž-dž, Hh, Ss, Šš, Jj, Dd, Tt, Nn, Ll, Dj-dj,
к, ц, ч, џ, х, с, ш, ј, д, т, н, л, ђ,
Ćć, Nj-nj, Lj-lj.
ћ, њ, љ.

Децице моја! ово вам пишем да negrešite, i ako ko sagraeši, imamo zastupnika kod oca Isusa Hrista pravodnika.

I on očisća grehe naše, i ne samo naše, nego i svega sveta.

I po tom razumemo da ga poznajemo, ako zapovesti njegove držimo.

Петар Милосављевић

НЕПРИНЦИПИЈЕЛНО РАЗЛИКОВАЊЕ СРБА И ХРВАТА НА ОСНОВУ ВЕРЕ И ПИСМА

У Јагићевом тексту *Из прошлости хрватског језика* (1864) провлаче се већ ставови који ће за његово становиште бити карактеристични: да се Срби и Хрвати не разликују по језику (разлике у наречјима су занемарљиве) и по пореклу, већ да се разликују по вери и писму и по историјској прошлости. Такво виђење Срба и Хрвата ново је у односу на илирце и на Шулека који још не инсистирају на разликама у вери и писму. Разлику између Срба и Хрвата на основу вере и писма пре Јагића изразио је Винко Пацел у чланку *Сава Текелија и Вук Стефановић Караџић* који је писан поводом прославе стогодишњице рођења Саве Текелије у Загребу (1861) а објављен у листу *Наше Горе лист* у бројевима од 5. и 15 септембра 1861. Виктор Новак у књизи *Вук и Хрвати* (1967) опширно пише о тој прослави (435-442) и о Пацеловом чланку. По Пацелу (439-440), како наводи Новак, Срби и Хрвати су један народ и то:

- „1. по свом извору;
2. по роду и породу;
3. по језику – разричја на доказују ништа сврнемо ли на ине народе;
4. по обичајих;
5. по истој земљи и природи земљописној, и сва је та земља једна целост;
6. по свом начину једнаких мисли и једнаких чинах у све вриеме;
7. по својих добрињах и слабоћах;
8. по наликој прошлости;
9. по истом државном удесу;
10. по истих пријатељих и непријатељих;
11. по истој међусобној задаћи у свакој струци народног живовања;
12. по истој задаћи за човјечанство.

Ово је у кратко оно што би свако између нас знати морао; не за то да зна, него да се то мало обширније расправи и протресе, не би ли тим лагље унаприедило решење питања о нашој будућности.“

Разлике између Срба и Хрвата, каже Новак, „Пацел духовито, а помало и иронично групише у низу супротности“. Оне, према његовом цитату, изгледају овако:

„Разлике између Хрватства и Србства, које познавати морамо, ако их канимо изједначити развитком политичким о заједничкој задаћи јесу ове:

1. католицизам и православље; или право да рекнемо римство и грчтво у вјери; муслиманство једва би могло помоћи народном развитку;
2. по њешто разлика прошлости гледе на добре и крајине;
3. досадањи, а гдјегдје и садањи криво схваћен појам о народностих;
4. разлика о образованости у знаности и вјери и у народности гледе на народ и на грађанство; а највише
5. разлика уживања политичких и државних правах гледе разних владах: а) у Хрватској и Славонији, б) у Далмацији, в) у Истри и отоцих, г) у Војеној Крајини, д) у Бачкој и Банату, ђ) у Кнежевини Србији, е) у Црној Гори, ж) по Турској, напoкoн
6. разлике писмена; али само у писању, јер се у говору не може разазнати, говори ли тко латиницом или тако званом ћирилицом.“

Аутора овога текста Виктор Новак у истој књизи овако представља: „Винко Пацел, један од Вукових поштовалаца, и један од учесника при Бечком договору (1850), још годину дана раније издао је *Словницу језика хрватскога или српскога* (1860) чиме је у наслову антиципирао и назив *Рјечника ЈАЗУ* који је умно засновао Ђуро Даничић“ (436). Из анализа начињених у овој књизи, међутим, Пацела би требало схватити не као Вуковог поштоваоца и настављача, већ сасвим другачије: као антиципатора јагићевске парадигме која Србе и Хрвате дели по вери и писму.

Текст је преузет из првог издања моје књиге *Срби и њихов језик* (Приштина 1997, стр. 441-443). Он чини други део коментара чланка Ватрослава Јагића под насловом *Заслуге Вука*

Стефановића Караџића, који је у овој хрестоматији прештампан уз неопходне податке. Текст је прештампан и у оба издања моје књиге *Српска писма* («006, 2009).

Текст је, такође, значајан и по томе што показује генезу ставова хрватске филологије по којима се Срби и Хрвати разликују на основу два непринципијелна критерија (дакле оних који не важе за друге народе): на основу вере и на основу писма.

Почетком 21. века тезе Винка Пацела о томе да је само ћирилица српско писмо а да је латиница хрватско писмо обнављају у Србији тзв. „ћириличари“. Њима би, уистину, више одговарао израз следбеници Винка Пацела или пацеловци.

На следеће четири странице објављује се исти текст Ђуре Даничића у четири верзије: ијекавски, екавски, икавски и ћирилицом и латиницом. На сличан начин објављени су и *Закључци* Новосадског скупа (2007). Циљ је исти: да се потврди јединство српског језика и разноврсност његовог израза и представљања.

Кула Вавилонска.

Послије потопа живио је Ноје још триста и педесет година. Ноје је био пошљедњи који је толико живио. И његов син Сим живио је по потоку још пет стотина година, и доживио читав народ своје породице. Нојев пак унук Арфаксад живио је само 465 година, а Арфаксатов син 460, а праунук му истина опет 504 године; али од тога доба снага људска тргне натраг тако нагло да наскоро нико више није живио 250 година. Сим је надживио своје потомке из десетог кољена. У ово вријеме почели су владаци људе под своју власт обртати, и на силу њима владати. Први је такови силенција био Неврод, Хамов унук, а Нојев праунук, и почетак његова царства био је Вавилон. То је било од прилике 180 година послје потопа (колико дакле година послје постања свијета?).

Онда на свему свијету није било више до само један језик. У равни на води Еуфрату науче људи да граде град и у њему да подигну кулу до неба високу, да би се прославили, и да се ласно не би расијали по свијету. Али та мисао њихова не буде Господу угодна. И Господ рече: „Хајдемо доле да им језик пометемо, да један другог не разумију!“ И тако их расија Господ оданде по свему свијету, те се прођоше града и куле.

Снимак из књиге *Приповјетке из Старога и Новог зајвета*. Превео Ђ. Даничић. Девето издање. У Загребу, у штампарији Д. Албрехта, 1873. Књига је писана ијекавски а штампана ћирилицом.

Кула Вавилонска.

После потопа живео је Ноје још триста и педесет година. Ноје је био последњи који је толико живео. И његов син Сим живео је по потопу још пет стотина година, и доживео читав народ своје породице. Нојев пак унук Арфаксад живео је само 465 година, а Арфаксадов син 460, а праунук му истина опет 504 године; али од тога доба снага људска тргне натраг тако нагло да наскоро нико више није живео 250 година. Сим је надживео своје потомке из десетог колена. У ово време почели су владаоци људе под своју власт обртати, и на силу њима владати. Први је такви силеџија био Неврод, Хамов унук, а Нојев праунук, и почетак његова царства био је Вавилон. То је било од прилике 180 година после потопа (колико дакле година после постања света?).

Онда на свему свету није било више до само један језик. У равни на води Еуфрату науме људи да граде град и у њему да подигну кулу до неба високу, да би се прославили, и да се ласно не би расејали по свету. Али та мисао њихова не буде Господу угодна. И Господ рече: „Хајдемо доле да им језик пометемо, да један другог не разумеју!” И тако их расеја Господ оданде по свему свету, те се прођоше града и куле.

Снимак из књиге *Приповетке из Старог и Новог завета. Превео Ђ. Даничић*. У Бечу, у штампарији јерменског манастира, 1850. Књига је писана екавски а штампана ћирилицом.

Kula Vavilonska.

Poslije potopa živio je Noje još trista i pedeset godina. Noje je bio posljednji koji je toliko živio. I njegov sin Sim živio je po potopu još pet stotina godina, i doživio čitav narod svoje porodice. Nojev pak unuk Arfaksad živio je samo 338 godina, a Arfaksadov sin 433, a unuk mu istina opet 464 godine: ali od toga doba snaga ljudska trgne natrag tako naglo da naskoro niko više nije živio 250 godina. Sim je nadživio svoje potomke iz desetoga koljena. U ovo vrijeme počeli su vladaoći ljude pod svoju vlast obrtati, i na silu njima vladati. Prvi je takovi siledžija bio Nevrod, Hamov unuk, a Nojev praukun, i početak njegova carstva bio je Vavilon. To je bilo od prilike 180 godina poslije potopa (koliko dakle godina poslije postanja svijeta?).

Onda na svemu svijetu nije bilo više do samo jedan jezik. U ravni na vodi Eufratu naume ljudi da grade grad i u njemu da podignu kulu do neba visoku, da bi se proslavili, i da se lasno ne bi rasijali po svijetu. Ali ta misao njihova ne bude Gospodu ugodna. I Gospod reče: „Hajdemo dolje da im jezik pometemo, da jedan drugoga ne razumiju!“ I tako ih rasija Gospod odande po svemu svijetu, te se progjoše grada i kule.

Слика из књиге *Pripovjetke iz Starog i Novog zavjeta*. Preveo Gj. Daničić. Sedmo izdanje. U Biogradu, u državnoj štampariji, 1865. Књига је писана ијекавски а штампана латиницом.

Kula . Vavilonska.

Posli potopa živio je Noje još trista i pedeset godina. Noje je bio posljednji koji je toliko živio. I njegov sin Sim živio je po potopu još pet stotina godina, i doživio čitav narod svoje porodice. Nojev pak unuk Arfaksad živio je samo 338 godina, a Arfaksadov sin 433, a unuk mu istina opet 464 godine; ali od toga doba snaga ljudska trgne natrag tako naglo da naskoro niko više nije živio 250 godina. Sim je nadživio svoje potomke iz desetoga kolina. U ovo vrime počeli su vladaoći ljudi pod svoju vlast obrtati, i na silu njima vladati. Prvi je takovi siledžija bio Nevrod, Hamov unuk, a Nojev praunuk, i početak njegova carstva bio je Vavilon. To je bilo od prilike 180 godina posli potopa (koliko dakle godina posli postanja svita?).

Onda na svemu svitu nije bilo više do samo jedan jezik. U ravni na vodi Eufratu naume ljudi da grade grad i u njemu da podignu kuću do neba visoku, da bi se proslavili, i da se lasno ne bi rasijali po svitu. Ali ta misao njihova ne bude Gospodu ugodna. I Gospod reče: „Hajdemo doli da im jezik pometemo, da jedan drugoga ne razumiju!“ I tako ih rasija Gospod odande po svemu svitu, te se progjoše grada i kule.

Слика из књиге *Pripovitke iz Staroga i Novog zavita. Prevo Gj. Daničić.* Osmo izdanje u Biogradu, u Državnoj štampariji, 1865. Књига је писана икавски а штампана је латиницом.

Садашња писма словенских народа

ЋИРИЛИЦА					
руска	украјинска	белоруска	бугарска	македонска	српска
А	А	А	А	А	А
Б	Б	Б	Б	Б	Б
В	В	В	В	В	В
Г	Г	Г	Г	Г	Г
Д	Д	Г	Д	Д	Д
Е	Е	Д	Е	Ѓ	Ђ
Ё	Є	ДЖ	Ж	Е	Е
Ж	Ж	ДЗ	З	Ж	Ж
З	З	Е	И	З	З
И	І	Ё	Й	Ѕ	И
Й	Ї	Ж	К	И	Ј
К	И	З	Л	Ј	К
Л	Й	И	М	К	Л
М	К	І	Н	Л	Љ
Н	Л	Ї	О	Љ	М
О	М	К	П	М	Н
П	Н	Л	Р	Н	Њ
Р	О	М	С	Њ	О
С	П	Н	Т	О	П
Т	Р	О	У	П	Р
У	С	П	Ф	Р	С
Ф	Т	Р	Х	С	Т
Х	У	С	Ц	Т	Ћ
Ц	Ф	Т	Ч	Ќ	У
Ч	Х	У	Ш	У	Ф
Ш	Ц	Ў	Щ	Ф	Х
Щ	Ч	Ф	Ъ	Х	Ц
Ъ	Ш	Х	Ь	Ц	Ч
Ы	Щ	Ц	Ю	Ч	Ц
Ь	Ъ	Ш	Я	Ц	Ш
Э	Ю	Щ		Ш	
Ю	Я	Ъ			
Я		Ь			
		Э			
		Ю			
		Я			

Као и други словенски народи источне цркве и Срби имају ћирилично писмо.

Sadašnja pisma slovenskih naroda

LATINICA				
jugoslovenskih naroda	češka	slovačka	poljska	lužičko-srpska
A	A	A	A	A
B	Á	Ā	Ą	B
C	B	Ā	B	C
Č	C	B	C	Č
Ć	Č	C	Ć	Č
D	D	Č	D	D
Đ	Đ	D	E	DŽ
DŽ	E	Đ	E	E
E	É	E	Ę	Ě
F	Ě	É	F	F
G	F	F	G	G
H	G	G	H	H
I	H	H	I	CH
J	I	I	J	I
K	Í	J	K	J
L	J	K	L	K
LJ	K	L	Ł	L
M	L	Ł	M	Ł
N	M	Ł	N	M
NJ	N	M	Ń	N
O	Ń	N	Ó	Ń
P	O	Ń	P	Ó
R	Ó	Ó	R	Ó
S	P	Ô	S	P
Š	R	Ô	Ś	R
T	Ř	P	T	Ř
U	S	R	U	S
V	Š	Ř	W	Š
Z	T	S	Y	T
Ž	Ť	Š	Z	U
	U	T	Ž	W
	Ú	U		Y
	Ů	Ú		Z
	V	V		Ž
	Y	Y		
	Ý	Ý		
	Z	Z		
	Ž	Ž		

Као и други словенски народи западне цркве и Срби имају латиничко писмо.



Tomo Matasić

Dobar dan!

Ein Lehrbuch des Kroatischen
mit Anhang für Serbisch

Max Hueber Verlag

Карта хрватског језика са додатком српског Томе Матасића графички илуструје суштину Новосадског договора (1954). На њој се јасно види како је имплицитно српскохрватски / хрваткосрпски језик на овом Договору подељен на две варијанте: београдску и загребачку, источну и западну, хрватску и српску.

БИЉАНА ЖИВКОВИЋ

Биљана Раковић Живковић је аутор бројних репортажа, чланака, записа, путописа, али и интервјуа са домаћим и иностраним знаменитим личностима из света политике, геополитике, дипломатије, војне доктрине, историје, филозофије ... Њена прва књига *Некрштена времена* објављена је 2004. у издању Центра за унапређивање правних студија у Београду, а 2006. друга *Са извора најчистије воде*, чији је издавач Српска књига. Дело Живковићеве *Величанствена уметникова усамљеност* публиковано је 2009. године, а 2010. *У име истине*, документаристичка књига о националној трагедији српског народа и о Космету. Године 2011. из штампе је изашло новинарско – документаристичко дело *Јасеновац и сребренички мит*. У припреми је роман *Сан Микојанов*, песнички првенац *Узидано време*, књига о косметској Голготи *Запис...*

Живковићева је новинар и писац. Члан је Удружења књижевника Србије.

